

วิทยานิพนธ์จาก สาขาวิชาศึกษาทั่วไป สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา 30000
โทรศัพท์ 0-4422-4258, โทรสาร 0-4422-4212 E-mail: ge@ccs.sut.ac.th

วิทยานิพนธ์การ
วาทไทยวาทปา:

วาทกับจินตนาการเรื่องพื้นที่ทางอากาศของผู้ชายในวัฒนธรรมไทย

(Flying High:

Kite-Flying and the Construction of Men's Aerial Space in
Contemporary Thai Popular Culture)

สุรียา สมุทคุปดี
พัฒนา กิติอาษา

ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

ห้องไทยศึกษานิทรรศน์
สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
จังหวัดนครราชสีมา
พฤศจิกายน 2546-มกราคม 2547

ISBN: 974-91774-6-0

สารบัญ

คำนำสำหรับการตีพิมพ์ พ.ศ. 2546.....	5
แทนคำนำ (สำหรับการตีพิมพ์ พ.ศ. 2542).....	6
บทคัดย่อ.....	9
Abstract.....	10
อนุสนธิเนื่องมาจากมหามงคลฤกษ์.....	11
บทนำ.....	23
วาทกรรมของพื้นที่และจินตนาการ.....	29
พื้นที่.....	31
จินตนาการ.....	37
ตำนานว่าวในแผนที่อารยธรรมโลก.....	41
ตำนานว่าวไทย.....	49
ว่าวไทยในราชสำนัก.....	49
ว่าวพญานาค: เกมกีฬาและความบันเทิงของคนเมืองกรุง.....	52
ว่าวชาวบ้าน: ความเชื่อทางศาสนา การทำนา และการพักผ่อนหย่อนใจ.....	60
ว่าวอีสาน.....	62
ตำนานว่าวเขมรจากอีสานใต้.....	67
ว่าวปักข์ใต้.....	69
เทศกาลว่าว: ความหมายใหม่ของว่าวไทย.....	72
แผงว่าวข้างถนน.....	74
ภาษาว่าว: วาทกรรมของพื้นที่และการสร้างจินตนาการแบบผู้ชาย เหนือบ้านฟ้าไทย.....	77
บทสรุป: ผู้ชาย พื้นที่และจินตนาการในว่าวไทย.....	87
บรรณานุกรม.....	90

คำนำสำหรับการตีพิมพ์ พ.ศ. 2546

ในช่วงฤดูหนาวปี พ.ศ. 2546 ห้องไทยศึกษานิเทศน์ได้นำเสนอ นิทรรศการว่าอีกครั้งหนึ่งชุดนิทรรศการว่าเป็นกิจกรรมหลักที่พวกเรา ได้จัดเวียนเป็นประจำทุกปีเมื่อมีลมว่าอีสานหรือลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือมาเยือน สื่อมวลชนและสาธารณชนทั่วไปรู้จักชุดนิทรรศการของเรา ชุดนี้ภายใต้ข้อความที่ว่า “ปลายฝนต้นหนาว เล่นว่าวไทยท้องถิ่น”

นิทรรศการ “ว่าวไทยว่าวฟ้า” ประจำปีนี้ นอกเหนือจากการจัดแสดงว่าวที่มีรูปแบบ ลวดลาย และสีสันที่หลากหลายแล้ว พวกเรายัง นำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับว่าวมิติต่างๆ อย่างเข้มข้นเพื่อให้ ความเข้าใจแก่ผู้มาเยี่ยมชมนิทรรศการอีกด้วย ว่าวมีความเป็นมาอย่างไร ในนิทาน ตำนาน ประวัติศาสตร์ และวรรณคดีไทยกล่าวถึงว่าวว่าอย่างไรบ้าง ในอดีตว่าวเคยเป็นกีฬาพื้นบ้านยอดนิยมนับตั้งแต่พระราชเจ้า รัชกาลที่ ๕ จนถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ได้เสด็จมาทรงเล่นว่าวที่สวนจิตรลดา ว่าวที่เล่นอย่างไร ท้องถิ่นต่างๆ ทั่วไทยต่างก็ได้สืบทอดความนิยมของว่าวไทยได้อย่างไร

ห้องไทยศึกษานิเทศน์หวังว่าเอกสารประกอบนิทรรศการชุดนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านและผู้มาเยี่ยมชมนิทรรศการของเรา ทั้งในแง่ของ การศึกษาและความสนุกสนานเพลิดเพลินใจตามสมควร

ห้องไทยศึกษานิเทศน์
สาขาวิชาศึกษาทั่วไป
สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

พฤศจิกายน 2546

นครราชสีมา

แถบคำนำ (สำหรับการตีพิมพ์)

หลายปีมาแล้ว มีเพลงเกี่ยวกับว่าไทยและว่านานาชาติที่ทันสมัยของหนุ่มทอม ดันดี อยู่เพลงหนึ่งว่า “ดู๊ย ดู๊ย” ซึ่งเนื้อเพลงท่อนสำคัญตอนหนึ่งบอกว่า

“ไทยแลนด์เจแปนฮ่องกง

มาเลย์ออคมริกัน

กลัวอะไรเล่าน้อง

อยู่ที่เมืองไหน

โล้กันหน่อย

แรงอีกหน่อย

ยัง ๆ ยังมาชักสายป่าน

ชัก ๆ มั่นจัดปาร์ตี้ใหญ่

ว่าละก็มียามากมาย

ก็นิยมเล่นว่าว

เข้าได้ว่าวหน่อย

เข้าแรงอีกหน่อย...”

(รวมเพลงเพื่อชีวิต.มปป.:651)

พวกเรา รู้สึกได้ถึงควมมีชีวิตชีวา สนุกสนาน ร่าเริงและความสดใสของชีวิตจากเนื้อเพลงข้างต้นนี้ คุ้นเคยกับที่ได้เห็นลีลาของว่าวยามต้องลม ยิ่งได้เห็นลีลาการโล้ว่าวของหนุ่มทอม ดันดี ก็ยิ่งได้รสชาติและจินตนาการ ขณะเดียวกัน อารมณ์ความรู้สึกอย่างเดียวกันนี้ก็ได้ผุดบังเกิดขึ้นกับพวกเราบ่อยครั้งในระหว่างการค้นคว้าเอกสารชุดนี้และการเตรียมงานนิทรรศการว่าวไทยของห้องไทยศึกษาฯ ทัศนีย์ ว่าวและการเล่นว่าวของคนไทยเป็นเรื่องของความสนุกสนานผ่อนคลาย งานของพวกเรา ก็คือการค้นหาความหมายทางวัฒนธรรมจากการละเล่นเพื่อความสนุกสนานและผ่อนคลายที่ว่านนี้ คนร้องเพลงเกี่ยวกับว่าวร้องด้วยลีลาท่าทางที่สนุกคึกคะนองราวกับว่าว่ายฟ้ายามต้องลม คนเล่นว่าวก็สนุกและแน่นอนคนศึกษาว่าวก็ต้องสนุกตามไปด้วย อย่างน้อยก็ควรที่จะสนุกในการเรียนรู้และ

สนุกที่ได้มีโอกาสค้นคว้าทำงานร่วมกันกับเพื่อนร่วมงานและกัลยาณมิตรทางวิชาการจำนวนหนึ่งผู้อยู่เบื้องหลังงานเขียนชุดนี้ของเรา

ในระหว่างการค้นคว้าและเขียนวิเคราะห์เอกสารทางวิชาการเรื่อง “ว้าวไทยว้าวฟ้า...” และการเตรียมนิทรรศการว่าวไทยเพื่อร่วมแสดงในงานแสดงเกษตรและอุตสาหกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ 2542” (THAITECH'99) (3-12 ธันวาคม 2542) พวกเราได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการจากเพื่อนร่วมงานและกัลยาณมิตรจำนวนหนึ่ง รศ. ดร. กนกศักดิ์ แก้วเทพ แห่งคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกรุณาส่งว่าวจากสุโขทัยซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่านและตัดบทความเกี่ยวกับว่าวจากหนังสือพิมพ์ให้กับพวกเรา Dr. Kenneth James Haller สำนักวิชาวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีช่วยหาบทความเรื่องว่าวจากหนังสือที่ท่านอ่านมาให้ อัยภูวรุช สาศริกจากส่วนกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีก็ให้ความอนุเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับว่าว พงษ์พร จ่างโพธิ์และเพื่อน ๆ จากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีช่วยเป็นธุระค้นคว้าบทความเกี่ยวกับว่าวนานาชาติผ่านระบบอินเทอร์เน็ตอย่างกระตือรือร้น เจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุดศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษาให้ความช่วยเหลือในการติดต่อถ่ายเอกสารเรื่องว่าวเล่มสำคัญผ่านระบบบริการสืบค้นระหว่างห้องสมุด

รศ. ดร. กริช สืบสนธิ์ คณบดีสำนักวิชาเทคโนโลยีสังคมและผู้บังคับบัญชาของพวกเรากรุณาอ่านและตรวจแก้การใช้คำราชาศัพท์และภาษาสุภาพในส่วนแรกของเอกสารชุดนี้รวมทั้งให้การสนับสนุนงานวิจัยชุดต่าง ๆ ของพวกเราด้วยดีเสมอมา อาจารย์ ดร. วิศิษฎ์พร วัฒนาวาทิน แนะนำให้พวกเรารู้จักเพลง “เย็นลมว้าว” และกรุณาให้ยืมหนังสือเพลงจากห้องสมุดส่วนตัวของท่าน รศ. ดร. ชาญชัย อินทรประวัติน เป็นเพื่อนร่วมงานอีกท่านหนึ่งที่กรุณาให้ความช่วยเหลือในการตรวจแก้ไขการใช้คำราชาศัพท์และภาษาสุภาพให้กับพวกเรา Asst. Prof. Jeremy W. Ward

ช่วยตรวจแก้ไขชื่อเรื่องและบทคัดย่อภาษาอังกฤษ พวกเราขอขอบคุณใน
น้ำใจและความกรุณาของเพื่อนร่วมงานทุกท่านที่กล่าวนามมาด้วยความ
ซาบซึ้งใจเป็นที่สุด

ศิลปกิจตั้งขึ้นติคุณเพื่อนร่วมงานและช่างว่าวสมัครเล่นจากอำเภอตากใบ
จังหวัดนราธิวาส (นักศึกษาปริญญาโททางมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2541-ปัจจุบัน) ผู้มีส่วนผลักดันนิทรรศการ
ลงมือค้นคว้าเอกสารข้อมูลเรื่องราวและทำการศึกษาภาคสนามเรื่องราว
ปักข์ได้อย่างแข็งขันมาตั้งแต่เริ่มแรกควรจะได้รับ ความขอบคุณจาก
พวกเราเป็นกรณีพิเศษ งานเขียนชิ้นนี้จะลุล่วงไปไม่ได้หากปราศจากการ
ทำงานด้วยใจรักและทุ่มเทของเขา

พวกเราขอขอบพระคุณเจ้าของงานเขียนและเอกสารทุกชิ้นที่
พวกเราได้ใช้ประโยชน์ในการค้นคว้าและเขียนวิเคราะห์เอกสารทางวิชาการ
ชุดนี้ข้อเขียนของท่านเป็นเสมือนประตูที่ป่องทางให้การค้นคว้าเรื่องราวไทย
สำหรับนักวิชาการรุ่นหลังดำเนินไปอย่างมีชีวิตชีวาและไม่ขาดสาย ส่วน
ความบกพร่องและความคิดเห็นทั้งปวงที่ปรากฏอยู่ในงานชิ้นนี้ย่อมเป็น
ความรับผิดชอบร่วมกันของผู้เขียนทั้งสองคน

พวกเราหวังว่าผู้อ่านทุกท่านคงจะอ่านเรื่องทางวิชาการเกี่ยวกับว่าวไทย
ชุดนี้ด้วยความสนุกสนานและเพลิดเพลินใจเหมือนกับการละเล่นกีฬา
พื้นบ้านไทยชนิดนี้ในความเป็นจริง

สุรียา สมุทคุปดี

พัฒนา กิติอาษา

ห้องไทยศึกษานิตส์น

ต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. 2542

ลมว่าวต้นฤดูที่เมืองโคราช

บทคัดย่อ

- ชื่อเรื่อง: “ว้าวไทยว้าวฟ้า: ว้าวกับจินตนาการเรื่องพื้นที่ทางอากาศ
ของผู้ชายในวัฒนธรรมไทย”
- ผู้แต่ง: สุริยา สมุทรคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา
- คำหลัก: ว้าวไทย พื้นที่ จินตนาการ วาทกรรม

เอกสารทางวิชาการชุดนี้นำเสนอการวิเคราะห์ว้าวไทยจากมิติทางมานุษยวิทยา ว้าวไทยมีความหมายและความสำคัญอย่างไรในวัฒนธรรมประชาไทยสมัยใหม่ คณะผู้เขียนพยายามตอบคำถามนี้โดยอาศัยแนวคิดทางมานุษยวิทยาเกี่ยวกับพื้นที่และจินตนาการเป็นแนวทางที่สำคัญ คณะผู้เขียนค้นคว้าเอกสารข้อมูลมือสองเกี่ยวกับว้าวไทยโดยเฉพาะว่าวพันทันว่าวอีสานและว่าวปักข์ได้ควบคู่ไปกับการศึกษาภาคสนามที่จังหวัดสตูล ในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2541 คณะผู้เขียนนำเสนอว่าวว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ช่วยให้เราทำความเข้าใจเกี่ยวกับจินตนาการและความหมายของพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทย คนไทยใช้ว่าวเป็นเครื่องมือหรือเทคโนโลยีพื้นบ้านในการเปลี่ยนพื้นที่ทางอากาศให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน ว่าวก็บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตจินตนาการและอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนที่อยู่บนดิน ว้าวไทยสมัยใหม่บอกเล่าถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่บนดินและเน้นถึงอำนาจและความสำคัญของผู้ชายในปริภูมิของพื้นที่ทางวัฒนธรรมทั้งในส่วนที่เป็นพื้นที่บนดินและพื้นที่ทางอากาศ

Abstract

- Title:** *“Flying High: Kites and the Construction of Men’s Aerial Space in Contemporary Thai Popular Culture”*
- Authors:** *Suriya Smutkupt and Pattana Kitiarsa*
- Key Words:** *Thai kites, kite-flying culture, space, place, imagination*

In this article, the authors advance an anthropological interpretation of Thai kites and kite-flying culture, which have occupied a prominent place in Thai popular culture for centuries. What are kites’ cultural meanings and discourses in the contemporary Thai society? How and why are they related to cultural ideas of space and place in Thailand? In our attempts to answer these questions, we conducted intensive archival research pertaining to kites and kite-flying cultures in Bangkok, the Northeast, and other regions throughout the country, as well as brief fieldwork on Southern Thai kites in Satun province in late March 1998.

We argue that kites represent a traditional tool of defining space in Thai cultural practices. Kites and kite-flying have extended their cultural significance well beyond the sphere of pastimes. They are employed by Thai kite-fliers in their efforts to turn physical space, both on and off the ground, into culturally-defined and imagined territories or places. It is also argued that kite-flying culture represents the male domination of, and contestation for, public space and territory in the Thai cultural construction.

อนุสนธิ์เนื่องมาจากมหามงคลอุกฤษ

ในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินมาเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดงานแสดงดนตรีไทย อุคตศึกษาครั้งที่ 28 ที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี อำเภอเมือง จังหวัด นครราชสีมาเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2540 พระองค์ท่านได้เสด็จทอดพระเนตร นิทรรศการว่าวของห้องไทยศึกษานิตส์นั อาคารสุรพัฒน์ 5 ซึ่งจัดขึ้น เป็นส่วนหนึ่งของงานดังกล่าว ในระหว่างการเสด็จดังกล่าวนี้ พระองค์ ตรีเสได้กับคณะผู้บริหารของมหาวิทยาลัย คณะข้าราชการที่ตามเสด็จ และอาจารย์สุรียา สมุทคุปต์ผู้รับผิดชอบนิทรรศการมีใจความตอนหนึ่งว่า ตอนที่พระองค์ทรงพระเยาว์ว่าเป็นการเล่นอย่างหนึ่งที่พระองค์ โปรดปรานเป็นพิเศษ มีอยู่คราวหนึ่งพระองค์ทรงว่าวอย่างสนุกสนานจน ถูกสายป่านของว่าวบาดพระหัตถ์จนเสียพระโลหิต ทำให้ต้องเค็ดร้อน คณะแพทย์หลวงเพื่อถวายการรักษาพยาบาล พระองค์ตรีสว่าแม้จะมี อุบัติเหตุจากการทรงว่าวครั้งนั้น แต่พระองค์ยังคงโปรดการทรงว่าวเป็น ประจำในฤดูที่ลมว่าวพัดและช่วงที่พระองค์ทรงว่างเว้นจากภารกิจตลอด วยเยาว์

เมื่อปีพุทธศักราช 2529 คณะกรรมการจัดงาน “ประเพณีว่าวไทย 29” ซึ่งมีกรุงเทพมหานครเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการจัดงานได้อัญ เเชิญพระบรมสาทิสลักษณ์ชุดหนึ่งทีแสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่าง สถาบันกษัตริย์กับกีฬาพื้นบ้านชนิดนี้เพื่อตีพิมพ์ในปกสูจิบัตรของงาน (โปรดดูรายละเอียดใน สูจิบัตรงานประเพณีว่าวไทย 29) ในพระบรม

สาทิสลักษณ์ดังกล่าว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงดูแล สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ (สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญาและ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร) ในขณะที่ทรงพระเยาว์ ซึ่งกำลังทรงว่าวอยู่อย่างใกล้ชิด พระบรมสาทิสลักษณ์ดังกล่าวนี้ทรงฉาย เมื่อประมาณ 35 ปีล่วงมาแล้ว

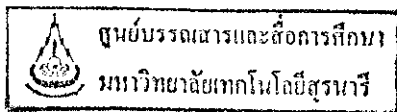
พระบรมสาทิสลักษณ์ดังกล่าวและเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมการทรง ว่าวส่วนพระองค์ที่ตรัสเล่าโดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้ช่วย ยืนยันและตอกย้ำคำกล่าวที่ว่า “[ว่าว]...เป็นการเล่นสนุกที่ปรากฏใน วิถีชีวิตของคนไทยทุกระดับนับตั้งแต่ชาวบ้านจนถึงพระมหากษัตริย์” (กรมศิลปากร 2529:10) คำกล่าวนี้เป็นข้อเท็จจริงที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัย ประวัติศาสตร์เช่น กรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลปัจจุบัน สถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในการสืบสาน จรรโลง และพัฒนากีฬาพื้นบ้านของไทยชนิดนี้ให้คงอยู่คู่ กับชาติไทยจนถึงทุกวันนี้

ปีพุทธศักราช 2542 เป็นศักราชแห่งมหาวาระและมหามงคลฤกษ์ ของปวงชนชาวไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ สมเด็จพระ ภัทรมหาราชทรงเจริญพระชนมายุครบ 6 รอบนักษัตรในวันที่ 5 ธันวาคม 2542 ข้าพระพุทธเจ้านายสุริยา สมุทคุปดีและนายพัฒนา กิติอาษา พนักงานในสังกัดมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีขอกราบพระราชทาน พระบรมราชานุญาตร่วมเฉลิมพระเกียรติและฉลองวาระมหากุญแจดังกล่าว โดยการจัดนิทรรศการเรื่อง “ว่าวไทยว่าวฟ้า 72 พรรษามหาราชชั้นยี่” ณ ห้องไทยศึกษานิทรรศน์ อาคารสุรพัฒน์ 5 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี และนำเสนอบทความวิชาการทางมานุษยวิทยาเรื่อง “ว่าวไทยว่าวฟ้า : ว่าวกับจินตนาการเรื่องพื้นที่ทางอากาศของผู้ชายในวัฒนธรรมไทย” (*Flying High: Kite-Flying and the Construction of Men's Aerial Space in Contemporary Thai Popular Culture*)

เมื่อศึกษาว่าวไทยจากแง่มุมต่าง ๆ อย่างพินิจพิเคราะห์ ข้าพระพุทธเจ้า มองเห็นว่าว่าวในวัฒนธรรมไทยมีความหมายมากกว่าการละเล่น สนุกสนานเพราะว่าวไทยเป็นสัญลักษณ์ที่คนไทยใช้ในการสร้างความหมายของพื้นที่ทางอากาศหรือน่านฟ้าไทยมาช้านาน ความหมายสำคัญ อย่างหนึ่งของการประดิษฐ์และการเล่นว่าวที่คนไทยต่างก็ประจักษ์และ ซาบซึ้งกันดีก็คือ การติดต่อและบวงสรวงตอบแทนบุญคุณต่อองค์เทวา ผู้เป็นเจ้าของชีวิตของมนุษย์ยังสวรรค์เบื้องบน ดังนั้น คนไทยจึงส่งว่าวไทย ขึ้นไปว่าวลอยอยู่ในแดนฟ้าซึ่งเป็นอาณาบริเวณของเทพยดา เหล่านางฟ้า และเจ้าฟ้ามหากษัตริย์

การที่ว่าวไทยว่าวฟ้าและคงอยู่คู่ฟ้าไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณจึง เปรียบได้กับการแสดงออกซึ่งความชื่นชมโสมนัสและปลาบปลื้มของ พสกนิกรที่มีต่อพระมหากษัตริย์คุณและพระบารมีอันไพศาลขององค์ ราชันย์ไทยที่แผ่กระจายคุ้มครองประชากรราษฎรไปทั่วทุกเขตคาม

ขอพระองค์ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน
ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า นายสุรียา สมุทคุปดีและนายพัฒนา กิตติอาษา
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
5 ธันวาคม 2542

ห้องไทยศึกษาภัณฑ์

ว่าวสองห้องลายไทย

ว่าวสุท

ว่าวสุท

ว่าวสองห้องรูปพระอินทร์

ว่าววงเดือนนพวิเวศ

ว้าวเด็ก

ว้าวเด็ก

העוף

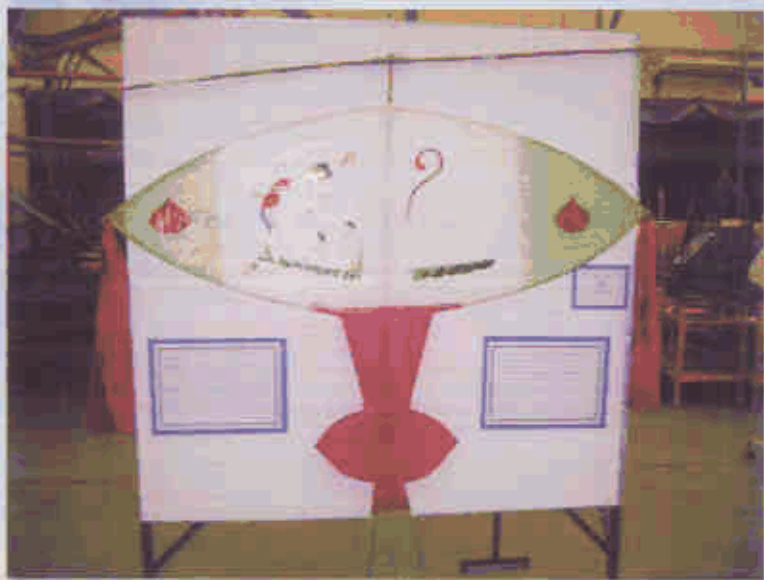

irmlai

เรือกระดาษ

ว่าวของห้องศิลปะ

บทนำ

เมื่อต้นเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2542 ผู้เขียนร่วมคนหนึ่ง (อาจารย์สุรียา สมุทคุปต์) ได้รับเชิญไปบรรยายทางวิชาการประกอบหลักสูตรการเรียนภาคฤดูร้อนของ International Space University (ISU) ซึ่งทางมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารีเป็นเจ้าภาพและผู้ประสานงาน หลักสูตรภาคฤดูร้อนดังกล่าวเน้นการศึกษาเกี่ยวกับอวกาศจากมิติและมุมมองของหลายสาขาวิชาทั้งวิทยาศาสตร์กายภาพและชีวภาพ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ นักศึกษานานาชาติที่เข้าร่วมการอบรมมีพื้นฐานการศึกษาในระดับปริญญาตรีทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นส่วนใหญ่

ในฐานะที่เป็นนักเรียนทางมานุษยวิทยา หัวข้อที่ผู้เขียนร่วมได้เลือกมานำเสนอในวันนั้น ได้แก่ “อวกาศและพื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทยเน้นกรณีของบั้งไฟและวาวของอีสาน” ใจความสำคัญของการบรรยายวันนั้นผู้เขียนร่วมนำเสนอว่าท้องฟ้าหรืออากาศไม่ใช่พื้นที่ของความว่างเปล่า นอกโลกออกไปก็ไม่ใช่เขตแดนที่เรียกว่าอวกาศ ในโลกทัศน์ดั้งเดิมของคนอีสาน (รวมทั้งคนกลุ่มชาติพันธุ์ใด/ไทโดยทั่วไป) เชื่อว่าอวกาศหรือท้องฟ้าเป็นที่อยู่ของพญาดนผู้สร้างโลกและสร้างมนุษย์ ฟ้าหรือสวรรค์จึงเป็นทิพย์วิมานหรือเขตแดนแห่งความศักดิ์สิทธิ์ ส่วนผืนดินหรือโลกเป็นที่อยู่ของคน พื้นที่ใต้ดินเป็นนรกและเมืองบาดาล คติความเชื่อดังเดิมนี้อีกสอดคล้องกับเนื้อหาสำคัญที่ปรากฏในวรรณคดีทางพุทธศาสนาเล่มสำคัญเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” แต่งโดยพญาลิไทแห่งกรุงสุโขทัย (พระญาติไทย 2515[2455])

โดยทั่วไป คนอีสานทำมาหากินด้วยด้วยอาชีพเกษตรกรรมโดยอาศัยน้ำฝนและความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติเป็นสำคัญ เมื่อถึงฤดูทำนาแต่ละปีคนอีสานมักจะวิตกกังวลเรื่องน้ำซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติที่สำคัญที่สุด พวกเขาต้องบวงสรวงบูชาพญาแถนโดยการทำบุญบั้งไฟและพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำฝนอื่น ๆ ในบุญบั้งไฟนั้นก่อนที่จะมีการจุดบั้งไฟ ชาวบ้านอีสานได้สร้างสถานการณ์บอกเล่าถึงความวิปริตของโลกมนุษย์ในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับบรรทัดฐานหรือค่านิยมของสังคมในสถานะปกติ สถานการณ์จำลองในพิธีกรรมดังกล่าว ได้แก่ ผู้ชายกินเหล้าเมามาย ทำปลัดขิกและตุ๊กตาไม้ที่เน้นอวัยวะเพศแล้วล้อเล่นกันอย่างสนุกสนานแบบสุดเหวี่ยง รวมทั้งแต่งตัวผิดเพศ เช่น ผู้ชายนุ่งผ้าชิ้นสวมกระโปรงหรือใส่เสื้อยกทรงของผู้หญิง แล้วก็เล่นกลิ้งเกลือกโคลนตมอย่างสนุกสนานเพื่อเรียกร้องความสนใจจากพญาแถน บ้างก็มีการตั้งขบวนพ้อนรำและเซิ้งอ้อนวอนให้พญาแถนสงสารปล่อยน้ำฝนลงมาเมื่อมีน้ำฝนบริบูรณ์ชาวบ้านอีสานก็สามารถทำไร่ทำนาและทำมาหากินตามปกติวิสัย (สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิติอาษา 2537[2533])

ต่อมาเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวเดือน 9 เดือน 10 อย่างเข้าช่วงปลายฤดูฝนต่อกับต้นฤดูหนาว ลมหนาวหรือบางท้องถิ่นที่เรียกว่า “ลมว่าว” เริ่มพัดกระหน่ำ คนอีสาน (และคนไทยในภูมิภาคอื่น ๆ) ก็ทำว่าวเพื่อที่จะส่งของบูชาสักการะตอบแทนบุญคุณแถน ในเครื่องบูชาก็จะมีหมากพลู บุหรี่ และขนมหวาน บางคนก็ทำว่าวสะนู (ว่าวคู่ยคู่ย) ส่งเสียงล้อลมหนาวอย่างไพเราะ ช่วงเวลาของฤดูว่าวมักจะตรงกับช่วงเวลาของการเก็บเกี่ยวข้าวในนา ชาวภูมิภาคอื่นๆ ของไทยก็มีธรรมเนียมการเล่นว่าวที่คล้ายคลึงกันเพราะอาศัยอยู่ในเขตภูมิศาสตร์ที่ไม่แตกต่างกันและมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับการทำนาข้าวเหมือนกัน ตัวอย่าง เช่น ชาวภาคใต้จะใช้ว่าวน้ำควายเพื่อตอบแทนบุญคุณควายหลังจากฤดูปักดำ เป็นต้น (สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิติอาษาและศิลปกิจ ตีพิมพ์ 2539)

เนื้อหาหลักและบริบทของการบรรยายข้างต้นนี้มีส่วนช่วยให้พวกเราเริ่มคิดใคร่ครวญถึงความสัมพันธ์ระหว่างว่าวและมโนทัศน์เกี่ยวกับอวกาศและพื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทยอย่างจริงจัง อวกาศและพื้นที่ทางอากาศมีมาช้านานแล้วก็จริง แต่ในโลกสมัยใหม่อาณาบริเวณดังกล่าวเป็นเนื้อหาสำคัญของการศึกษาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแขนงต่างๆ เช่น ดาราศาสตร์ ฟิสิกส์ วิศวกรรมอากาศยานและโหราศาสตร์ เป็นต้น ในบริบทของการศึกษาวิจัยและการคมนาคมขนส่งสมัยใหม่ องค์ความรู้เกี่ยวกับอวกาศและพื้นที่ทางอากาศของไทยก็ได้รับการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้ามาเป็นลำดับ อวกาศและพื้นที่ทางอากาศปรากฏอยู่ในภูมิรู้และภูมิปัญญาของคนไทยมานานแล้ว อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ดังกล่าวเป็นผลผลิตของการศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจากตะวันตกซึ่งเริ่มขึ้นในต้นสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง เป็นความจริงที่ว่ามนุษย์แทบทุกสังคมวัฒนธรรมมักจะมีคำพยากรณ์ จินตนาการ ความใฝ่ฝันและเรื่องเล่าเกี่ยวกับอวกาศเป็นจำนวนมากเป็นของตัวเอง ในวัฒนธรรมไทยก็เช่นกัน อวกาศและพื้นที่ทางอากาศปรากฏอยู่ในวิชาโหราศาสตร์ดั้งเดิม เพลงกล่อมเด็ก นิทาน เทพนิยาย ศาสนชาดกและวรรณคดี ประเด็นที่พวกเราให้ความสนใจเป็นพิเศษในบทความชุดนี้ก็คือ เท่าที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาอวกาศและพื้นที่ทางอากาศในสังคมไทยจากมิติของวิชาการทางมานุษยวิทยาและสังคมศาสตร์แขนงต่างๆ อย่างเป็นระบบมากนัก

ความสนใจเกี่ยวกับจินตนาการและพื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทยของพวกเราเริ่มจากข้อสงสัยที่ว่า ถ้านักมานุษยวิทยาศึกษาอวกาศและพื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทย พวกเขาจะเริ่มต้นจากอะไร ใช้วิธีการศึกษาอะไร และผลการศึกษาคงจะเป็นอย่างไร พื้นที่ทางอากาศมีความหมายและความสำคัญอย่างไร จากคำถามข้างต้นนี้ พวกเราจึงให้ความสำคัญกับบั้งไฟอีสานและว่าวไทยดั้งที่ผู้เขียนร่วมคนที่หนึ่งได้นำเสนอในการบรรยายข้างต้น ผลงานของพวกเราชุดแรกๆ เคยกล่าวถึงบุญบั้งไฟ

มาแล้ว (สุริยา สมุทคุปดีและพัฒนา กิติอาษา, อ้างแล้ว) ดังนั้นในบทความนี้พวกเราจึงเลือกให้ความสนใจเฉพาะว่าวไทยเท่านั้น ว่าวไทยมีความหมายทางวัฒนธรรมอะไรบ้าง การที่พวกเราเลือกที่จะนำเอาว่าวมาเป็นจุดเริ่มต้น ในการทำความเข้าใจโน้ตทัศน์เกี่ยวกับอวกาศและพื้นที่ทางอากาศดั้งเดิมของคนไทยนั้น จะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน ข้อวิเคราะห์ในประเด็น ดังกล่าวควรจะปรากฏออกมาในลักษณะใดและทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

ว่าวไทยเป็นหัวข้อที่นักวิชาการ นักเขียนสารคดี สื่อมวลชนรวมทั้งนักประพันธ์และกวีให้ความสนใจมานาน แม้ว่าจะไม่ปรากฏชื่อเขียนหลักเกี่ยวกับว่าวโดยตรงมากนัก แต่อาจกล่าวได้ว่าว่าวไทยอยู่ในจินตนาการของคนไทยมาช้านาน วรรณกรรมเกี่ยวกับว่าวเท่าที่พวกเราสำรวจพบส่วนใหญ่กล่าวถึงความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญของว่าว วิธีการประดิษฐ์ วิธีการเล่นและความผูกพันของว่าวในวิถีชีวิตไทย พวกเราคิดว่าประเด็นสำคัญที่ยังไม่เคยมีงานเขียนเกี่ยวกับว่าวไทยเล่มใดกล่าวถึงมาก่อนก็คือ การพิจารณาว่าวจากมิติที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และจินตนาการในวัฒนธรรมไทย ในบทความนี้พวกเรากำลังถามว่าว่าวและการเล่นว่าวมีความหมายอย่างไรในวัฒนธรรมไทยสมัยใหม่ วิถีชีวิตและความผูกพันของคนไทยที่มีต่อการเล่นหรือกีฬาพื้นบ้านชนิดนี้สะท้อนให้เราเห็นถึงอะไรและทำไม ความหมายเกี่ยวกับพื้นที่ทั้งทางบกและทางอากาศที่พิจารณาได้จากว่าวไทยบอกอะไรกับสังคมไทยในกลางพุทธศตวรรษที่ 26

ในบทความชุดนี้พวกเรานำเสนอว่า ว่าวไทยเป็นผลผลิตสำคัญในวัฒนธรรมไทยซึ่งช่วยให้พวกเราทำความเข้าใจจินตนาการและการประดิษฐ์พื้นที่ทางอากาศของคนไทย เมื่อ “ว่าวไทยว่าวฟ้า” ท้องฟ้าหรือพื้นที่ทางอากาศเบื้องบนก็ไม่ใช่อากาศธาตุหรือความเว้งว่างเปล่าแต่อย่างใด ท้องฟ้าไทยที่มีว่าวประดับประดาคือพื้นที่ทางอากาศที่

ถูกประดิษฐ์หรือปรุงแต่งขึ้นด้วยจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ของคนไทย ว่าวจึงเป็นเครื่องมือหรือเทคโนโลยีพื้นบ้านในการนิยามพื้นที่ทางอากาศของคนไทย คนไทยใช้ว่าวเพื่อเปลี่ยนพื้นที่ทางอากาศ (space) ให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม (place/territory) ทั้งในช่วงเวลาที่มีการเล่นว่าวและช่วงเวลาอื่นในจินตนาการของคนไทยซึ่งผูกพันกับกีฬาพื้นบ้านชนิดนี้อย่างใกล้ชิด พื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมไม่ใช่พื้นที่ที่มีดาวเทียมเครื่องบินหรืออากาศยาน แต่เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีว่าวจุฬา ว่าวปักเป้า ว่าวธนู ว่าวควาย ว่าววงเดือนและว่าวอื่นๆ ลอยอยู่ คนไทยใช้ว่าวเหล่านี้ลอยขึ้นไปบนพื้นที่ทางอากาศเพื่อบอกเล่าชีวิต ประสบการณ์ จินตนาการ และอารมณ์ความรู้สึกของคนที่อยู่บนพื้นดิน

สำหรับพวกเราในฐานะที่เป็นนักเรียนทางมานุษยวิทยา ว่าวไทยได้ช่วยให้พวกเรามองเห็นว่าวัฒนธรรมและปริวิตถลทางวัฒนธรรมไม่ได้มีอยู่เพียงแค่บนพื้นโลกเท่านั้น หากยังรวมไปถึงพื้นที่ทางอากาศเบื้องบนอีกด้วย อากาศเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมและปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แต่อากาศในฐานะที่เป็นพื้นที่นั้นเป็นผลผลิตของการให้ความหมายธรรมชาติด้วยกรอบแนวคิดทางวัฒนธรรมชุดหนึ่ง จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ที่ปรากฏอยู่ในสายป่านและว่าวไทย แท้ที่จริงก็คือ สายใยที่เชื่อมโยงพื้นที่ทางอากาศบนท้องฟ้าให้เป็นหนึ่งเดียวกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันไพศาลของคนไทยที่อยู่บนพื้นดิน

วาทกรรมของพื้นที่และจินตนาการ

เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในวงการว่าไทยว่า หนังสือเรื่อง “ตำนานว่าวพันทัน ตำราผูกว่าว วิธีชักว่าวและการเล่นว่าวต่อสู้กันในอากาศ” ของพระภริมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) ว่าเป็นตำราที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับว่าวไทยและว่าวพันทันที่สมบูรณ์ที่สุดและทรงคุณค่ามากที่สุดต่อวงวิชาการและวงการกีฬาไทย หนังสือเล่มดังกล่าวตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2464 ในการตีพิมพ์หนังสือครั้งนั้น พระภริมย์ภักดีได้เขียนคำนำตอนหนึ่งว่า “เมื่อได้เรียบเรียงแก้ไขเสร็จแล้วคิดว่า ไหน ๆ จะพิมพ์ขึ้นทั้งที่ยังน่าจะเป็นประโยชน์ในทางใดได้บ้าง แลคิดไปถึง ‘เครื่องบิน’ ซึ่งเป็นสมัยนิยม ก็เป็นส่วนหนึ่งที่น่าสนใจไปในอากาศ พิเศษกว่า เป็นกำลังของบ้านเมืองได้แท้จริงด้วย จึงยุติลงที่จะให้เป็นประโยชน์บำรุง ‘เครื่องบิน’ สำหรับกรมอากาศยานนั้น” (พระภริมย์ภักดี 2520[2464]:ค) ในที่สุดท่านได้ตกลงใจว่าหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับว่าวโดยตรงเล่มแรกของประเทศไทยนั้นตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากรจำนวน 1,000 เล่ม และแบ่งจำหน่ายแจกออกเป็นสามส่วนคือ “ส่วนหนึ่ง จะขายราคาเล่มละ 2 บาท รวม 700 เล่ม จะได้เงินเท่าใดหรือเหลือเท่าใด จะให้แก่กรมอากาศยาน ให้เงินนั้นได้บำรุงเครื่องบินเพื่อประโยชน์บำรุงกำลังบ้านเมืองทางอากาศ” (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน) ส่วนที่เหลือท่านได้ยกให้หอสมุดวชิรญาณ 200 เล่ม และเก็บไว้สำหรับแจกเพื่อนฝูงส่วนตัวอีก 100 เล่ม

ข้อความที่ยกมาจากคำนำในการตีพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาดีของพระภริมย์ภักดีในการบริจาค

รายได้ที่เป็นผลมาจากน้ำพักน้ำแรงในการเขียนหนังสือจากความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับกีฬาว่าวอันโชกโชนของท่านให้กับหน่วยงานทางราชการหน่วยหนึ่งเท่านั้น หากยังเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความคิดที่ว่าว่าวไทยกับสิ่ง “ที่ดำเนินไปในอากาศ” นั้นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในการคิด ประสบการณ์ และจินตนาการของคนไทย ความสัมพันธ์ในแง่นี้ก็คือ ความหมายของว่าวในแง่มุมที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ทางอากาศกับจินตนาการ อันเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่อยู่บนพื้นดินนั่นเอง อนุสนธิจากคำนำหนังสือของพระภิกษมย์ภักดีผู้เป็นนักเลงว่าวหรือนักกีฬาว่าวของไทยที่มีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ 5 และ 6 ผู้ที่ได้สืบทอดตำนานว่าวปักเป้านามกระเดื่องมาจากบิดาของท่าน (พระภิกษมย์ภักดี [ชม เศรษฐบุตร]) ก็คือ การตัดสินใจบริจาคเงินรายได้จากการพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับว่าวในการบำรุงเครื่องบินของทางราชการ ในเวลานั้น (ค.ศ. 1921) ทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยต่างก็ตื่นเต็นกับเครื่องบินในฐานะของประดิษฐกรรมที่เปลี่ยนจินตนาการและความคิดฝันในการเห็นบินสู่เวหาของมวลมนุษย์ให้กลายเป็นความจริง ทั่วโลกต่างก็กำลังตื่นตระหนกกับพลานุภาพของเครื่องบินในช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่งที่เพิ่งยุติลงซึ่งประเทศสยามก็ได้ส่งกำลังทหารเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามครั้งนั้นจนได้รับชัยชนะ

อย่างไรก็ตาม ข้อคิดสำคัญที่แฝงอยู่เบื้องหลังการเขียนคำนำหนังสือดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ว่าวไทยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งที่ดำเนินไปในอากาศ (เช่นเดียวกับเครื่องบิน) สามารถใช้เป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะใช้เปิดประตูไปสู่การทำความเข้าใจความหมายทางวัฒนธรรมของพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ทางอากาศและจินตนาการในสังคมไทยสมัยใหม่ได้อย่างแยบยล นี่คือนักคิดประการสำคัญที่พระภิกษมย์ภักดีมอบไว้ให้เมื่อ 78 ปีที่ผ่านมา (2542) และเป็นนักคิดที่มีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อวงวิชาการมานุษยวิทยาในช่วงเปลี่ยนคริสต์ศตวรรษ

พื้นที่ (place)

มโนทัศน์เกี่ยวกับพื้นที่เป็นมโนทัศน์ทางมานุษยวิทยาที่สำคัญและกำลังได้รับความนิยมนอย่างกว้างขวางในวงวิชาการทางมานุษยวิทยายุคเปลี่ยนสหัสวรรษ นักมานุษยวิทยาโดยทั่วไปพิจารณาพื้นที่ สถานที่และอาณาเขตควบคู่กันไปกับความหมาย ความคิด จินตนาการและความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับสถานที่ที่แต่ละคนมีเมื่อเข้าไปอยู่ในสถานที่หรือพื้นที่หนึ่ง ๆ นักมานุษยวิทยาเรียกความหมายทางวัฒนธรรม หรือวาทกรรมของพื้นที่หรือสถานที่โดยรวมว่า “เทศะ”¹ (senses of place) (โปรดดูรายละเอียดใน Feld and Basso 1996)

ความสำคัญของพื้นที่หรือสถานที่ในภาษาไทยอาจพิจารณาได้จากคำว่า “ที่” คำนี้เป็นได้ทั้งคำนาม คำลักษณนาม คำสรรพนาม คำวิเศษณ์และคำบุรพบท แต่ไม่ว่าคำว่า “ที่” จะทำหน้าที่อะไรในประโยคภาษาไทยก็ล้วนแต่มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่หรือสถานที่ไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของ “ที่” ดังต่อไปนี้

“น. แหล่ง, ถิ่น, เช่น ที่ประกอบอาชีพ ที่ทำมาหากิน, สถานที่ เช่น ที่ประชุม ที่พัก, ตำแหน่งที่ เช่น เอาแว่นวางไว้ที่โต๊ะ; ที่ดิน เช่น ซื่อที่ขายที่ เช่าที่; ภาชนะ, เครื่องใช้ เช่น ที่บูชา ที่นอน ที่เขียนูหรี; ลักษณะนามบอกสถานที่หรือสิ่งของเป็นชุด ๆ เป็นต้น เช่น ที่นั่ง 3 ที่ อาหาร 3 ที่. ส. ซึ่ง เช่น คนที่ยัน เด็กที่ฉลาด.

ว. เป็นคำนำหน้าสังขยาบอกลำดับ เช่น ที่ 1 ที่ 2.

บ. ใน, ณ, เช่น อยู่ที่บ้าน...” (ราชบัณฑิตยสถาน 2525:396-97)

ที่ ทาง พื้นที่และสถานที่ล้วนแต่เป็นคำที่มีความหมายอย่างยิ่งในวัฒนธรรมไทย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ สังคมไทยค่อนข้างจะร่ำรวย

¹ คำว่า “เทศะ” หมายถึง “ถิ่นที่, ท้องถิ่น” (ราชบัณฑิตยสถาน 2525:404)

ในการสร้างวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับพื้นที่(และเวลา) ดังที่คนไทยจะรู้จักกันทั่วไปว่าวิถีชีวิตและพฤติกรรมทางสังคมของตนจะต้องคำนึงถึงความถูกต้อง สอดคล้องและเหมาะสมกับ “กาลเทศะ” (คติเกี่ยวกับพื้นที่และเวลาหรือวาระโอกาส) เพราะพื้นที่และสถานที่เกือบทั้งหมดในวัฒนธรรมไทยจะถูกกำหนดด้วยความเชื่อ คติ ข้อห้าม กฎระเบียบและแนวการประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและเป็นแบบแผน ดังนั้น จึงนับได้ว่ามนทัศน์เกี่ยวกับพื้นที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อโลกทัศน์และวิถีชีวิตของคนไทย (โปรดดูรายละเอียดใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2538[2534]:130-49)

ในทางมานุษยวิทยานั้น Denise (1997) ได้ชี้ให้เห็นว่าความสำคัญของพื้นที่หรือเทศะโดยรวมที่มีต่อการวิเคราะห์และทำความเข้าใจมิติทางวัฒนธรรมต่าง ๆ อาจแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะที่สำคัญ ได้แก่

ลักษณะแรก พื้นที่คือสถานที่ทางกายภาพ (place as a physical setting) ในความหมายนี้พื้นที่ก็คือพื้นผิวโลกทุกหนทุกแห่งที่เป็นที่ตั้งของสังคมและที่อยู่อาศัยของประชากรโลกหรือมนุษย์ พื้นที่ทางกายภาพนี้เป็นที่อยู่อาศัย แหล่งทำมาหากิน ทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและเป็นพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การพักผ่อนหย่อนใจและบันเทิงทั้งหมดของตนเอง สถานที่ทางกายภาพต่าง ๆ เช่น แม่น้ำ หุบเขา ทุ่งราบ ที่ราบสูง ที่ลุ่ม เกาะแก่ง ชายฝั่งทะเล ป่าดงดิบ ฯลฯ ล้วนแต่เป็นสถานที่ทางกายภาพที่มีอยู่ตามธรรมชาติ การตั้งถิ่นฐาน การสร้างบ้านแปลงเมืองและกำเนิดอารยธรรมของมนุษย์ล้วนแต่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานที่ทางกายภาพเหล่านี้โดยตรง มนุษย์สร้างสรรค์วัฒนธรรมและสังคมของตัวเองโดยการให้ความหมายกับสถานที่ทางกายภาพเหล่านี้แทบทั้งสิ้นเพราะวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ต่างก็ฝังรากลึกหรือได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจากสถานที่ทางกายภาพแห่งหนึ่งเสมอ วัฒนธรรมในความหมายหนึ่งก็คือปฏิสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์กับสถานที่ทางกายภาพที่อยู่ล้อมรอบตัวของพวกเขานั้นเอง

ลักษณะที่สอง พื้นที่เป็นสินค้า (place as a commodity) พื้นที่ทางกายภาพไม่ได้มีความหมายโดยตัวของมันเอง เพราะธรรมชาติก็คือธรรมชาติ ธรรมชาติจะมีความหมายและมีคุณค่าในทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม หรือการเมืองก็ต่อเมื่อมนุษย์เข้าไปกำหนดหรือสร้างระบบคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ในเรื่องของพื้นที่ก็เช่นกัน พื้นที่ทางกายภาพมีศักยภาพในการถูกกำหนดให้เป็นทรัพยากรหรือสินค้าอย่างไม่ต้องสงสัย มนุษย์ทุกหนทุกแห่งทั่วโลกได้สร้างระบบคุณค่าขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางกายภาพ ระบบคุณค่า เช่น คุณค่าในการใช้สอยหรือการใช้ประโยชน์เป็นที่มาของการกำหนดให้พื้นที่ทางกายภาพหรือสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติประเภทต่าง ๆ ให้กลายเป็น “ทรัพยากร” หรือสินค้าที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการบริโภค แลกเปลี่ยน ซื้อขายหรือใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตสินค้าอย่างอื่นอีก พื้นที่ในความหมายนี้จึงหมายถึงทรัพยากรหรือสินค้าทั้งในทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม พื้นที่ทางกายภาพที่กลายมาเป็นสินค้าในสังคมสมัยใหม่อาจจะพิจารณาได้จากตัวอย่างต่อไปนี้ เช่น ป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ แร่ธาตุหรือแม้กระทั่งบ้านเรือน สนามกีฬา หุ่น ห้างสรรพสินค้า บ้านจัดสรร ฯลฯ ประเด็นสำคัญที่นักมานุษยวิทยาต้องการชี้ให้เห็นในแง่ก็คือ ทรัพยากรหรือสินค้าและบริการต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของมนุษย์เกือบทั้งหมดต่างก็มีรากฐานสำคัญอยู่ที่พื้นที่ทางกายภาพหรือสภาพแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์อย่างหนึ่งของมนุษย์ที่มีต่อพื้นที่ทางกายภาพก็คือ การซื้อขาย แลกเปลี่ยน บริโภคหรือการสร้าง ความหมายในทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมืองให้กับพื้นที่ ที่สำคัญปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวดำเนินไปอย่างไม่มีวันสิ้นสุด มนุษย์สร้างวัฒนธรรมด้วยการเปลี่ยนพื้นที่ทางกายภาพของตนให้เป็นสินค้าและบริการในรูปแบบต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา ดังนั้นพื้นที่ทางกายภาพหรือพื้นผิวของโลกที่มีมนุษย์อาศัยอยู่จึงถูกพลิกเปลี่ยนโฉมหน้าอย่างมโหฬารเมื่อพิจารณาจากช่วงเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปในหน้าประวัติศาสตร์ของมวลมนุษย์

ลักษณะที่สาม พื้นที่เป็นสิ่งประดิษฐ์และการนำเสนอทางวัฒนธรรม (place as a cultural construct or representation) พื้นที่หรือสถานที่ที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของมนุษย์ คำว่าผลผลิตหรือสิ่งประดิษฐ์นี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของมนุษย์ในการให้ความหมายในด้านต่าง ๆ กับพื้นที่หรือสถานที่รอบตัว บทบาทและปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับพื้นที่ในแง่นี้ตรงกับสิ่งที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538:130-49) เรียกว่า “คติเกี่ยวกับพื้นที่” นักมานุษยวิทยาเชื่อว่าการพิจารณาคติเกี่ยวกับพื้นที่แท้ที่จริงก็คือ การมองว่าพื้นที่ทางกายภาพเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม มนุษย์สร้างพื้นที่ตามวัตถุประสงค์และความต้องการของตน โดยการให้ความหมายทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมือง เมื่อพื้นที่กลายมาเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม พื้นที่มีความหมายและนัยสำคัญมากกว่าการที่มีสภาพเป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างหนึ่ง พื้นที่ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของมนุษย์ โดยผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมและอำนาจที่มนุษย์ได้มอบให้กับ “มัน” มนุษย์ได้สร้างพื้นที่ให้มีอำนาจในการตรึงความผูกพันไว้ความสนใจย้ำเตือนถึงความหลังและสร้างพลังแห่งจินตนาการให้เกิดขึ้นกับผู้คนที่เข้าไปประสบ พบเห็น อยู่อาศัยหรือเยี่ยมเยือน นักมานุษยวิทยามองเห็นว่าพื้นที่และสถานที่ที่มีอำนาจขึ้นมาได้เมื่อผู้คนพูดถึงที่ต่างๆ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคน อำนาจและอิทธิพลของพื้นที่ที่มีเหนือมนุษย์แต่ละคนยังจะเพิ่มขึ้นเป็นเท่าทวีเมื่อสถานที่นั้นกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ประเพณี ประวัติศาสตร์และความทรงจำ ที่สำคัญเมื่อสถานที่แต่ละแห่งกลายมาเป็นเป้าหมายของการต่อสู้ ชว่งชิงและครอบครัวของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ พื้นที่หรือสถานที่นั้นยังจะกลายเป็นดินแดนแห่งความศักดิ์สิทธิ์หรืออาถรรพ์ที่ดูราวกับว่าพื้นที่ทางกายภาพเหล่านั้นมีชีวิตและจิตวิญญาณอยู่ในตัว สถานที่ที่ทรงพลานุภาพอย่างมหาศาลอยู่ในตัวอาจพิจารณาได้จากตัวอย่างต่อไปนี้ มหานครเยรูซาเลมอันศักดิ์สิทธิ์แม่น้ำคงคา ปราสาทหินนครวัด ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ วัดที่สำคัญ ป่าช้า

บ้านเกิด ฯลฯ ตัวอย่างเหล่านี้ล้วนแต่สะท้อนให้เห็นถึงพลังอำนาจและปฏิบัติการทางวาทกรรมของสถานที่หรือพื้นที่ทางกายภาพที่เป็นผลผลิตของมนุษย์แล้วกลายมาเป็นสถานที่ที่มีอิทธิพลครอบงำหรือกำหนดอัตลักษณ์จินตนาการ ความคิดคำนึงและความทรงจำของมนุษย์แต่ละคนอย่างมหาศาล

ปัญหาเกี่ยวกับมโนทัศน์เรื่องพื้นที่ ปัญหาในทางทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่หรือสถานที่ที่นักมานุษยวิทยาเผชิญอยู่ก็คือ เท่าที่ผ่านมานักมานุษยวิทยาศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับหัวข้ออื่นๆ เช่น เครือญาติ พิธีกรรมทางศาสนา เศรษฐกิจ การเมืองหรือบทบาททางเพศ ในส่วนที่เป็นประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ทางกายภาพโดยตรง นักมานุษยวิทยาก็ไม่ได้คิดวิเคราะห์หรือไตร่ตรองเกี่ยวกับความหมายทางวัฒนธรรมของพื้นที่มากนัก แต่กลับมุ่งความสนใจไปยังประเด็นต่าง ๆ เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศน์มนุษย์หรือนิเวศน์วัฒนธรรมหรือภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ส่วนเรื่องวาทกรรมและความหมายทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับพื้นที่จากแง่มุมของอำนาจและจินตนาการของมนุษย์ที่เป็นผลผลิตของสถานที่หรือพื้นที่นั้นได้รับความสนใจน้อย ข้อจำกัดเหล่านี้ นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันผู้มีชื่อเสียง Clifford Geertz (1996:259) นำเสนอว่า การที่เรื่องของทะเลาะถุกมองข้ามในวงวิชาการมานุษยวิทยานั้น อาจมีสาเหตุมาจากลักษณะพื้นฐานของพื้นที่หรือสถานที่ที่เป็นเรื่องของกายภาพหรือรูปธรรมมากเกินไป มากเกินกว่าที่นักมานุษยวิทยาจำนวนมากจะผลิตประเด็นความคิดทางทฤษฎีหรือค้นหาแง่มุมความคิดเชิงนามธรรมเกี่ยวกับพื้นที่หรือสถานที่ขึ้นมาได้ สถานที่หรือพื้นที่จำนวนมากจึงกลายมาเป็นส่วนที่ไม่มีตัวตนหรือถูกมองข้ามไปอย่างช่วยไม่ได้ในวรรณกรรมทางมานุษยวิทยา Geertz ซึ่งให้เห็นว่าสถานที่หรือพื้นที่ให้ภาพที่มีความหมายทางนามธรรมได้อย่างจำกัดและไร้พลัง (...Place makes poor abstraction) (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน)

อาจจะเป็นความจริงที่ว่าพื้นที่หรือสถานที่ที่เป็นลักษณะทาง

ภายภาพนั้นไม่ชวนให้นักวิชาการหรือนักมานุษยวิทยาได้นำไปใคร่ครวญ หรือสร้างแนวคิดทางทฤษฎีออกมามากนัก แต่สถานที่ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีความหมายและเต็มไปด้วยมนต์เสน่ห์อย่างยิ่งสำหรับนักประพันธ์ คีตกวี จิตรกรหรือแม้กระทั่งคนทั่วไปที่เคยมีความหลังหรือประสบการณ์ชีวิตที่ผูกพันกับสถานที่แต่ละแห่งนั้น สถานที่ที่เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ชีวิตไม่เคยผ่านเลยไปเหมือนสายน้ำ หากยังอยู่ในความทรงจำและสำนึกที่เป็นผลผลิตของประสบการณ์ทางวัฒนธรรมของปัจเจกชนเสมอ เป็นไปได้หรือไม่ว่า เท้าที่ผ่านมานักมานุษยวิทยา มองข้ามและมองไม่เห็นว่าการประสบการณ์ชีวิตและความรู้สึกผูกพันที่แต่ละคนมีเกี่ยวกับสถานที่เฉพาะนั้นจะจัดเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมได้อย่างไร นักมานุษยวิทยานับตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 1980 ตอนกลางให้ความสนใจวัฒนธรรมในส่วนที่เป็นความรู้ที่จับต้องมองเห็นได้และมีความสำคัญต่อชีวิตทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นสำคัญ ในขณะที่เรื่องของความรู้สึกนึกคิด ความผูกพัน ประสบการณ์ชีวิตและจินตนาการมักจะถูกมองข้าม การที่นักมานุษยวิทยาเพิ่งตื่นตัวและหันมาให้ความสำคัญกับเทศะที่เป็นผลผลิตของประสบการณ์ชีวิตและความผูกพันในแต่ละวัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของความสิ้นเปลืองและยึดหยุ่นในการวิเคราะห์ตีความหมายวัฒนธรรมในวงวิชาการมานุษยวิทยามากขึ้น พรหมแดนความรู้เกี่ยวกับว่าไทยจึงไม่ควรที่จะถูกจำกัดด้วยแนวคิดเกี่ยวกับโครงสร้างหน้าที่หรือประวัติศาสตร์สังคมอีกต่อไป เพราะยังมีเรื่องพื้นที่หรือสถานที่ (เทศะ) วาทกรรมและจินตนาการเกี่ยวกับว่าไทยอีกที่เป็นปริมณฑลทางความรู้ที่รอให้นักมานุษยวิทยาและนักวิชาการเข้าไปค้นคว้า ปริมณฑลทางความรู้ลักษณะนี้มีนักเดินทาง นักประพันธ์ คีตกวีหรือจิตรกรได้เข้าไปสำรวจก่อนนักมานุษยวิทยาหรือนักสังคมศาสตร์มาช้านานแล้ว

จินตนาการ (imagination)

แน่นอนว่าการประดิษฐ์และการเล่นว่าวย่อมมีจินตนาการเป็นพื้นฐานสำคัญผสมกับทักษะ ความชำนาญ จิตใจที่รักการละเล่นพื้นบ้านชนิดนี้ จินตนาการไม่ใช่ความคิดที่ลอยลอยอยู่กลางอากาศโดยปราศจากพื้นฐานหรือที่มาที่ไป จินตนาการในการประดิษฐ์และเล่นว่าวย่อมอาศัยความรู้ ความทรงจำ และประสบการณ์ชีวิตที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนเข้าช่วย จินตนาการก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการตกแต่ง ประดิษฐ์ ประดอยและพัฒนาเทคนิควิธีการต่าง ๆ ในการเล่นว่าว จินตนาการจึงไม่ใช่เรื่องของการวาดภาพกลางอากาศหรือฝันกลางวันล้วน ๆ

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 อธิบายว่า จินตนาการ หมายถึง “การสร้างภาพขึ้นในจิตใจ” ส่วนภาพที่เกิดจากจินตนาการเรียกว่า “จินตภาพ” หรือ “ภาพที่เกิดจากความนึกคิดหรือที่คิดว่าควรจะเป็นเช่นนั้น” (ราชบัณฑิตยสถาน 2525:230) การอธิบายจินตนาการในลักษณะนี้มีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ให้ความหมายในลักษณะที่แยกจินตนาการออกไปจากความเป็นจริงหรือแยกกระบวนการคิดและกระบวนการใช้จินตนาการออกไปจากการกระทำหรือสร้างจินตนาการให้เป็นความจริง ที่สำคัญ จินตนาการไม่ได้มาจากการนึกคิดเอาแบบฝันเพียงอย่างเดียว แต่จินตนาการอาจมาจากการสร้างภาพในความคิดที่สืบเนื่องมาจากสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาทางอวัยวะรับความรู้สึกและประสาทสัมผัสต่าง ๆ ของแต่ละคน บ่อยครั้งที่เดียวกับที่จินตนาการเป็นผลมาจากการถูกกระตุ้นเตือนด้วยเครื่องมือหรือสิ่งเตือนให้นึกคิดใคร่ครวญถึงสิ่งต่าง ๆ ที่แต่ละคนประสบมาในชีวิตประจำวัน

จินตนาการในฐานะที่เป็นมโนทัศน์ทางวิชาการได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในทศวรรษที่ 1980 และ 1990 งานเขียนเล่มสำคัญในวงวิชาการรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ในทศวรรษที่ 1980 และ 1990 เรื่อง *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of*

Nationalism โดย Benedict Anderson (1991[1983]) นับได้ว่าเป็นการเปิดประเด็นและให้แง่คิดทางทฤษฎีที่สำคัญเกี่ยวกับวาทกรรมและพลังอำนาจของจินตนาการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับรัฐชาติและลัทธิชาตินิยมในโลกสมัยใหม่ Anderson (1991:6) นำเสนอว่า ชาติคือชุมชนทางการเมืองในจินตนาการ ชาติเป็นชุมชนทางการเมืองที่ถูกจินตนาการถึงในลักษณะที่เป็นตัวตนที่มีเขตแดนชัดเจนและมีอำนาจอธิปไตยเป็นของตนเอง สาเหตุที่สมาชิกของรัฐชาติต้องอาศัยจินตนาการเข้าช่วยก็เป็นเพราะว่าในโลกของความเป็นจริงไม่มีใครในรัฐสมัยใหม่สามารถรู้จักกัน เห็นหน้าค่าตากัน พบปะพูดคุยหรือติดต่อกันได้โดยตรง ขนาดเนื้อที่และจำนวนประชากรของรัฐสมัยใหม่ทำให้การติดต่อทางกายภาพโดยตรงเหล่านั้นเป็นไปได้ แต่กระนั้นก็ตาม สมาชิกของชุมชนรัฐชาติเดียวกันสามารถใช้จินตนาการในการคิดคำนึงถึงเพื่อนร่วมชาติและประชาคมรัฐชาติของตนเองได้ตลอดเวลา พลังอำนาจของจินตนาการดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพก็เพราะการอาศัยเครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่เน้นการปลูกฝังอุดมการณ์ชาติเข้าช่วย เครื่องไม้เครื่องมือดังกล่าวมีหลากหลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบก็เน้นการสื่อสารมิติต่าง ๆ เกี่ยวกับชาติที่แตกต่างกันออกไป เช่น เทคโนโลยีการศึกษา (แบบเรียน การจัดการเรียนการสอน) เทคโนโลยีการสื่อสาร เทคโนโลยีการพิมพ์ รัฐพิธี ฯลฯ

งานเขียนของ Thongchai Winichakul (1994) เป็นตัวอย่างการศึกษาทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงพลังอำนาจและวาทกรรมของเทคโนโลยี (แผนที่) ในการสร้างความหมายให้กับพื้นที่ทางกายภาพหรือเขตแดนของรัฐชาติโดยนิยามอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ว่าคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนรัฐชาติเดียวกันคือใครบ้าง การประดิษฐ์แผนที่ทั้งในส่วนที่เป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคโนโลยีตะวันตกแท้ที่จริงก็คือการเสริมพลังอำนาจของจินตนาการอันเป็นพื้นฐานสำคัญของกำเนิดและพัฒนาการของรัฐชาติสมัยใหม่นั้นเอง

แง่คิดทางทฤษฎีจากงานเขียนของ Anderson (1991) และ Thongchai Winichakul (1994) ต่างก็เน้นประเด็นสำคัญที่ว่าจินตนาการไม่ใช่เรื่องของความฝันเพียงของแต่ละคน แต่จินตนาการในฐานะที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมนั้นมีพลังอำนาจอย่างมหาศาล ในแง่นี้เราอาจขยายความสำคัญของจินตนาการในฐานะที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม (imagination as cultural construct) และเป็นมโนทัศน์สำคัญอีกชุดหนึ่งที่สามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์คดีเกี่ยวกับพื้นที่และประดิษฐกรรมทางวัฒนธรรม (เช่น กรณีของว้าวไทย) ดังต่อไปนี้

ประการแรก จินตนาการจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยเครื่องมือช่วยหรือเทคโนโลยี ด้วยเครื่องมือหรือเทคโนโลยีจะช่วยเปลี่ยนจินตนาการที่มีสภาพเป็นเพียงภาพนามธรรมของความคิดให้เป็นความจริง ขณะเดียวกันก็ช่วยคิดขยายต่อจากความเป็นจริงให้เป็นภาพทางความคิดอันใหม่หรือมิติใหม่ต่อไปได้อีก

ประการที่สอง จินตนาการจะมีพลังก็ต่อเมื่อจินตนาการนั้น ๆ ได้รับความถ่ายทอดผ่านภาษาและแบ่งปันแลกเปลี่ยนกับคนอื่นหรือผู้อื่นที่มีประสบการณ์ชีวิตร่วมกัน นอกจากเครื่องมือหรือเครื่องมือนี่เป็นวัตถุแล้ว จินตนาการต้องการการสื่อสาร โดยเฉพาะการสื่อสารผ่านทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน คนเราสามารถแสดงจินตนาการได้มากกว่าการเก็บงำความคิดไว้ในใจคนเดียว การพูดคุยหรือแบ่งปันความคิดฝันและจินตนาการในรูปแบบต่าง ๆ จะช่วยให้การผุดบังเกิดของจินตนาการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ชัดเจนเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น

ประการที่สาม จินตนาการมักจะเกิดจากความผูกพันกับพื้นที่และสถานที่อย่างลึกซึ้ง อาจกล่าวได้ว่าไม่มีจินตนาการใดที่ไม่เกี่ยวข้องกันที่แหล่งที่ สถานที่หรือพื้นที่ทั้งในทางกายภาพและในทางวัฒนธรรม พื้นที่หรือสถานที่เป็นเนื้อหาที่ขาดไม่ได้ในจินตนาการของแต่ละคน พื้นที่หรือสถานที่เป็นทั้งรากเหง้าที่มา เป็นฉากและเป็นแรงบันดาลใจของจินตนาการ

แต่ละชุด เรื่องชาติหรือชุมชนในจินตนาการ เรื่องประสบการณ์ชีวิตและ ฯลฯ ต่างก็เป็นจินตนาการเกี่ยวกับพื้นที่หรือสถานที่แห่งหนึ่งเสมอ

ประการที่สี่ จินตนาการต้องการพื้นที่หรือเวทีเพื่อใช้ในการแสดงออกหรือสร้างจินตนาการที่เป็นภาพนามธรรมของความคิดในอากาศให้เป็นความจริง ยกตัวอย่างเช่น การประดิษฐ์ว่าวและการชักว่าวให้ลอยไปในอากาศเป็นตัวอย่างที่สำคัญในการใช้พื้นที่ทางอากาศเพื่อแสดงออกซึ่งจินตนาการเกี่ยวกับการเดินทางในอากาศและวิถีชีวิตบนพื้นดินของคนไทย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว วาทกรรมและพลังอำนาจของพื้นที่หรือสถานที่ และจินตนาการคือมโนทัศน์ทางทฤษฎีที่สำคัญที่พวกเราได้พัฒนาขึ้นและนำมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายความหมายทางสังคมวัฒนธรรมของว่าวไทยในบริบทของสังคมไทยยุคเปลี่ยนคริสต์ศักราช

ตำนานว่าวในแผนที่อารยธรรมโลก

ไม่ว่าเราจะพิจารณาว่าวในฐานะที่เป็นเกมกีฬา การละเล่นเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือประเพณีที่สืบทอดกันมาจากอดีต ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมร่วมของมนุษยชาติ มนุษย์แทบทุกชาติทุกภาษาทั่วโลกต่างก็มีตำนาน ความเป็นมาและจินตนาการเกี่ยวกับว่าวหรือการละเล่นต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกับว่าว คำว่า “ว่าว” ในภาษาไทยตรงกับคำที่มีความหมายเดียวกันนี้ในภาษาชาติต่าง ๆ อีกจำนวนมาก เช่น ปาดัง (patang) ในภาษาฮินดี เฟง-เซง (feng-cheng) ในภาษาจีนกลาง ไคท์ (kite) ในภาษาอังกฤษ เป็นต้น

ว่าวมีที่มาอย่างไรในแผนที่อารยธรรมโลก อาจกล่าวได้ว่าจินตนาการหรือความคิดฝันเกี่ยวกับการ “ดำเนินไปในอากาศ” (พระภิรมย์ภักดี [บุญรอด เศรษฐบุตร] 2520:ค) เช่น สัตว์ปีก ก้อนเมฆหรือวัสดุบางเบา ยามต้องลม เป็นแรงบันดาลใจส่วนสำคัญของมวลมนุษยชาติต่อมาได้พัฒนา มาเป็นการเล่นว่าว เมื่อไม่นานมานี้ นักเขียนสารคดีเกี่ยวกับว่าวไทยท่านหนึ่งได้ตั้งข้อสังเกตถึงที่มาหรือกำเนิดว่าวในลักษณะเดียวกันนี้ว่า “ว่าว...คือสิ่งหนึ่งที่เป็น ‘สื่อ’ แห่งความคิดฝันของมนุษยชาติ มนุษย์เราได้เฝ้ามอง หมุ่นกที่ผกผินเล่นลมอยู่ท่ามกลางนภากาศแล้วความคิดฝันนั้นก็บังเกิดขึ้นว่าทำอย่างไรหนอคนเราจะบินได้เหมือนนกบ้าง จากการล่องลอยของหมุ่นเมฆ ไบไม้แห่งที่ลอยสะลิวปลิวอ่อนไปตามแรงลมอาจเป็นส่วนหนึ่งที่บันดาลความคิดของคนเราให้สร้างโครงไม้เบา ๆ อย่างไม้และไม้อื่น ๆ ขึ้นมา แล้วติดกระดาษลงไป ผูกเส้นด้ายเข้ากับโครงไม้และกระดาษที่ตนทำขึ้น จากนั้นก็ปล่อยให้กระแสลมแรงพัดเป่าสิ่งนั้นให้ล่องลอยขึ้นสู่เบื้องสูงพร้อมกับเฝ้ามองอย่างชื่นชมและเพลิดเพลินใจยิ่งนัก” (สุพล สิ้นหนี่ 2534:95-96)

จากจินตนาการนำไปสู่การละเล่นว่าวเพื่อความสนุกเพลิดเพลิน

มนุษย์ในหลาย ๆ วัฒนธรรมทั่วโลกได้ประดิษฐ์และเล่นว่าวด้วยเหตุผลทางความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ เช่น ชาวอินเดียนำเรื่องว่าวไปผูกกับเรื่องวิญญาน การนำว่าวขึ้นให้สูงที่สุดเพื่อที่จะไปสู่วิญญานผู้ล่องลับบนสรวงสวรรค์ ชาวเกาหลีจะทำพิธีจับไล่วิญญานอันชั่วร้ายออกจากเด็กด้วยการเขียนชื่อ วันเดือนปีเกิดของลูกชายไว้บนว่าวแล้วปล่อยให้หลุดลอยไป (วิวัฒน์ พันธวุฒยานนท์ 2535:145) ส่วนชาวจีนใช้ว่าวรูปปลาผูกไว้ที่ลานบ้านที่มีเด็กทารกเกิดใหม่ ทั้งยังเชื่อว่าว่าวเป็นสัญลักษณ์ของวิญญานเพราะวิญญานบินได้เหมือนนกก็ลอยไปไหนมาไหนได้ (กรกฎ 2537:79) จีนถือเอาวันที่ 9 เดือน 9 เป็นวันประเพณีว่าว ญี่ปุ่นจัดประเพณีวันเด็กชาย (Boy's Festival) ในวันที่ 5 พฤษภาคมของทุกปี ครอบครัวที่มีลูกชายจะทำว่าวรูปปลาผูกเสาไม้ไผ่ไว้หน้าบ้าน (“ว่าไทย...” 2535:130)

นอกจากเหตุผลด้านความเชื่อทางศาสนาแล้วยังมีเหตุผลอื่นอีกที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์คิดค้นว่าว เช่น การทำมาหากินและการทหาร ชาวอินเดียเชื่อกันว่า การเล่นว่าวในช่วงเดือนมกราคมอาจสืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษของพวกเขาใช้ว่าวเพื่อทดสอบอากาศและทิศทางลมในช่วงเปลี่ยนฤดูกาล จะได้กำหนดเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ (วิวัฒน์ พันธวุฒยานนท์, อ้างแล้ว) ส่วนชาวจีน ญี่ปุ่น และเกาหลี (รวมทั้งกองทัพของกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเพทราชา) ใช้ว่าวสำหรับปฏิบัติการกิจด้านการทหารและสงคราม Hongxun (1989:3) ระบุว่าว่าวจีนก่อนสมัยราชวงศ์ถัง (618-907 B.C.) เกือบทั้งหมดถูกใช้ในภารกิจด้านการทหารและเทคโนโลยีการสร้างว่าวในเวลานั้นต้องอาศัยทักษะและความเชี่ยวชาญพิเศษในกองทัพเท่านั้น ว่าวเป็นส่วนหนึ่งของอาวุธสงครามในกองทัพจีนโบราณ เช่น ใช้เป็นสัญญาณแจ้งข่าว ใช้บรรทุกทหารขึ้นไปทำหน้าที่สอดแนมทางอากาศ และใช้บรรทุกทหารขึ้นไปร้องเพลงหรือส่งเสียงรบกวนทำลายกำลังใจของข้าศึก แม้ทัพจีนคน

สำคัญที่ใช้ว่าวในสงครามจนมีชื่อเสียงคือ ฮั่น ลิน (Hun Xin) แห่งอาณาจักรฮั่นในการทำสงครามอาณาจักรจู (Chu) เพื่อครอบครองอาณาจักรจีนโบราณเมื่อประมาณ 202 ปีก่อนคริสต์ศักราช (202 B.C.) ต่อมาความรู้เกี่ยวกับการประดิษฐ์และการเล่นว่าวจึงได้กลายมาเป็นของเล่นของสามัญชนทั่วไป ส่วนในประเทศญี่ปุ่นมีหลักฐานบันทึกว่าคนญี่ปุ่นสามารถทำว่าวรูปสี่เหลี่ยมเป็นแผงขนาดใหญ่ใช้บรรทุกคนโดยสารข้ามฟากจากเกาะหนึ่งไปยังอีกเกาะหนึ่งได้เมื่อประมาณ 600 ปีมาแล้ว ในประวัติศาสตร์สงครามของเกาหลีก็มีเรื่องเล่าว่าแม่ทัพเกาหลีเคยใช้คอมไฟต์คิดว่าวชักขึ้นไปบนอากาศเวลากลางคืน เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่ทหารและประชาชนขณะถูกล้อมเมือง (อ้างใน กรมศิลปากร 2529:8) เรื่องการใช้ว่าวของทหารเกาหลีนี้มีรายละเอียดขยายความว่า เมื่อครั้งเกาหลีทำสงครามกับญี่ปุ่น[ในสมัยโบราณ] ทหารเกาหลีเห็นดาวตกบ่อย ๆ ก็ชักจะเสียขวัญ ทางขุนพลเกาหลีก็เลยหาทางเรียกขวัญทหารของตนกลับคืนมา โดยจัดแจงประดิษฐ์ว่าวขึ้นแล้วเอาตะเกียงดวงเล็ก ๆ ผูกติดห้อยเอาไว้ พอตกกลางคืนเดือนมืดคืนหนึ่งก็ได้นำว่าวให้ลอยขึ้นไปบนอากาศนอกบริเวณเขตที่ทหารอยู่ พอพวกทหารเห็นแสงตะเกียงก็พลอยนึกว่าดาวลอยกลับขึ้นไปอีกทำให้มีกำลังใจขึ้นมา (กรกฎ 2537:78-79)

ดูเหมือนว่าจินตนาการ แรงบันดาลใจ ความเชื่อทางศาสนาและประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้เป็นเหตุผลในการอธิบายที่มาของการให้กำเนิดว่าวในประวัติศาสตร์อารยธรรมโลก อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาประวัติศาสตร์ของว่าวเราต้องยอมรับความเป็นจริงที่ว่าประวัติศาสตร์ว่าวไม่ใช่เรื่องราวที่มีความสำคัญอยู่ในตัวเหมือนสงครามครั้งใหญ่หรือการค้นพบหรือประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีที่สามารถพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์โลกได้ ว่าวเป็นเพียงการละเล่นตามฤดูกาลหรือเครื่องมือเครื่องใช้บางอย่างที่สามารถบอกความหมายและให้ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ทางอากาศหรือพื้นที่ข้างบนบางอย่างแก่นมนุษย์ได้ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับว่าวที่เก่าแก่ที่สุดชี้ให้เห็นว่า ว่าวเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของเอเชียก่อนที่

จะแพร่เข้าไปสู่ดินแดนตะวันตก ว่าวเกิดขึ้นครั้งแรกในอารยธรรมจีน เพราะมีองค์ประกอบทางวัฒนธรรมหลายอย่างที่เอื้ออำนวยต่อการประดิษฐ์ว่าว เช่น มีไม้ไผ่อุดมสมบูรณ์ รู้จักการทอผ้ามานานกว่า 4,000 ปีมาแล้วและชาวจีนยังเป็นชาติแรกที่รู้จักวิธีทำกระดาษ ประมาณกันว่าชาวจีนรู้จักวิธีทำว่าวมาเป็นเวลากว่า 2,000 ปีมาแล้ว (Ridgway อ้างใน กรมศิลปากร 2529:6)

Hongxun (1989) ได้นำเสนอไว้ว่าว่าวตัวแรกของจีน[และของโลก] ปรากฏตัวเป็นครั้งแรกในช่วงระหว่างฤดูใบผลิกับใบไม้ร่วงเมื่อประมาณ 2,400 ปีมาแล้ว ในระยะแรกทำด้วยไม้และไม้ไผ่มีรูปร่างคล้ายนกเรียกว่า “ว่าวไม้” ต่อมาว่าวทำด้วยผ้าไหมและกระดาษเรียกว่า “ว่าวลม” “ว่าวกระดาษ” หรือ “ว่าวเหยี่ยว” บันทึกลับจากหลักฐานโบราณของจีนระบุว่าชาวจีนที่ประดิษฐ์ว่าวเป็นครั้งแรกชื่อว่า โม ดิ (Mo Di) และกงชู่ บัน (Gongshu Ban) เมื่อประมาณ 400 ปีก่อนคริสต์ศักราช สำหรับชาวจีนแล้วว่าวไม้ได้เป็นเพียงของเล่นยามว่างหรือพักผ่อนหย่อนใจ หากแต่เป็นงานศิลปะที่ต้องอาศัยทักษะและความชำนาญ ทั้งยังเป็นต้นแบบของเครื่องบินและวิศวกรรมอากาศยานมาตั้งแต่โบราณ ชาวจีนไผ่ฝืนที่จะบินได้เหมือนนกและใช้จินตนาการประดิษฐ์และทดลองใช้ว่าวในการเดินทางทางอากาศและสงครามมานานนับพันปีแล้วนักวิชาการหลายท่านวิเคราะห์ว่าการมีป่าไผ่หนาแน่นและความรู้ในการทำกระดาษทำให้คนจีนรู้จักทำว่าวและเล่นว่าวก่อนใคร ในที่สุดการเล่นว่าวแพร่เข้าสู่ญี่ปุ่น เกาหลีและเข้าสู่อินเดียรวมทั้งประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาต่อมา (วิวัฒน์ พันธวุฒิชยานนท์ 2535)

ในประเทศอินเดีย ชาวฮินดูมีวันสำคัญสำหรับพิธีทางศาสนาเรียกว่า “วันคัตเซลา” ถือว่าเป็นวันที่ประชาชนทุกชั้นวรรณะนัดประชุมเล่นว่าว ปานคมกันทั้งเมือง นอกจากนี้ ชาวฮินดูยังมีว่าวชนิดหนึ่งเรียกกันว่า “ว่าวหง่าว” ว่าวชนิดนี้เป็นว่าวที่นับว่าสำคัญอย่างยิ่งเพราะถือกันว่าเป็นว่าวที่กำหนดโชคชะตาของบ้านเมือง พระเจ้าแผ่นดินก็จะโปรดให้ชักว่าวหง่าว

นี้ขึ้นสู่ท้องฟ้า แล้วโปรดให้จัดทำเป็นพระราชพิธีเรียกว่า พระราชพิธีเสียดเคราะห์โศกของบ้านเมือง (กรมการศึกษานอกโรงเรียน มปป.:7) สันนิษฐานว่าราชสำนักสยามในสมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาได้รับเอาพระราชพิธีดังกล่าวนี้ผ่านเข้ามาทางอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ดังที่ปรากฏในหนังสือโคลงทวาทศมาส (โปรดดู *วรรณกรรมสมัยอยุธยา* 2539:96-97) ปัจจุบัน ชาวอินเดียในแคว้นคุชราต ราชस्थานและมหาราษฎระ ยังยึดถือและสืบทอดประเพณีเล่นว่าวป่านคมในช่วงงาน “มกรสังกรานติ” ในราวกลางเดือนเมษายนทุกปี (ไทยเรารับคติเกี่ยวกับพระอาทิตย์อย่างเข้าสู่ราติเมฆอย่างเดียวกันแล้วมาปรับให้เป็นประเพณีสงกรานต์) เมืองที่ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของงานเทศกาลดังกล่าวที่มีการเล่นว่าวป่านคมกันทั้งเมืองจนได้ชื่อว่า “นครแห่งว่าว” (Patang Nakar/City of Kites) ก็คือเมืองอาห์เมดาบัดในแคว้นคุชราต (วิวัฒน์ พันธวุฒิชยานนท์ 2535)

ส่วนว่าวในซีกโลกตะวันตกนั้นเชื่อกันว่า ชาวยุโรปได้เรียนรู้วิธีการทำว่าวไปจากดินแดนทางเอเชียตะวันออก เอเชียใต้ และตะวันออกกลาง ประเทศทางตะวันตกมีว่าวภายหลังคริสต์ศตวรรษที่ 13 (ราวพุทธศตวรรษที่ 18) สันนิษฐานว่าพ่อค้า นักเดินเรือและนักเดินทางที่ผ่านเข้ามาทางเอเชียนำเข้าไปเผยแพร่ ชาวกรีกที่ชื่อว่าอาร์คีตัส (Archytus of Tarentum) ได้ชื่อว่าเป็นชาวตะวันตกคนแรกที่ประดิษฐ์ว่าวขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 143 โดยการสร้างนกพิราบไม้ขึ้นตัวหนึ่งที่สามารถบินได้ด้วยตนเองโดยอาศัยแรงลมช่วย (อ้างใน กรมศิลปากร 2529:5-6) มีหลักฐานเล่ากันว่านักเดินทางจากยุโรปคนสำคัญที่ไปพบการเล่นว่าวและการใช้ว่าวที่คนสามารถขึ้นไปนั่งและลอยไปในอากาศได้จากจีนและได้นำมาเผยแพร่ต่อมาได้แก่ มาร์โค โปโล (Marco Polo) นักเดินทางผู้ยิ่งใหญ่แห่งเส้นทางสายไหมโบราณที่ชื่อมาร์โค โปโลเดินทางไปพบการใช้ว่าวขนาดใหญ่ที่สามารถบรรทุกทุกคนได้ เมื่อท่านเดินทางผ่านเมือง กวางซู (Quanzhu) ในปี ค.ศ. 1285 ท่านได้มีโอกาสเห็นการชักว่าวขนาดใหญ่คล้ายใบเรือแต่มีคนนั่งอยู่ขึ้นไปบนอากาศเพื่อทำพิธีเสียดทนายว่าการเดินเรือออกสู่ทะเลลึกแต่ละปีจะประสบ

ผลสำเร็จหรือไม่ (Hongxu 1989:2-3) นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานทางเดินของว่าวจากบันทึกของมาร์โค โปโล ว่าว่าวจากจีนเดินทางผ่านเส้นทางการค้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงไกล มาสู่ตะวันออกเฉียงกลางและเข้าสู่ยุโรปในสมัยกลางหรือราวคริสต์ศตวรรษที่ 13-14 ข้อมูลที่พวกเราค้นคว้าผ่านอินเทอร์เน็ตชิ้นหนึ่งชี้ให้เห็นว่า ชาวยุโรปรู้จักคุ้นเคยกับว่าวจากเอเชียอย่างจริงจังในราวหลังปี ค.ศ. 1600 ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวอังกฤษดัชต์ และโปรตุเกสที่แล่นเรือไปค้าขายกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงจะนำเอาว่าวกลับมาขายบ้านเมืองของตนเสมอ ส่วนคำว่าว่าว (kite) ที่หมายถึง กระดาษที่สามารถบินได้เมื่อรับลมเพิ่งปรากฏเป็นครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 17 อย่างไรก็ตามคำนี้ถูกนำมาใช้จนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของคำในภาษาอังกฤษเมื่อประมาณ 300 ปีมานี้เอง ความหมายดั้งเดิมของคำนี้หมายถึงนกเหยี่ยวซึ่งโดดเด่นด้วยลีลาโฉบบินถลาลมและคุ้ยฉนยาล่าเหยื่อ อาจเป็นไปได้ว่าว่าวที่เต็มไปด้วยสีสันทวยงามจากโลกซีกตะวันออกเฉียงช่่วยย้าเตือนให้คนที่พูดภาษาอังกฤษในยุโรปนึกถึงว่าวในความหมายของนกเหยี่ยวถลาลมล่าเหยื่อที่พวกเขาคุ้นเคยเป็นอย่างดี (<http://www.kusm.montana.edu/wordsmith/words/0032.html>)

ว่าวในโลกตะวันตกที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายเนื่องมาจากนักวิทยาศาสตร์ตะวันตกใช้ว่าวเป็นอุปกรณ์สำคัญในการทดลองทางวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ในปี ค.ศ. 1749 (2292) อเล็กซานเดอร์ วิลสัน (Alexander Wilson) นักวิทยาศาสตร์ชาวสกอตแลนด์ใช้ว่าวเป็นส่วนสำคัญในการทดลองเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศโดยผูกเทอร์โมมิเตอร์กับว่าวเพื่อส่งขึ้นไปตรวจอุณหภูมิของเมฆ ในปี ค.ศ. 1752 (2295) เบนจามิน แฟรงคลิน (Benjamin Franklin) นักวิทยาศาสตร์ชาวอเมริกันใช้ว่าวและกุญแจเป็นอุปกรณ์ในการทดลองหาประจุไฟฟ้าในบรรยากาศที่เกิดขึ้นในปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฟ้าแลบในขณะที่มีฝนฟ้าคะนอง (กรมการศึกษานอกโรงเรียน มปป.) พระภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) (2520:6) เขียนเล่าถึงการทดลองของเบนจามิน แฟรงคลินจากมุมมองของนักเลงว่าว

ไว้ว่า “เมื่อข้าพเจ้าอยู่โรงเรียน ๆ ถึงตำราไฟฟ้าก็ได้อ่านตำนานว่าถึงเรื่อง นายแฟรงค์ลินคิดทดลองดักไฟฟ้าในอากาศ เอามาเก็บไว้ในหม้อเก็บไฟฟ้า (แบตเตอรี่) โดยใช้ว่าวหาง...[รูปคล้ายปีกเป่าบ้านเรา แต่หัวสั้นผูกหางยาวมาก เอาขึ้นไปลอยนิ่งอยู่ในอากาศ] ก็ท่านทำว่าวหางปิดหุ้มด้วยสายลวดทองแดง ในเมื่อขณะฝนตกฟ้าแลบคะนอง ไฟฟ้าในอากาศเดินเข้าทองแดงที่ล่อแล้วไต่ตามสายลวดลงมาในหม้อแบตเตอรี่” ท่านยังบอกด้วยว่าว่าวในทวีปอเมริกาและยุโรปส่วนใหญ่คล้ายกัน คือนิยมเล่นว่าวหางชักขึ้นไปให้ลอยนิ่งอยู่บนอากาศ “ถ้าว่าวของผู้ใดหนึ่ง ไม่ไว้อกแว็กเลย เขาชมว่าฝีมือดี...” (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน) ในปี ค.ศ. 1883 (2426) ดักลาส อาร์ชีบอลด์ นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ นำว่าวมาใช้ประโยชน์ด้าน อุตุนิยมวิทยาโดยผูกเครื่องวัดอัตราการความเร็วของลมติดไว้กับว่าว ในระยะเริ่มแรกของกิจการอุตุนิยมวิทยาในทวีปยุโรปและอเมริกาได้ใช้ประโยชน์ จากว่าวมากที่สุดในการวัดความกดดันของอากาศ อุณหภูมิ อัตราความเร็ว หรือทิศทางของลมในบรรยากาศเบื้องบน (อ้างถึงใน กรมการศึกษานอกโรงเรียน มปป:8)

นอกจากโลกซีกตะวันออกและซีกโลกตะวันตกแล้ว ว่าวยังเป็น ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในหมู่เกาะต่าง ๆ ใน มหาสมุทรแปซิฟิกตอนใต้ ชาวหมู่เกาะทะเลใต้ เช่น เกาะโซโลมอนใช้ ว่าวผูกเหยื่อและสายเบ็ดเพื่อจับปลาในทะเล ในหมู่เกาะโพลินีเซียเห็นว่า เป็นตัวแทนของเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้าแห่งศิลปะและว่าวของพวกเขา มีชื่อว่าเทพเจ้ารอนโก (Rongo) ชนเผ่าเมารีในประเทศนิวซีแลนด์ทำว่าวที่ รูปร่างคล้ายนก พวกเขาเชื่อว่านกที่บินไปมาในอากาศได้เป็นจุดผู้สื่อสาร ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าเป็นเจ้าบางครั้งว่ามีรูปร่างคล้ายกับเทพเจ้าอยู่ในตัว เช่น เทพเจ้าของชาวเมารีที่ชื่อเรฮัว (Rehua) จะมีรูปร่างคล้ายนกชนิดหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีนิทานหรือตำนานและบทกวีเกี่ยวกับว่าวที่พบได้ทั่วไปแทบ ทุกวัฒนธรรมทั่วโลก เช่น ชาวเกาะบาห์ลีในประเทศอินโดนีเซีย หมู่เกาะ ฮาวายของสหรัฐอเมริกา จีน เกาหลี ญี่ปุ่น เป็นต้น (โปรดดูรายละเอียดใน

<http://www.interlog.com/~excells/kites/where.html>)²

เมื่อพิจารณาพัฒนาการของว่าวในแผนที่อารยธรรมโลกแล้วจะเห็นว่า ว่าวมีกำเนิดมาจากอารยธรรมจีนและอารยธรรมตะวันออกก่อนที่จะแพร่กระจายเข้าสู่ดินแดนตะวันตก มวลมนุษยทั้งสองซีกโลกต่างก็มีจินตนาการและความคิดฝันที่จะดำเนินไปในอากาศโดยการประดิษฐ์ว่าว ขึ้นมาเลียนแบบธรรมชาติและเรียนรู้จากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แม้ว่าชาวจีนโบราณจะมีเทคโนโลยีการประดิษฐ์ว่าวที่ล้ำหน้าและสามารถส่งคนจีนไปลอยอยู่บนอากาศได้ รวมทั้งใช้ว่าวเป็นต้นแบบของวิศวกรรมอากาศยานมาช้านาน แต่ชาวตะวันตกโดยเฉพาะยุโรปและอเมริกันกลับเป็นผู้ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการพัฒนาเทคโนโลยีการบินและอากาศยานที่มีว่าวและจินตนาการในการเดินทางในอากาศเป็นต้นแบบ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน (วิบูลย์ ลีสุวรรณ 2525:75)

² ในกรณีของประเทศไทย วรรณคดีและบทละครของไทยที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับว่าวก็มีอยู่หลายเรื่อง เช่น สุวรรณหงส์ แก้วหน้าม้า นิราศธารโศก เป็นต้น ในวรรณคดีเรื่อง “สุวรรณหงส์” มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับพระสุวรรณหงส์โอรสท้าวสุทนต์ท้าวสุวรมณีนครไอยรธานี ทรงว่าวเสียงทวยหาญ ว่าวลอยไปติดยอดปราสาทพระนางเกษศรียงธิดาท้าวสุวรรณวิกลพญาภัยแห่งนครมัตตัง พระสุวรรณหงส์จึงได้สายป่านว่าวออกจากนครไอยรธานีไปนครมัตตังและพบรักนางเกษศรียง นอกจากนี้ยังปรากฏว่าวและการเล่นว่าวในภาพจิตรกรรมฝาผนังความวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ เช่น พระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ วัดประดู่ทรงธรรม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดหน้าพระธาตุ (วัดตะคุ) อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา วิหารลายคำในวัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และอุโบสถวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา ภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นฝีมือของช่างในราชสมัยรัชกาลที่ 4-5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นยุคทองของว่าวไทย (กรมศิลปากร 2529)

ตำนานว่าวไทย

ว่าวไทยมีประวัติศาสตร์สั้นกว่าว่าวในอารยธรรมจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาก มีชื่อเขียนหลาย ๆ ชื่อที่เชื่อกันว่าว่าวไทยเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของไทยเองที่ได้รับอิทธิพลมาจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ยาวนานและหลากหลาย ได้แก่ (1) กลุ่มคนเชื้อสายไต/ไทที่อาศัยอยู่ทางตอนใต้ของจีนที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายและติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในดินแดนทางตอนเหนือของประเทศไทยในเวลานี้ (กรกฎ 2537:80) (2) จากการติดต่อค้าขายกับจีนในสมัยกรุงสุโขทัย “เพราะทั้งสองประเทศได้แต่งราชทูตสื่อสารถึงกัน...ประการหนึ่งกระดาษที่ปิดว่าวถึงแต่เดิมมาก็ปรากฏใช้แต่กระดาษจีน” (พระภิกษุรักษ์กิติ [บุญรอด เศรษฐบุตร] 2520:10) และ(3) รับมาจากแหล่งอารยธรรมอื่น ๆ ที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และอารยธรรมไทยโดยเฉพาะอินเดียผ่านทางศาสนาพราหมณ์[และศาสนาพุทธ] (เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าคนไทยสมัยก่อนนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมารับเอาเทคโนโลยีหรือความคิดในการทำว่าวและเล่นว่าวมาจากจีนและอินเดีย ก่อนที่จะพัฒนาว่าวและวัฒนธรรมการเล่นว่าวที่เต็มไปด้วยจินตนาการและเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัวในเวลาต่อมา

ว่าวไทยในราชสำนัก

หลักฐานประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึกเกี่ยวกับว่าวไทยมักจะเกี่ยวข้องกับราชสำนักมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ในหนังสือเรื่อง “ว่าวไทย” ของกรมศิลปากรเขียนเล่าถึงความเป็นมาของว่าวไทยว่า

“...คนไทยรู้จักเล่นว่ามาตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัยเมื่อประมาณ 700 ปีมาแล้ว เริ่มจากพงศาวดารเหนือกล่าวถึงพระร่วงว่าโปรดว่าและในหนังสือดำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์เล่าถึงพระราชพิธีบุษยาก็ยกในเดือนนี้ว่าเป็นนักชดถุกษ์ที่นางสนมกำนัลได้ดูการชักว่าวห่างซึ่งมีเสียงไพเราะเสนาะโสตยิ่ง

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาการเล่นว่าวคงจะเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายจนเลยเถิดไม่ระมัดระวัง จึงมีกฎหมายเทียรบาลห้ามชักว่าวข้ามพระราชวัง หากละเมิดจะมีโทษถึงตัดมือ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระมหากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งซึ่งโปรดการทรงว่าวมาก จนชาวต่างประเทศที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาในขณะนั้นได้บันทึกเรื่องราวนี้ไว้หลายท่าน เช่น เมอซิเออร์ เดอ ลา ลูแบร์ (M. de la Loubere) อัครราชทูตจากราชสำนักของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ประเทศฝรั่งเศสที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2230 ได้เขียนไว้ในจดหมายเหตุการณ์เดินทางของท่านว่า ‘ว่าวของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามปรากฏให้เห็นในท้องฟ้าทุกคืนตลอดระยะเวลา 2 เดือนของฤดูหนาวและทรงแต่งตั้งขุนนางให้คอยผลัดเปลี่ยนเวรถือสายป่านไว้’ บาทหลวงตาชาร์ด (Pere Qui Tachard) บาทหลวงในคณะบาทหลวงเยซุอิตที่พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ส่งเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเช่นกัน ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับว่าวเพิ่มเติมคือ ว่าวเป็นกีฬาที่เล่นกันอยู่ทั่วไปในหมู่ชาวสยาม... ที่ทะเลชุบศรและที่เมืองลพบุรี ขณะที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชประทับอยู่นั้นในเวลากลางคืนรอบพระราชนิเวศน์จะมีว่าวรูปต่าง ๆ ลอยอยู่ ว่าวนี้ติดคอมส่องสว่างและลูกกระพรวนส่งเสียงดังกรูกริ่ง

ในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ว่าวมิได้ใช้เฉพาะเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่มีการใช้ว่าวในการสงคราม คือตอนที่พระยาบรมราช (สังข์) เจ้าเมืองนครราชสีมาเป็นกบฏ พระเพทราชาส่งกองทัพไปปราบตีเมืองไม่สำเร็จ ในครั้งที่สองแม่ทัพอยุธยาคิดอุบายเผาเมือง อุบายหนึ่งนั้นให้ห่ม้อดินบรรจุดินคำผูกสายป่านว่าวจุฬาลำมชนวนชักข้ามกำแพงเมือง

เข้าไป แล้วจูดชนวนใหม่ไปถึงหม้อดินดำเกิดระเบิดตกไปไหม้บ้านเมือง
ราษฎรระส่ำระสาย จึงเข้าตีเมืองได้สำเร็จ...” (กรมศิลปากร 2529:11-12)

เป็นที่น่าสังเกตว่าการปรากฏตัวของว่าวในหลักฐานทางประวัติศาสตร์
ต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าว่าวสยามเป็นเกมส์กีฬาที่ได้รับความ
นิยมน้อยอย่างแพร่หลายจากทั้งพระราชและสามัญชนแม้จะไม่ปรากฏ
หลักฐานที่ระบุถึงว่าวของสามัญชนโดยตรงก็ตาม ราชสำนักสยามทั้ง
กรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งศูนย์รวมการเล่นว่าวที่สำคัญมา
แต่โบราณ ว่าวสยามในเวลานั้นนอกจากจะเป็นการละเล่นตามฤดูกาล
และเป็นส่วนหนึ่งของอาวุธยุทธโศปกรรมในสงครามดังที่กล่าวมาแล้ว
ว่ายังเป็นส่วนสำคัญของพระราชพิธีทางศาสนาพราหมณ์ในราชสำนัก
การค้นคว้าเอกสารประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยาของกรมศิลปากร
อธิบายว่า พระราชพิธีดังกล่าวคือ พระราชพิธีแคลงหรือคลิม หรือพิธีชักว่าว
เรียกกลมในเดือนอ้าย ในพิธีดังกล่าวจะ “ให้ชีพราหมณ์เชิญพระอิศวร
พระนารายณ์มาตั้งยังที่ แล้วให้เจ้าพนักงานเตรียมว่าวมา...ไว้ในโรง
พระราชพิธี ครั้นได้ฤกษ์ดีให้ประโคมปี่พาทย์ ฆ้องไซไซ เชิญเสด็จออก
ทรงชักว่าว พราหมณ์เจ้าพนักงานเอาว่าวถวายให้ทรงชักตามบุราณเพื่อทรง
พระเจริญแล” (ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ อ้างในกรมศิลปากร 2529:12-13)

ว่าวยังคงเป็นของเล่นและเกมส์กีฬาตามฤดูกาลที่อยู่ในความนิยม
ของชาวสยามโดยเฉพาะในราชสำนักและกลุ่มชนชั้นผู้นำตลอดสมัยกรุง
ศรีอยุธยา กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ตำราหน้าที่ตำรวจในสมัย
พระเจ้าท้ายสระกล่าวว่า “ถ้าทรงว่าวเวลานั้น เจ้ากรมปลัดกรมผู้อยู่เวร
เข้ามากราบทูลพระกรุณาด้วยลมกล้าลมอ่อน ถ้าเสด็จไปทรงว่าว เจ้ากรม
ปลัดกรมซึ่งอยู่เวรประนมมือแห่เสด็จไปถึงลานทรงว่าว ณ สวนกระต่าย
(หลังวัดพระศรีสรรเพชญ์) เผ้าคอยรับสั่ง ครั้นวังราวคือวังรอกเรียก
หัวหมื่น ถือตัวสีตำรวจลงขึ้นไปวังแลเกณฑ์ให้คอยค้าสายป่าน ถ้าพาน
ว่าวปักเป่าติดเข้ามานั้นได้อาบาณซึ่งกราบทูลพระกรุณาตามชื่อทุกครั้งไป”
(อ้างในวิบูลย์ ลี้สุวรรณ 2525:67-68) ในหนังสือ *ตำนานวังหน้า สมเด็จ*

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและสมเด็จพระราชวังบรมมหาเสนาณรงค์ พระอนุชาธิราชทรงโปรดการทรงว่าวมาก ดังมีคำกล่าวคล้องจองกันว่า วังหลวงทรงจุฬา วังหน้าทรงปักเป้า (อ้างในกรมศิลปากร อ้างแล้ว, หน้า 13)

อย่างไรก็ตาม ว่าวสยามได้ก้าวขึ้นสู่ยุคทองหรือยุคสมัยที่ว่าวได้รับความนิยมสูงสุดในหน้าประวัติศาสตร์ว่าวไทย นั่นคือ เมื่อว่าวสยามได้พัฒนามาเป็นว่าวพันทันที่เน้นการแข่งขันเอาแพ้เอาชนะกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและได้รับความนิยมสูงสุดในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ “ยุครุ่งเรืองที่สุดของว่าวไทยคือ สมัยรัชกาลที่ 5” (“ว่าวไทย: กีฬาที่มีหนึ่งเดียวในโลก 2535:131) ความนิยมแพร่หลายของกีฬาว่าวพันทันในสมัยรัชกาลที่ 5 อาจพิจารณาได้จากคำกราบบังคมทูลของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์หนึ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภหาหรือว่าจะหาการละเล่นอะไรมาสมโภชการตั้งกรมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์หญิงองค์หนึ่งในปี พ.ศ. 2448 ที่ว่า “...การเล่นที่เป็นของไทยแล้ว อะไรจะมาสนุกสู้ว่าวพันทันเป็นไม่มี และเป็นทีพอใจของพลเมืองอยู่มาก ถ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ามาเล่นควักกันถวายตัวที่สนามม้าสวนดุสิต จะเป็นการสนุกครึกครื้นเป็นแน่” (อ้างในพระภิรมย์ภักดี [บุญรอด เศรษฐบุตร] 2520:21-22)

ว่าวพันทัน: เกมกีฬาและความบันเทิงของคนเมืองกรุง

ในหนังสือเรื่อง “ตำนานว่าวพันทัน...” ของพระภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) ท่านได้อ้างถึงข้อสันนิษฐานของมหาเสวกเอก พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) อุปราชมณฑลอยุธยาว่า ในราวแผ่นดินของพระพุทธเจ้าสิเล็หรือพระเจ้าท้ายสระและสมเด็จพระเพทราชา (พ.ศ. 2231 เป็นต้นมา) มีหลักฐานที่ระบุว่าพระมหากษัตริย์ในสมัยนั้นเริ่มทรงว่าวเอาแพ้ชนะกันในระหว่างจุฬาปักเป้า ท่านเข้าใจว่าราษฎรทั่วไปก็คงนิยม

เล่นกีฬาว่าวพั่นกันอย่างแพร่หลายแน่นอน นักเลงว่าวท่านหนึ่งเขียนอธิบายกำเนิดของว่าวพั่นในประเทศสยามว่า “คงเป็นเพราะชาวไทยเป็นชาตินักรบ การกีฬาของไทยส่วนมากจึงเอนเอียงไปในทางต่อสู้แข่งขันให้ปรากฏผลแพ้ชนะ ดังนั้นการเล่นว่าวจึงได้ถูกดัดแปลงผิดแผกแตกต่างกันกับต่างประเทศ คือไม่เพียงแต่ชักให้ลอยลมอยู่เฉย ๆ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินยังสามารถบังคับให้ทำการต่อสู้กันกลางอากาศ แลลไปขวานและซ้าย คว่ำขึ้นลงตรงดิ่งได้ดั่งใจหมาย เพื่อวางกลยุทธ์หลักหลบหาช่องเข้าสับโขกอีกฝ่ายหนึ่งให้เกิดชำรุดเสียหายถึงกับขาดวินัยหรือตกลงสู่พื้นดินถึงซึ่งความปราชัย ศิลปแห่งการแข่งขันว่าวทำนองนี้นับว่าเป็นศิลปะของชาติไทยโดยแท้ เกือบจะกล่าวได้ว่ายังไม่มีประเทศใดในโลกได้จัดทำกัน ทั้งที่เขาเคยเล่นว่าวมาก่อนเราและไม่ใช่เป็นของใหม่” (เรื่องเกี่ยวกับกีฬาว่าว. มปป:2-3)

ว่าวพั่นหรือการขับเคี่ยวต่อสู้กันกลางอากาศระหว่างว่าวจุฬากับว่าวปักเป้าเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นที่สุดของว่าวไทยดังที่ปรากฏในข้อเขียนข้างต้น แม้ในข้อเขียนของนักเขียนรุ่นปัจจุบันก็ยังคงมีความเชื่อเช่นเดียวกันนี้ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ว่า “คนไทยสามารถที่จะนำว่าวขึ้นไปในอากาศแล้วบังคับให้ทำการต่อสู้กันได้จนเป็นเกมส์ที่สนุกสนานตื่นตื้นอย่างที่สุด โดยไม่มีชาติใดในโลกทำได้เท่าประเทศไทย” (สมบัติ จำปาเงิน 2540:85) แต่คำถามที่ตามมาก็คือ การเชื่อมโยงการแข่งขันต่อสู้ดังกล่าวเข้ากับความเป็นชาตินักรบยังเป็นที่น่าสงสัยอยู่มากและออกจะเป็นความคิดเห็นในเชิงชาตินิยมอยู่ในที่. ทำไมข้อเขียนข้างต้นจึงไม่โยงกีฬาว่าวพั่นเข้ากับนิสัยรักการพั่นและความสนุกสนานที่เกิดจากต่อสู้ขับเคี่ยวชิงไหวชิงพริบอย่างเป็นชีวิตจิตใจของคนไทย เมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างความเป็นชาตินักรบกับความรักการพั่นเป็นชีวิตจิตใจแล้วจะเห็นได้ว่าอัตลักษณ์ของคนไทยอย่างหลังนี้จะมีส่วนสำคัญต่อความนิยมของว่าวพั่นในสมัยรัชกาลที่ 5 มากที่สุด ส่วนการกล่าวว่าการชักว่าวต่อสู้กันกลางอากาศ “เกือบจะกล่าวได้ว่ายังไม่มีชาติใดในโลกจัดทำกัน” นั้น มี

ข้อมูลจากงานเขียนหลายชิ้นที่ระบุว่าการเล่นว่าวป่านคมของอินเดียก็เป็นการเล่นว่าวต่อสู้เพื่อเอาแพ้ชนะเช่นกัน แต่ต่างกันตรงที่ไม่ใช่การคว้าหรือบังคับให้ว่าวใช้อาวุธและชั้นเชิงต่าง ๆ โรมรันเอาชนะกันกลางอากาศเหมือนเช่นว่าวจุฬากับว่าวปักเป้าของไทยก็ตาม อาจเป็นไปได้ว่าสงครามการต่อสู้ในกีฬาว่าวพนักของเราอาจหยิบยืมความคิดมาจากว่าวป่านคมของอินเดียที่เน้นการใช้ความคมของสายป่านตัดสายป่านว่าวของคนอื่นให้ขาดแล้วจึงนำมาตัดแปลงให้สอดคล้องกับความนิยมและกฎเกณฑ์ของบ้านเราในภายหลัง (โปรดดูรายละเอียดใน พระภิรมย์ภักดี [บุญรอด เศรษฐบุตร] 2520; วิวัฒน์ พันธุวิธานนท์ 2535)

ว่าวพนักแท้ที่จริงก็คือสงครามกลางเวหาระหว่างจุฬากับปักเป้ายรายละเอียดที่สำคัญของว่าวพนักในสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏอยู่ในข้อเขียนของพระภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) ดังต่อไปนี้

“สนามว่าวพนักควรหาที่ลานกลางแจ้งเช่นทุ่งนาหรือที่กว้าง จะมีต้นไม้ใหญ่เกาะกระน้อยต้นก็ใช้ได้ พวกว่าวจุฬาต้องอยู่เหนือลม ฝ่ายพวกปักเป้าอยู่ได้ลมระดับตรงแนวลมพัด มีระยะที่เล่นอยู่ห่างกัน พอว่าวจุฬาจะคว้าถึงและติดปักเป้าได้ ระหว่างกลางสนามเล่นต้องปักธงศูนย์กลางแบ่งให้เป็นแดนของพวกว่าวจุฬา ส่วนตอนใต้ลมเป็นของพวกปักเป้า เมื่อขณะว่าวขึ้นต่อสู้กันอยู่ท่านห้ามไม่ให้พวกชักว่าวจุฬาล่วงล้ำเข้าไปในเขตแดนของปักเป้าหรือปักเป้าเข้าไปชักในเขตแดนของพวกจุฬาจุดเดียวกัน ถ้ามีนายสนามนัดเล่นว่าวพนัก เจ้าของว่าวทั้งสองต้องนำว่าวของตนไปขอจดทะเบียนตรา เมื่อนายสนามตรวจว่าถูกต้องตามขนาดอัตราแล้วจะได้ประทับตราที่ตัวว่าวและหางว่าวเป็นสำคัญ ผู้เล่นต้องเล่นว่าวตามข้อบังคับของนายสนามที่บัญญัติไว้ ณ สนามนั้น เป็นธรรมเนียมผู้เล่นว่าวต้องวางเงินเดิมพันไว้ที่นายสนามก่อนและเป็นธรรมเนียมอัตราว่าวจุฬาต้องต่อเดิมพันปักเป้า 2 เอา 1 เสมอไป ที่เคยเล่นเดิมพันปรกติก็ 11 บาท ต่อปักเป้า 5 บาท 2 สลึง 22 บาทต่อปักเป้า 11 บาท และ 44 บาทต่อเอาปักเป้า 22 บาทดังนี้ ในเดิมพัน 22 เอา 11 บาท ชอบเล่นกันชุกชุม

เพราะเป็นเงินเดิมพันระหว่างกลางพอดีใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย... ที่มีเศษเดิมพัน 1 ใน 10 นี้จะชักไว้เป็นค่าตั้งของนายสนามเมื่อจุฬาและปีกเป่าแพ้ชนะกันแล้ว สำหรับค่าวิ่งเดินตามว่าวและเปรียบเทียบตัดสินความในเมื่อเกิดคดีเป็นปัญหากันขึ้น

ลักษณะว่าวพั่นต่อสู้ได้เสียกันนั้น ว่าวทั้งสองฝ่ายต้องขึ้นอยู่ในอากาศต่างติดเครื่องประหารถูกต้องตามข้อกติกาไว้พร้อมสรรพด้วยกัน คือปีกเป่ามีเหนียง จูฬามีสายเครื่องจำปา เมื่อจุฬาหย่อนป่านไปกว่าติดปีกเป่าแล้ว จักต้องทำให้ปีกเป่าตายเสียก่อนจึงจะวิ่งรอกพามากินเรียกว่าชนะได้ ที่ว่าปีกเป่าตายจูฬามีชอบธรรมพาไปกินได้นี้ก็คือ (1) ปีกเป่าสั้นกว่าจูฬาพ่อนป่านไม่ออก หางพาดซุงหรือสายเครื่องสายป่านจูฬา (2) กินหางตัวเองจะยาวหรือสั้นกว่าจูฬาก็ตาม (3) ตัวปีกเป่าชำรุดเช่นกระดาศขาด โดจนว่าวเอียง สายแรงหัวหรือปีกขาด ไม่ออกหรือปีกหัก หางขาดเหลือแต่ตัวว่าวหรือตัวว่าวขาดเหลือแต่หางติดป่านจูฬา (4) สายเหนียงขาด (5) ตัวปีกเป่าหลุดซุงจูฬาแล้วจะยาวหรือสั้นกว่าก็ตาม (6) ทำร้ายจูฬาจนกระดาศขาดหรือสักขาด โด ไม่ออกหรือปีกหรือซากบหัก (7) ป่านมัดซุงจูฬา (8) จูฬาเข้าร้ายประกบติดกันหรือเข้าเหนียง เหล่านี้เป็นต้น แต่เมื่อขณะว่าวจุฬาพาปีกเป่าไปลงยังไม่ถึงมือ ปีกเป่าขาดหลุดลอยตามลมมาตกในเขตปีกเป่าได้ ก็เป็นอันเลิกกัน จูฬาจะเอาปีกเป่าเป็นแพ้ไม่ได้ ส่วนจูฬาที่ต้องแพ้ปีกเป่านั้นคือต้องติดปีกเป่าตกลงดินกลับขึ้นไปอีกไม่ได้ จะตกด้วยประการใด ๆ เช่นติดต้นไม้ตก ขาดลอยติดกัน หรือขาดหน้ำรอกมาจับได้ในเขตศูนย์ปีกเป่าถึงว่าวทั้งคู่จะยังขึ้นอยู่ไม่ทันตกลงดินก็ตามหรือแม้แต่ควั่นเลยแลกลงดินด้วยมือของคนชักว่าวของพวกจูฬาเอง ดังนี้ก็ดี เมื่อตกลงในเขตของปีกเป่าแล้ว เป็นต้องแพ้ปีกเป่าทั้งสิ้น แต่ถ้าเมื่อก่อนจะตกว่าวหลุดจากกัน ในอากาศไม่ติดพันกัน ก็เป็นอันเลิก ไม่แพ้ชนะกันได้...

ตามแบบอัตราว่าวพั่นที่เล่นกัน ต้องเป็นว่าวจุฬาออกยาว 4 ศอกขึ้นไป จะยาวขึ้นไปเท่าไรไม่ห้าม ส่วนปีกเป่าไม่ออกยาวไม่เกินศอกคืบ 5 นิ้ว จะสั้นลงมาเท่าไรก็ไม่ห้ามเหมือนกัน เว้นแต่จะยาวกว่านั้นไม่ได้ ว่าวเล็กกว่า

ขนาดที่กล่าวมานี้มีตั้งแต่ว่าวจุฬาอก 2 สอกก็บ และปักเป้าก็เล็กลงตามส่วนก็มีเล่นพนักันบ้าง แต่มักจะเล่นกันเอง ไม่ใคร่มีนายสนามดูแลให้” (อ้างแล้ว, หน้า 3-5)

หัวใจของการแข่งขันว่าวพนักันอยู่ที่กติกาและน้ำใจนักกีฬาที่จะเล่นต่อสู้กันตามกติกาและยอมรับคำตัดสินของกรรมการหรือนายสนาม การถกเถียง การทะเลาะวิวาทและการเอาัดเอาเปรียบกันระหว่างผู้เล่นทั้งสองฝ่ายเป็นปัญหาสำคัญที่มีส่วนขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของกีฬาว่าวพนักัน จนในที่สุดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะกรรมการอำนวยการสนามว่าวหลวงสวนดุสิตตรากติกาสำหรับเล่นว่าวพนักันขึ้นเป็นหลักฐานในปี พ.ศ. 2449 (ร.ศ. 125) (โปรดดูรายละเอียดของกติกาดังกล่าวใน พระภิรมย์ภักดี [บุญรอด เศรษฐบุตร] 2520; *สูจิบัตรงานประเพณีว่าวไทย* 29)

ว่าวพนักันแม้จะได้รับความนิยมสูงสุดจากคนเมืองหลวง แต่ก็เป็นที่กีฬาที่ไม่แพร่หลายมากนักตามหัวเมืองต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าไม่ได้รับการสนับสนุนหรือกระตุ้นจากหน่วยงานของทางราชการ ไม่มีการจัดการด้านสนามและจำกัดด้วยความรู้ในเรื่องกติกาการแข่งขันต่าง ๆ นักเล่นว่าวตามหัวเมืองต่างก็เล่นว่าวด้วยความเชื่อและความหมายที่แตกต่างกันออกไป เช่น เล่นว่าวในฤดูที่ว่างจากการทำนา เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเล่นว่าวเพราะความเชื่อทางศาสนา ที่สำคัญฤดูกาลเล่นว่าวบางท้องที่ก็ไม่ตรงกับทางกรุงเทพฯ เช่น ว่าวทางอีสานจะเล่นในระหว่างฤดูเก็บเกี่ยว ส่วนว่าวทางปักษ์ใต้จะเล่นหลังฤดูการเก็บเกี่ยว เป็นต้น

ความนิยมสูงสุดของกีฬาว่าวในเมืองหลวงในสมัยรัชกาลที่ 5 อาจจะอธิบายได้ด้วยเหตุผลหลายประการดังนี้

ประการแรก การอุปถัมภ์และแรงกระตุ้นจากราชสำนักและชนชั้นนำดังที่ปรากฏในข้อเขียนของสมบัติ จำปาเงิน (2540:85) ที่ว่า “ว่าวไทยนี้ในสมัยก่อนนิยมเล่นกันมาก ตั้งแต่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินไปจนถึงขุนนางและ

บรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์ชั้นสูง” หลักฐานและเรื่องเล่าที่ปรากฏในหนังสือของพระภริมย์ภักดีต่างก็ยืนยันถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์เชื้อพระวงศ์ เจ้านายหรือข้าราชการชั้นสูงในการสนับสนุน ส่งเสริมและนิยมชมชอบกีฬาประเภทนี้อย่างแพร่หลาย รายพระนามและนามเจ้าของว่าวทั้งว่าวจุฬาและว่าวปักเป้าที่จดทะเบียนแข่งขันด้วยทอง(ด้วยรางวัลพระราชทาน) ณ สนามดุสิตในปี พ.ศ. 2449 จำนวน 59 ท่าน/คน มีตั้งแต่ระดับสมเด็จพระยุพราช (รัชกาลที่ 6) สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าพระยา จอมพล พระยา และขุนนางลำดับยศต่าง ๆ (พระภริมย์ภักดี [บุญรอด เศรษฐบุตร] 2520:28-30) เมื่อประกอบกับคำบรรยายของพระภริมย์ภักดีในหนังสือ “ตำนานว่าวพันทัน...” จะเห็นได้ว่าว่าวในสยามประเทศเวลานั้นเป็นกิจกรรมยามว่างที่ชนชั้นผู้นำโปรดปรานอย่างยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเสด็จประทับชมการแข่งขัน พระราชทานรางวัลและพระราชทานเลี้ยงแก่ผู้เข้าแข่งขันว่าวในปี พ.ศ. 2448 และ 2449 แน่นนอนว่า บรรดาราชกุมารในเวลานั้นก็ “พากันมาคว่าวจนแน่นล้นสนาม” (เรื่องเดียวกัน, หน้า 23) ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าความนิยมของว่าวพันทันในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเรื่องของกิจกรรมยามว่าง การพักผ่อนหย่อนใจและความสนุกสนานของชนชั้นผู้นำสยามเป็นสำคัญ เวลาว่างและความนิยมกีฬาว่าวเป็นชีวิตจิตใจของชนชั้นผู้นำไทยเป็นเรื่องที่ซับซ้อนที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมวัฒนธรรมของสยามประเทศในเวลานั้นด้วย พวกเราเข้าใจว่ากีฬาว่าวที่กลายมาเป็นที่นิยมอาจจะต้องพิจารณาเหตุผลอื่นประกอบต่อไป

ประการที่สอง การเริ่มค้นหาดัตถลักษณ์ทางวัฒนธรรมและของชาติของชนชั้นผู้นำในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลต่อมา เป็นเหตุผลสำคัญที่ว่าวได้รับความสนใจจากชนชั้นผู้นำในท่ามกลางกระแสของความทันสมัยจากประเทศอาณานิคมตะวันตกในเวลานั้น ว่าวเป็นกีฬาและการพักผ่อนหย่อนใจที่อยู่ในความนิยมของชาวสยามทุกหมู่เหล่าและฝังรากลึกในพื้นฐานทางวัฒนธรรมของประเทศชนชั้นผู้นำสยามก็เห็นด้วยที่จะสนับสนุน

ส่งเสริมและพัฒนาการละเล่นพื้นบ้านชนิดนี้ให้กลายมาเป็นเกมกีฬาประจำชาติท่ามกลางแรงกระตุ้นและสนับสนุนอย่างแข็งขันมาตั้งแต่ต้นจากองค์พระประมุข

ประการที่สาม ความเหมาะสมกับพื้นที่และฤดูกาลตามธรรมชาติ ว่าพนันและว่าวประเภทอื่น ๆ ของสยามประเทศเวลานั้นเป็นการละเล่นที่สอดคล้องกับพื้นที่ของเมืองหลวงในสมัยนั้นและฤดูลมว่าวเป็นอย่างดี กีฬาวัวต้องการพื้นที่หรือสนามที่โล่งพอสมควรสำหรับการละเล่น โดยเฉพาะการละเล่นในสนามแข่งว่าวที่กลายมาเป็นการแข่งขันเอาแพ้เอาชนะ ที่สำคัญกีฬาวัวในเมืองหลวงเป็นเทศกาลประจำปีที่ได้เฉพาะในช่วงฤดูลมว่าวในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์และเมษายนของทุกปีเท่านั้น พอฝนตกก็จะเล่นว่าวไม่ได้เลย การที่จะต้องเล่นว่าวในช่วงฤดูกาลเฉพาะของแต่ละปีและเล่นได้เพียงไม่กี่สิบวันต่อปีทำให้นักเล่นว่าวทั้งหลายต่างก็ใจจดใจจ่อและกระหายอยากที่จะเล่นว่าวในฤดูกาลใหม่ที่กำลังจะเวียนมาบรรจบในรอบปีถัดไป

การเปลี่ยนแปลงและข้อจำกัดของพื้นที่ทางกายภาพของเมืองหลวงคือที่มาของการเสื่อมความนิยมของว่าวพนันและการเล่นว่าวประเภทต่าง ๆ ในเมืองหลวง ข้อเขียนของพระภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) ชี้ให้เห็นว่าสนามว่าวหรือพื้นที่สำหรับแข่งขันว่าวพนันไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงไปทุกฤดูเล่นว่าวแล้วแต่ความเหมาะสมและความสะดวกของนักเล่นว่าว แม้สนามว่าวหลวงในบริเวณพระราชวังสวนดุสิตเองก็ต้องเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับพระราชประสงค์และพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ บิดาของท่าน (พระภิรมย์ภักดี [ชม เศรษฐบุตร]) เริ่มเล่นว่าวพนันสมัยแรก ๆ ที่สนามว่าวหน้าโรงหวาย (ประตูสามยอด) ต่อมาย้ายมาเล่นที่สนามสะพานเสี้ยวริมพระราชวังบวร ในปี พ.ศ. 2425 นัดประชุมเล่นกันที่สนามวัดโคก (ถนนเทพศิรินทร์) พอถึงรุ่นของท่านก็ย้ายสนามว่าวไปหลายสนามเช่นกัน เช่น สนามวังนอกสระปทุมอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ ต่อมาก็ไปเล่นที่

สนามวัดคอนทวาย สนามสวนอนันต์ในคลองมอญ จังหวัดธนบุรี สนามหัวตะเฒ่ ถนนริมคลองตลาดตรงข้ามกับวังสราญรมย์ แล้วจึงมาเล่นอย่างถาวรที่ทุ่งพระเมรุหรือท้องสนามหลวงในปี พ.ศ. 2442

ระหว่างปี พ.ศ. 2442-2445 สนามว่าวพันทันที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือสนามหลวงหรือทุ่งพระเมรุ เมื่อถึงฤดูเล่นว่าวแต่ละปีจะมี "...คนดูว่าวพันทันพากันมาดูมากขึ้นแทบเต็มท้องสนามหลวงทุกวัน...ต่อมามีผู้นำว่าวไปเล่นแข่งขันกันมากขึ้น รวมทั้งผู้ฝึกหัดใหม่ก็หลายนาย บางวันมีว่าวจุฬาลเล่นอยู่ตั้ง 7 หรือ 8 สาย ปีกเป่าก็มีถึง 20 ต่างก็เอาขึ้นคว่ำกันไม่ทันเลือกกว่าว่าวใครเป็นว่าวใคร ต้องการแต่จะอวดฝีมือเป็นการสนุกเต็มที่ คนดูว่าวพันทันคราวนี้ก็ไม่ใช่มีแต่ผู้ชายฝ่ายเดียว ทั้งผู้หญิงสาวแก่เด็กเล็ก พระสงฆ์สามเณรตลอดจนชาวต่างประเทศและท่านผู้ดีชั้นสูงกับพวกเจ้านายบางพระองค์ก็เสด็จ และมานั่งยืนเดินดูแทบสิ้นสนามหลวงทุกวัน ฝ่ายผู้ที่เล่นต่อรองพันทันเสมอนอกก็นั่งยืนกันเป็นกลุ่มๆ ต่อรองกันไปทอดวงล้อมสนามในงานอะไรนอกจากงานหลวงแล้ว จะมีคนมาประชุมมากเหมือนมาดูว่าวพันทันนี้ยากที่จะเคยเห็น..." (เรื่องเดียวกัน, หน้า 16)

ความตึกคึกทั้งผู้เล่นว่าว ผู้ชมและนักพนันตามที่พระภิรมย์ภักดีเขียนบรรยายข้างต้นนี้ให้ภาพของว่าวไทยยุครุ่งเรืองสุดขีดเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ท่านได้ชี้ให้เห็นด้วยว่ายุครุ่งเรืองผ่านไปอย่างรวดเร็วเมื่อล่วงเข้าสมัยรัชกาลที่ 6 ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการพนันทำให้นักเล่นว่าวมุงเอาแพ้ชนะกันมากเกินไป ต้องใช้เล่ห์เหลี่ยมกลโกงสารพัด หลายนายไม่แสดงฝีมือไม่มีน้ำใจนักกีฬา ผู้ชมที่เล่นพันทันก็มักจะด่าว่าเยาะเย้ยถากถางนักเล่นว่าวคู่ต่อสู้ รวมทั้งนายสนามว่าวหลายแห่งก็ไม่มีบาร์มีมากพอที่จะระงับเหตุขัดแย้งหรือบังคับให้ผู้เข้าแข่งขันเล่นตามกติกาอย่างเคร่งครัด(พระภิรมย์ภักดีอ้างแล้ว, 38) ในข้อเขียนของท่านยังมีเหตุผลสำคัญอีกข้อหนึ่งที่ท่านไม่ได้นำมากล่าวให้ชัดเจนถึงการเสื่อมความนิยมของว่าวพันทัน นั่นก็คือข้อจำกัดเรื่องพื้นที่หรือสถานที่ อันเนื่องมาจากการขยายตัวด้านการก่อสร้างสาธารณูปโภค สาธารณวัตถุและตึกรามบ้านช่องในกรุงเทพฯ

ระหว่าง พ.ศ. 2440-2470 สนามว่าวหลายแห่ง เช่น สนามว่าวหัวลำโพง สนามว่าววัดโคก ต้องหลีกเลี่ยงให้กับการก่อสร้างสถานีรถไฟ การตัดถนน การขยายตึกรามบ้านช่องและการติดตั้งเสาไฟฟ้า เสาโทรเลข เป็นต้น ในกรณีที่สนามว่าวพนักที่อยู่ห่างไกลออกไปก็ไม่สะดวกเรื่องการเดินทาง ความปลอดภัยและคนดูก็ไม่นิยมติดตามไปชมเหมือนกับสนามว่าวใน ย่านชุมชนในเขตเมือง ข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ของการเล่นว่าวในเมืองหลวง ปรากฏให้เห็นในคำบอกเล่าต่อไปนี้ “เมื่อในยุคที่ข้าพเจ้ายังเป็นเด็กอยากจะ ขอกล่าวว่า ผู้ชายแทบทุกคนคงจะเคยลองชักว่าวมาบ้างแล้วไม่มากก็น้อย เพราะเห็นได้เมื่อถึงลมว่าวคราวไร พวกเด็กโดยมาก ไม่ว่าจะบ้านไหน ผู้ดี หรือเฉื่อยใจ ชอบวิ่งชักว่าวกันเป็นกลุ่ม ๆ รอบบ้าน ต่อมาในสมัยปัจจุบันนี้ [ราว พ.ศ. 2464] สถานที่บ้านเรือนในพระนครโดยมากอยู่อัดเขียดกัน หาที่ลานบ้านกว้างเหมาะสำหรับเด็กเล่นว่าวได้โดยยาก ครั้นคือเล่นกันเข้า จริงก็เกิดอันตรายแก่หลังคาบ้าน สายโทรเลข สายโทรศัพท์และสายไฟฟ้า จึงจำเป็นรัฐบาลต้องห้ามการเล่นว่าวเกาะตามถนนหลวง พวกเด็กเล่น ว่าวจึงดูซาไปมาก” (พระภิรมย์ภักดี [บุญรอด เศรษฐบุตร] 2520:2-3)

ในท่ามกลางการขยายตัวอย่างรวดเร็วของกรุงเทพมหานคร พื้นที่ โลงที่เคยเป็นสนามว่าวพนักหรือแหล่งกิจกรรมยามว่างเพื่อพักผ่อนหย่อน ใจของคนเมืองหลวงได้อันตรธานเลือนหายไปจนเกือบหมด ทุกวันนี้ สนามว่าวของเมืองหลวงเหลือเพียงทุ่งพระเมรุหรือท้องสนามหลวงและ ความทรงจำ ว่าวในเมืองหลวงทุกวันนี้ถูกจำกัดด้วยพื้นที่ว่างหรือสนามที่ เหลืออยู่เพียงน้อยนิดเหมือนลมหายใจอันรวรินของกีฬาว่าวไทยใน บริบทของเมืองมหานคร

ว่าวชาวบ้าน: ความเชื่อทางศาสนา การทำนาและการพักผ่อนหย่อนใจ ว่าวไทยในส่วนของพื้นดินพื้นบ้านภาคต่าง ๆ นั้น แม้จะไม่เคย รุ่งเรืองถึงขั้นเป็นกีฬาหรือกิจกรรมยามว่างของเจ้านายชั้นสูงในเมืองกรุง แต่ว่าวพื้นบ้านทั่วประเทศก็ได้รับการสานต่อและพัฒนาเรื่อยมาในฐานะที่

เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรมและวัฒนธรรมชนบท ว่าที่เล่นกันตามหัวเมืองมักจะมีตำนาน ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมมารองรับควบคู่ไปกับกิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจของชาวไร่ชาวนาในยามว่าง และที่สำคัญการเล่นว่าวยังสอดคล้องกับฤดูกาลของแต่ละท้องถิ่นซึ่งจะมีฤดูกาลว่าวพัดผ่านไม่ตรงกัน แตกต่างกันไปตามสภาพทางภูมิศาสตร์และดินฟ้าอากาศประจำถิ่น

ในภาคอีสาน ชาวบ้านอีสานนิยมเล่นว่าวในช่วงปลายฤดูฝน ประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม เพราะช่วงนี้เป็นช่วงที่มีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่านประเทศไทย โดยพัดจากผืนแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชียผ่านภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือลงสู่มหาสมุทรทางใต้ ลมดังกล่าวจะมีความสูงเพียง 3,000 เมตรเท่านั้น ชาวบ้านเรียกลมฤดูหนาวว่า ลมผิวพื้น ลมคอข้าว ลมข้าวเบาหรือลมว่าว ส่วนลมที่พัดในระดับสูงกว่านี้เป็นลมที่พัดจากตะวันตก ความเร็วลมจะทวีความรุนแรงตามความสูงที่เพิ่มขึ้นเรียกว่า ลมชั้นบนหรือลมบน (วันทนีย์ นามสวัสดิ์ 2537:109)

ส่วนฤดูกาลแห่งลมว่าวของภาคกลางรวมทั้งเมืองหลวงจะอยู่ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนของทุกปี สมบัติ จำปาเงิน (2540:87) เขียนเล่าว่า “ในระยะสองเดือนนี้ [กุมภาพันธ์-เมษายน] เป็นฤดูว่าว กำหนดให้เล่น จะเล่นพร่ำเพรื่อเหมือนตีไก่หรือก่อกบปลาไม่ได้ ทั้งนี้เพราะปัจจัยสำคัญคือลม ประเทศไทยเราอยู่ในเขตร้อน เขตมรสุม เมื่อเริ่มเดือนเมษายน พระอาทิตย์สลับ ฤ ราศีเมษตามสุริยคติหมายถึงกำหนดเวลาที่ลมร้อนจะพัดผ่าน แต่ก่อนที่จะถึงตอนนั้นอันเป็นเวลาที่เขา นาวาชาไรจะได้พักผ่อน หลังจากการตรากตรำงานหนักมาตลอดปี จะมีลมตะเภาพัดมาช่วยโชยมาบรรเทาความร้อนลง ลมตะเภานี้คือลมว่าวซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แห่งการเริ่มต้นเล่นว่าวของไทย ลมนี้พัดจากทิศใต้ไปยังทิศเหนือ”

ส่วนในภาคใต้นั้น ฤดูการเล่นว่าวตรงกับภาคกลางในราวเดือนมีนาคมและเมษายนและอาศัยลมที่เรียกว่าลมตะเภาเช่นเดียวกันลมตะเภา

หรือลมว่าวของภาคกลาง ข้อเขียนของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (มปป., หน้า 35) ให้รายละเอียดว่า “ลมตะเภาเป็นลมประจำถิ่นของประเทศไทย เกิดต้นฤดูหนาวราวเดือนพฤศจิกายนเรียกลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ มีทิศทางลมค่อนข้างแน่นอน พัดจากพื้นแผ่นดินใหญ่ของทวีปเอเชียผ่านภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยลงไปสู่มหาสมุทรภาคใต้ ต่อมาในเดือนมีนาคมเริ่มฤดูร้อนมีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ที่เรียกกันว่าลมตะเภา พัดจากมหาสมุทรแถบใต้ของเอเชียผ่านประเทศไทย บางท่านก็เรียกว่าลมสำเภาเพราะเรือสำเภาของพ่อค้าจะอาศัยลมนี้เดินทางมาติดต่อค้าขายตามเมืองชายฝั่งทะเล... ฤดูนี้ชาวไทยบริเวณภาคใต้และภาคกลางนิยมเล่นว่าวกัน”

ว่าวอีสาน

ว่าวที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านภาคอีสาน โดยเฉพาะในเขตจังหวัดขอนแก่น บุรีรัมย์และนครราชสีมาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ว่าวธรรมดา เช่น ว่าวอีลุ้มและว่าวจุฬาสาน และว่าวประเภทที่มีเสียง เช่น ว่าวแอกหรือว่าวธนู และว่าวสองห้อง ปริญาณ ภิกขุ (2534:228) ให้คำอธิบายว่าธนูหรือชะนุที่ติดกับว่าวเป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านประเภทหนึ่งของชาวอีสานที่มีความไพเราะและผูกพันกับชาวนาอีสานอย่างใกล้ชิด ท่านเขียนบรรยายไว้ว่า “ชะนุ คันทำด้วยไม้ไผ่ ใบชะนุใช้ใบตาล แผ่นเงิน [หรือ] แผ่นทองแดงมัดใบชะนุทั้งสองข้างติดกับเชือกไหม เชือกข้างหนึ่งมัดติดกับสายชะนุ เมื่อมัดสายชะนุเข้ากับคันแล้ว จะมีรูปเหมือนพระจันทร์ข้างแรม ใช้ตีหัวว่าว ในเวลาเก็บเกี่ยวฟังเสียงชะนุว่าวแล้ว จะวิเวกวังเวงใจไพเราะเสนาะโสตยิ่งนัก ลืมความเหน็ดเหนื่อยในการนวดตีข้าวได้คืนักแล” (ปริญาณ ภิกขุ 2534:228)

ในคติความเชื่อของชาวบ้านอีสานปรากฏว่าว่าวสองห้องหรือว่าวแอก (ธนู) มีกำเนิดหรือที่มาเกี่ยวข้องกับวรรณคดีเรื่อง “รามเกียรติ์” โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะของชาวบ้าน นอกจากนี้แล้ว ว่าวอีสาน

ยังมีตำนานความเป็นมาที่เกี่ยวข้องของพระอินทร์ผู้เป็นเทพบนสรวงสวรรค์ และพญาแถนผู้เป็นเทวดาสูงสุดของชาวไทยอีสานเชื้อสายลาว[และลาวในประเทศลาว]

กำเนิดว่าอีสานในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อปี พ.ศ. 2486 พ่อใหญ่เนียม ชาวบ้านหลุ่งตะเคียน ตำบลพลับพลา อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมาเล่าถึงกำเนิดว่าไว้ดังนี้ “เมื่อพระรามแผลงศร (ธนู) ลูกศรสุดท้ายปราบยักษ์เผด็จศึกรามเกียรติ์จนราบคาบแล้ว คิดจะเก็บรักษาคันศรไว้จึงมอบหมายให้หนุมานหาที่เก็บ หนุมานได้อาครพระรามไปเก็บไว้ที่ดาวว้าว (ดาวห้าแฉกที่หนุมานเคยหาเป็นดาวเป็นเดือนให้มัจฉานุชมเพื่อพิสูจน์ว่าหนุมานเป็นพ่อที่แท้จริง) ทั้งนี้เพราะหนุมานเห็นว่าคันศรของพระรามเป็นของสูง ควรสถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์จึงฝากไว้กับดาวว้าว ต่อมาฤกษ์องค์หนึ่งกำลังบำเพ็ญพรตอยู่ พลันได้ยินเสียงหวีดหวิวบนท้องฟ้าก็เพ่งกษิณดู จึงรู้ว่าสายธนูของพระรามที่หนุมานเอาไปสถิตไว้กับดาวว้าว นั้น ยามต้องลมจึงสั่นพลิว่เกิดเป็นเสียงหวีดหวิวรบกวนประสาททำให้เสียสมาธิยิ่งนัก จึงจินตนาการว่า อย่างกระนั้นเลย เราจำเป็นต้องคิดค้นดัดแปลงพัฒนาเสียงจากสายธนูให้เกิดเป็นเสียงดนตรีที่ไพเราะ ฟังแล้วซาบซึ้งให้จงได้ จากนั้นฤกษ์จึงได้อาความหวานจากธรรมชาติมาผสมกันคือ

หวานหนึ่งคือหวานสูง โดยการนำเอาใบตาลซึ่งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุมาทำเป็นใบธนู หวานสองคือหวานเล็ก โดยการนำเอาขี้ผึ้ง ซึ่งจมอยู่ใต้มหาจอมปลวก เชิงเขาพระสุเมรุมาทำเป็นปุ่มทั้งสองข้างเพื่อให้เกิดเสียงทุ้ม หวานสามคือหวานผูกพัน โดยการนำเอาเส้นใยจากรังไหมจากด้นหม่อนในป่าหิมพานต์มาทำเป็นสายธนูผูกต่อจากใบลานมายังคันศรเพื่อให้เกิดเสียงเครืออ้อยสร้อย ออกอ้วนยิ่งนัก หวานสี่คือหวานไกล คือลมที่พัดประจำอยู่บนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ใครได้รับลมนี้จะเย็นสบาย ไม่ใช่ลมร้อน ไม่ใช่ลมหนาว ไม่พัดแรงเกินไปเพื่อให้ใบธนูต้องสายลมจะได้หมุนพลิวอยู่ตลอดเวลา

เมื่อฤๅษีนำความหวานจากธรรมชาติทั้ง 4 มาปรับปรุงให้ถูกต้องตามสัดส่วนแล้ว ก็ได้ยินเสียงไพเราะเพราะพริ้ง วิวก วังเวงหวานเป็นที่เคลิบเคลิ้มหลงใหลต่อผู้คนที่ได้ยินได้ฟังยิ่งนัก แล้วนำไปเป็นสายธนูขององค์พระรามซึ่งสถิตอยู่ ณ ดาววายุตั้งแต่นั้นมา”(อ้างถึงใน วันทนี นามสวัสตี 2537:110) คำบอกเล่าของพ่อใหญ่หอมว่าวีสานท่านนี้เป็นคำอธิบายกำเนิดและที่มาของว่าธนูหรือว่าแอกในโลกทัศน์ของคนอีสาน เนื้อเรื่องแทบจะไม่เกี่ยวกับรามเกียรติ์ แต่เป็นการแต่งต่อหรือขยายความโยงเอาเค้าโครงของวรรณคดียอดนิมเรื่องรามเกียรติ์ให้มาเกี่ยวข้องกับว่า เป็นการดำเนินเรื่องต่อจากตอนอวสานของรามเกียรติ์ที่แสดงให้เห็นบทบาทของพระฤๅษีในฐานะที่เป็นวิศวกรคิดค้นและประดิษฐ์ว่าธนูอันเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของว่าอีสาน โดยนัยของตำนานเรื่องนี้ก็คือ การยกย่องสรรเสริญภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของชาวอีสานที่อาศัยการสังเกตและเรียนรู้ปรากฏการณ์ธรรมชาติโดยเฉพาะทิศทางการพัดของลมประจำฤดูกาลและคุณสมบัติของวัสดุต่าง ๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไบลาน เส้นด้ายไหม ขี้สูด (หรือ “ชันโรง” ในภาษาไทยกลาง) เป็นต้น แล้วนำมาประดิษฐ์เป็นว่าแอกหรือว่าธนูที่ลอยอยู่บนท้องฟ้าดูเกือบจะส่งเสียงไพเราะจับใจชวนให้ชาวอีสานเคลิบเคลิ้มผ่อนคลายหลังจากที่ได้ทำงานหนักในไร่นาตลอดวัน

นางสุชาดาอนุญาตองค์อินทร์นำว่าลงมายังโลกมนุษย์ สำหรับชาวบ้านอีสานแล้ว ยังมีนิทานปรัมปราอีกเรื่องหนึ่งที่กล่าวถึงการนำว่าหรือคันศรของพระรามที่ดาววายุลงมายังโลกมนุษย์ ในนิทานเรื่องนี้ องค์อินทร์และนางสุชาดาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการนำเอาว่าและธนูที่มีเสียงไพเราะจากสรวงสวรรค์ลงมาให้ชาวโลกได้ฟัง ดังที่ปรากฏในสำนวนนิทานของชาวบ้านหล่งตะเคียนอีกท่านหนึ่งต่อไปนี้

“เมื่อกาลเวลาล่วงเลยมาอีกนาน ดึกสงัดในคืนหนึ่งของฤดูเกี่ยวข้าว องค์อินทร์เสด็จสู่ร่วมไม้ป่ารักษาติประทับบนทิพย์ปัญจกรณ์ บรรทมเหนือทิพย์อาสน์พร้อมด้วยองค์สุชาดา ชายองค์ที่ 4 มีมวลดเทพบุตร เทพธิดา

เฝ้าเหนืออยู่มากมาย ขณะนั้นองค์อินทร์ ชายาและชาวสวรรค์ต้องแหงนดูท้องฟ้าเบื้องบนเพราะได้ยินเสียงดนตรีประหลาดลอยผ่านไปพร้อมดาวว้าวที่มีคันศรของพระรามผ่านไปในจักรวาล องค์อินทร์จึงมีบัญชาให้พระวิษณุกรรมไปนำมาให้ดู พระวิษณุกรรมจึงเหาะตามเสียงไปจนพบว่าเสียงนั้นมาจากดาวว้าวนั่นเอง จึงอาสาขานปล้องคึงว่ามาผูกไว้เหนือทิพย์อาสน์ขององค์อินทร์ ยิ่งความชื่นชมแก่องค์อินทร์ องค์สุชาดาและมวลเทพเป็นยิ่งนักองค์สุชาดาถึงกับอึ้งอัมมัมแจ่มใสสดชื่นไปกับเสียงดนตรีนั้น องค์อินทร์จึงประทานเหรียญกษาปณ์ให้นำไปผูกไว้ที่คอของดาวว้าวเป็นรางวัล (บางสำนวนก็ว่าเสียงธนูขานซึ่งเหมือนเสียงเทศน์ขององค์พระศาสดา จึงถวายเหรียญติดกัมภ์เทศน์) จากนั้นองค์สุชาดาจึงขออนุญาตจากองค์อินทร์ให้นำดาวว้าวจากสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ลงมาไว้ยังโลกมนุษย์เพื่อให้ชาวโลกได้ฟังบ้าง” (อ้างถึงใน วันทนิษฐ์ นามสวัสดิ์ อ้างแล้ว, หน้า 111)

ในนิทานเรื่องที่สองนี้ จะเป็นได้ว่าโครงเรื่องและเนื้อหาสอดคล้องและต่อเนื่องกับเรื่องแรก ถ้าเรื่องแรกอธิบายกำเนิดหรือการประดิษฐ์ว่าธนูหรือว่าวเอกของชาวอีสาน นิทานเรื่องที่สองนี้เป็นการอธิบายการเล่นว่าวหรือการชักว่าวของมนุษย์ ซึ่งได้ตัวอย่างมาจากองค์อินทร์และบริวารของพระองค์ การที่พระวิษณุกรรมใช้สายป่านคล้องให้ดาวว้าวหยุดอยู่ตรงเหนือทิพย์อาสน์ขององค์อินทร์แท้ที่จริงก็คือ การอธิบายวิธีการเล่นว่าวเอกหรือว่าวธนู ซึ่งต้องอาศัยเชือกป่านผูกโยงไว้กับที่หรือตำแหน่งที่แน่นอนแล้วอาศัยการที่กระแสมพัดลมสม่ำเสมอทำให้เสียงของเอกหรือธนูไพเราะก้องกังวาลได้ยินไปทั่วบริเวณ ประเด็นที่น่าสนใจต่อมาก็คือ การที่นางสุชาดาอาสาเอาว่าวชนิดนี้และเสียงดนตรีที่ไพเราะประดุจทิพย์แห่งสวรรค์ลงมายังโลกมนุษย์มีความคล้ายคลึงกันอย่างมากกับตำนานข้าวหรือแม่โพสพในโลกทัศน์ของชาวนาอีสาน (โปรดดู เอี่ยม ทองดี 2538:22-27) ทั้งข้าวและว่าวต่างก็เป็นของทิพย์จากสรวงสวรรค์ที่ได้รับการประทานจากองค์อินทร์ผ่านทางผู้หญิงหรือองค์ชายของท่าน โดยนัยนี้ชะตากรรมและชีวิตของมนุษย์ในโลกทัศน์ของชาวนาอีสานจึงขึ้นอยู่กับความเกี่ยว

การุณย์ของสวรรค์เบื้องบนผ่านสัญลักษณ์ของผู้หญิง เช่น แม่โพสพ แม่คงคา นางธรรณี หรือนางสุชาดาผู้เป็นธิดาว้าวในตำนานดั้งเดิม สัญลักษณ์เพศหญิงอีกความหมายหนึ่งก็คือธรรมชาตินั่นเอง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของชีวิตและชุมชนชาวอีสานเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของการทำนาอาศัยน้ำฝนและแม้กระทั่งการละเล่นเพื่อผ่อนคลายเช่น ว้าวอีสาน ที่จะต้องอาศัยประสบการณ์ในการเรียนรู้ทิศทางการพัดของลม และทักษะความชำนาญในการใช้วัสดุทำว้าวที่มีอยู่ในท้องถิ่น

ว้าวอีสานกับการบูชาพญาแถน ตำนานว่าวอีสานอีกสำนวนหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับบูชาพญาแถนผู้เป็นเทพเจ้าสูงสุดในโลกทัศน์ของชาวอีสานเชื้อสายไทย-ลาว ตำนานว่าวเรื่องนี้เป็นคำบอกเล่าของหม่อว่าวหรือผู้เชี่ยวชาญในการทำว่าวในอำเภอเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ท่านหนึ่ง หม่อว่าวท่านนี้เล่าว่า “การเล่นว่าวบางครั้งก็มีปัญหาที่ว่าขาดลอยสูญหายไป หรือเส้นไหมธนูขาดทำให้เสียงขาดหายไป ชาวอีสานเชื่อว่าเป็นการกระทำของพระยาแถน เนื่องจากว่าวขึ้นสูงจนใกล้ที่อยู่ของพญาแถน เสียงดังของธนูหรือแอกคล้ายเสียงร้องไห้ ทำให้พระยาแถนสงสัยว่าทำไมจึงขึ้นมาร้องไห้รบกวนเวลานอนเช่นนี้ ธนูก็ตอบว่าถูกคนข้างล่างส่งขึ้นมา พระยาแถนจึงตัดเชือกทำให้เสียงขาดหายหรือว่าวขาดลอยสูญหายไป ผู้เล่นว่าวจึงต้องเช่นบวงสรวงโดยการทำของหรืออุงเล็ก ๆ ดิดไว้ที่ห้องล่างและใส่หมากพลู 1 คำ บุหรี่ 1 มวน สตางค์ 1 สลึงหรือสตางค์แดง 1 เหรียญ เมื่อพระยาแถนถามธนูว่าทำไมมาร้องไห้รบกวนอีก ธนูก็ตอบว่าคนข้างล่างจ้างขึ้นมาให้ร้องรำทำเพลง พระยาแถนจึงกล่าวว้าดีแล้ว ถ้าเขาจ้างขึ้นมาก็ร้องรำทำเพลงต่อไปให้สนุกเถิด ดังนั้น จึงเกิดเป็นธรรมเนียมทำอุงหรือซองใส่เครื่องเช่นบวงสรวงดิดไว้กับว่าวเสมอ” (อ้างถึงในวันทนี นามสวัสดี อ้างแล้ว, หน้า 111) นิทานเกี่ยวกับว่าวเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่า สำหรับชาวอีสาน[และคนไทยภาคอื่น ๆ ด้วย] ว่าวไม่ใช่ของเล่นธรรมดา แต่เป็นประติมากรรมที่เกิดจากงานฝีมือ จินตนาการ

ศิลปะและแรงบันดาลใจในการดำเนินไปในอวกาศและที่สำคัญว่าวในลักษณะนี้เป็นเสมือนสิ่งที่มีชีวิตและจิตวิญญาณอย่างหนึ่ง ในภาษาของนักเล่นว่าวแล้วว่าวเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งเช่นเดียวกับนกหรือสัตว์ชนิดอื่น ๆ ที่ถูกนำมาเลียนแบบรูปร่างในการประดิษฐ์ว่าวที่สามารถลอยอยู่ในอากาศได้ เช่น ภูเขา ปลา ผีเสื้อ นกชนิดต่าง ๆ แมลง ฯลฯ ในกรณีของชาวอิสานก็เช่นกัน เครื่องของเช่นไหว้ที่ติดกับตัวว่าวเป็นเสมือนสินจ้างรางวัลที่คนเจ้าของว่าวมอบให้กับธนูเพื่อให้ธนูทำการร้องรำทำเพลงกลางอากาศเพื่อความรื่นเริงบันเทิงใจของผู้เป็นเจ้าของ แน่นนอนว่า เจ้าธนูต้องขึ้นไปเผชิญหน้ากับพญาแถนผู้เป็นเสมือนเจ้าของพื้นที่ทางอากาศในจินตนาการและโลกทัศน์ ของชาวอิสาน เครื่องของเช่นไหว้เป็นพยานหลักฐานที่จะช่วยสร้างความมั่นใจให้กับพญาแถนว่าไม่มีใครเอาเปรียบใครระหว่างมนุษย์กับประติษฐกรรมที่มีชีวิตของตนเอง มนุษย์อาจจะสร้างว่าวธนูขึ้นมาจริง แต่เมื่อเจ้าว่าวธนูล่องลอยไปในอากาศได้ เขาก็กลายมาเป็นเสมือนว่าวที่มีชีวิตจิตใจเป็นของตัวเอง “ถ้าไม่ให้สินจ้างรางวัลที่น่าพอใจ ฉัน(ว่าวธนู)ก็จะฟ้องร้องหรืออ้อนวอนต่อพญาแถนเพื่อให้พญาแถนช่วยปลดปล่อยตัวเองเป็นอิสระจากการจองจำของมนุษย์ได้” นิทานเรื่องหลังนี้ดูเหมือนจะบอกว่าแม้ในการละเล่นพักผ่อนหย่อนใจ เช่น การเล่นว่าว มนุษย์ในวัฒนธรรมอิสานดั้งเดิมจะต้องจัดพยายามจัดวางความสัมพันธ์ของตนเองกับธรรมชาติให้สอดคล้องเหมาะสมและไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน นี่คือนิติทางจริยธรรมอย่างหนึ่งที่สามารถอ่านหรือตีความได้จากตำนานว่าวพื้นบ้านของอิสาน

ตำนานว่าวเขมรจากอิสานใต้

ชาวบ้านอิสานเชื้อสายเขมรในเขตจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์และศรีสะเกษนิยมเล่นว่าวแอกหรือว่าวสองห้อง การเล่นว่าวของชาวบ้านในเขตนี้ก็เหมือนกับชาวบ้านอิสานโดยทั่วไปในแง่ที่ว่าว่าวเป็นการละเล่นพื้นบ้านยอดนิยมของผู้ชายทั้งเด็กและผู้ใหญ่ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ที่สำคัญ

ชาวบ้านนิยมเล่นว่าวเพื่อฟังเสียงของแอกหรือธนูและดูความสวยงามของตัวว่าวมากกว่าเหตุผลอย่างอื่น สุรกานต์ สุกรแก้ว คุณครูหนุ่มเชื้อสายเขมรแห่งโรงเรียนบ้านบุไผ่ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมาแต่มีภูมิชำนาญอยู่ที่อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์เล่าเรื่องตำนานว่าวที่ท่านได้ฟังมาจากคุณพ่อของท่านว่า “นานมาแล้ว ยังมีหนุ่มเขมรอยู่คนหนึ่งชักว่าวแอกขึ้นไปบนท้องฟ้า แต่ปรากฏว่าว่าวเสียงไม่ดังอย่างที่ตั้งใจ บังเอิญพ่อเดินผ่านมาจึงทักว่าเสียงธนูว่าวยังดิ่งไม่ดีพอและไม่เพราะเลย ด้วยความอยากรู้ว่าทำไมแอกที่ธนูที่ตนเองอุตส่าห์ทำสุดฝีมือจึงไม่ได้ดังใจหนุ่มคนนั้นเลยคว้าได้ขวานคู่มือแล้วก็ปีนตามสายป่านขึ้นไปเพื่อแต่งคันธนูให้เข้ารูปเข้ารอย บังเอิญว่าคมของขวานได้ไปตัดเอาสายป่านขาดทำให้ตัวว่าวขาดลอยไปตามแรงลม ว่าวตัวนั้นได้พัดพาเขาไปตกยังเมืองแก้ม้า (ชะระชะระ) ซึ่งเป็นเมืองลึกลับคล้ายกับเมืองลับแล ในเมืองแก้ม้านั้นทุกคนไม่ใส่เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเลยไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ผู้หญิงหรือผู้ชาย ใครที่พลัดหลงเข้ามาถึงเมืองนี้จะหาทางออกไม่ได้ หนุ่มคนนี้ได้อยู่กินกับหญิงสาวของเมืองแก้ม้าคนหนึ่งเป็นเวลาหลายปี อยู่มาวันหนึ่งเขาได้ทำผิดข้อห้ามของเมืองเป็นเหตุให้เขาต้องสิ้นสุดความเป็นพลเมืองของเมืองนี้และได้เดินทางกลับคืนไปยังบ้านเมืองของตนตามเดิม”³

เนื้อหาของนิทานจากวิทยากรท่านนี้อาจจะไม่สมบูรณ์มากนัก แต่ก็ช่วยให้เรามองเห็นความผูกพันระหว่างว่าวกับผู้ชาย (ทั้งเด็กและผู้ใหญ่) ในวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในเขตอีสานใต้ ว่าเป็นอะไรที่มากกว่าความสนุกสนานเพลิดเพลินของเด็กผู้ชาย เนื้อเรื่องของนิทานบ่งบอกถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับการประดิษฐ์และเล่นว่าวของเด็กผู้ชายจากพ่อ (และญาติพี่น้องฝ่ายชาย) ขณะเดียวกัน ใจความสำคัญของนิทานก็ย้ำด้วยการ

³ สัมภาษณ์นายสุรกานต์ สุกรแก้ว, ห้องไทยศึกษานิตยสาร, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา. สัมภาษณ์โดยสุริยา สมุทคุปดีและพัฒนา กิตติอาษา. 6 ธันวาคม 2542.

เรียนรู้ดังกล่าวจะสัมฤทธิ์ผลอย่างถึงที่สุดไม่ได้หากเด็กผู้ชายแต่ละคนไม่ทดลองทำและเล่นว่าวด้วยตนเองจนเกิดเป็นทักษะและความชำนาญ นอกจากนี้ตำนานว่าวเรื่องนี้ยังบอกเป็นนัยถึงการเรียนรู้เรื่องเพศของเด็กผู้ชาย โดยอาศัยการนำพาของว่าว เด็กหนุ่มในนิทานเกาะว่าวที่ขาดลอยไปตามลมจนพลัดเข้าไปยังเมืองแก้วและได้อยู่กินกับผู้หญิงคนหนึ่งเนื้อความตอนนี้เราอาจตีความต่อไปได้ว่า ช่วงเวลานับตั้งแต่เด็กหนุ่มคนนี้อยู่ที่เมืองแก้วจนคืนกลับมายังเมืองมนุษย์อีกครั้งอาจเป็นช่วงของ “เวลาในจินตนาการ” ของการเรียนรู้เรื่องเพศและบทบาททางเพศของเด็กหนุ่ม โดยอาศัยว่าวเป็นพาหนะในการเดินทาง “ข้ามเวลา” ในตำนานดังกล่าว

นอกจากนิทานเรื่องนี้แล้ว สมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในดินแดนอีสานใต้ยังมีความเชื่อหรือเคล็ดเกี่ยวกับการทำว่าวและเล่นว่าวอีกหลายอย่าง เช่น การใช้ไม้ไผ่ที่ใช้ในการทอโลงศพไปปักชำทำธนูว่าวจะให้เสียงที่เยือกเย็น โหยหวนและวังเวง คนได้ยินเสียงจะตกอยู่ในภวังค์อารมณ์ที่เต็มไปด้วยความรู้สึกเศร้าสะเทือนใจราวกับต้องมนต์สะกด หรือเมื่อหมดฤดูเล่นว่าวแต่ละปี เจ้าของว่าวจะไม่ใช้มีดตัดตัวว่าวปล่อยไปตามลม แต่จะเอาเปลือกหอยกามาเจาะแล้วร้อยเข้ากับสายป่านตรงคอขงของว่าว ความคมของเปลือกหอยกับแรงเสียดสีของลมจะตัดเชือกป่านขาดทีละน้อย ในที่สุดก็ตัดปล่อยให้ว่าวลอยไปตามลมอย่างเป็นอิสระ เหมือนกับการปลดปล่อยว่าวให้พ้นจากการจองจำโดยที่เจ้าของว่าวไม่ลงมือเอง แต่เป็นฝ่ายตัวว่าวที่เป็นสิ่งมีชีวิตและจิตใจเป็นของตัวเองต่างหากที่สลัดพันธนาการไปสู่อิสรภาพได้สำเร็จ ส่วนเจ้าของว่าวก็จะเก็บไว้เพียงสายป่าน ความทรงจำและประสบการณ์ที่มีค่าสำหรับฤดูเล่นว่าวในช่วงเก็บเกี่ยวปีต่อไป

ว่าวปักยี่ไต๋

ภาคใต้เป็นอีกภูมิภาคหนึ่งที่กีฬาว่าวได้รับความนิยมไม่แพ้ภาคอื่น ๆ ของประเทศ ในเอกสารแนะนำ “ว่าวสตูล” กล่าวไว้ว่า “ว่าวที่นิยมเล่นกันอย่างแพร่หลายในภาคใต้มีหลายชนิด ได้แก่ ว่าววงเดือน ว่าวปักเป้า

ว่าวนก ว่าวหลา (ว่าวจุฬา) ว่าวภู ว่าวคน ว่าวกระบอกและว่าวใบไม้ เชื่อกันว่าว่าวที่พี่น้องชาวปักษ์ใต้นิยมเล่นกันมากที่สุด ได้แก่ ว่าววงเดือนแบบมีแอก (เป็นว่าวสำหรับฟังเสียงประเภทเดียวกันกับว่าวแอกหรือว่าวชนะของอีสาน) ผู้เล่นว่าววงเดือนมักจะชักขึ้นในตอนบ่ายแล้วเอาลงในตอนเช้าของอีกวันหนึ่ง ว่าวตัวไหนชักไว้ค้างคืนโดยไม่ต้องเอาลงได้นับว่าว่าวตัวนั้นวิเศษมาก นักเล่นว่าวชาวใต้นิยมประชันเสียงแอกด้วยว่าวตัวไหนมีเสียงแอกดังและไพเราะมากกว่ากัน คนรุ่นเก่า ๆ มักนิยมเล่นว่าววงเดือนขนาดใหญ่ เล่นกันเป็นหมู่เป็นพวก คือทำว่าวที่มีขนาดของปีกยาวประมาณ 3-4 เมตรใช้คนส่งว่าวขึ้น 2-3 คนและชัก 3-4 คน เป็นต้น ส่วนว่าววงเดือนอีกชนิดหนึ่งซึ่งไม่มีแอกนั้นนิยมเล่นเพื่อการแข่งขันว่าวตัวไหนลอยขึ้นสูงที่สุดได้ก่อนตัวอื่นในเวลาเดียวกัน” (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสตูล มปป.)

ข้อมูลของกรมการศึกษานอกโรงเรียน (มปป.:18) ได้แบ่งประเภทของว่าวไทยในภาคใต้ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ “(1) ว่าวแวง เป็นว่าวที่ไม่มีควมหนา มีแต่ส่วนกว้างและส่วนยาว เช่น ว่าวหลา (ว่าวจุฬา) ปีกเข้าหรือว่าวปลา และ(2) ว่าวภาพ เป็นว่าวที่ประดิษฐ์ให้มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เพื่อแสดงแนวความคิด[และ]ฝีมือในการประดิษฐ์ แบ่งเป็นประเภทย่อยอีก 3 ชนิด ได้แก่ ว่าวประเภทขึ้นสูง ว่าวประเภทเสียงดัง และว่าวประเภทสวยงาม ความคิดและดลกขบขัน สำหรับว่าวแวงทางภาคใต้นั้นไม่ค่อยนิยมนำมาแข่งขันกัน จะเล่นเพื่อความสนุกสนานมากกว่า ส่วนว่าวภาพจะทำขึ้นเพื่อแข่งขันและชักขึ้นไปในอากาศ บางครั้งอาจจะผูกว่าวค้างคืนไว้เพื่อฟังเสียง ตลอดจนทำให้ว่าวยกย้ายโฉบไปมาได้ตั้งใจ” ว่าวที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้มีหลายอย่าง เช่น ว่าวควายและว่าวคน ทั้งว่าวควายและว่าวคน (ว่าวที่ทำเป็นรูปคนในอิริยาบถต่าง ๆ หรือรูปตัวหนังสือต่าง ๆ) ต่างก็สัมพันธ์กับความเชื่อประจำถิ่นของภาคใต้ เช่น คนภาคใต้สมัยก่อนเชื่อว่า ว่าวคนไม่ใช่ว่าวที่มีความหมายที่เป็นมงคล เพราะหากว่าวชนิดนี้ถูกชักขึ้นไปแล้ว บังเอิญตกลงบนหลังคาบ้านของใคร บ้านของคนนั้นจะมีแต่เสนียดจัญไร หรือมีเคราะห์และผีเข้าบ้าน จนต้องสวด

ทำบุญบ้านกันทีเดียว ทำให้เด็ก ๆ หรือคนทั่วไปไม่ก่อนนิยมเล่นว่า
ชนิดนี้ แต่ปัจจุบันความเชื่อเช่นนี้เปลี่ยนแปลงไป คนนิยมทำว่าวคนแสดง
ความคิดสร้างสรรค์และตลกโปกขาสุนุกสนานเพื่อใช้ในการแข่งขันก็มี
ชาวบ้านบางคนก็มองเห็นว่าคนเป็นเหมือนกับเปรตที่มีรูปร่างสูงชะลูดจากตา
จึงเป็นธรรมดาที่จะยึดถือกันว่าเมื่อเปรตบังเอิญหล่นลงบนหลังคาบ้านใคร
ย่อมเป็นเรื่องอัปมงคลสำหรับบ้านคนนั้น (เรื่องเดียวกัน, หน้า 22)

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับว่าวควายนั้นกลับมีความหมายที่เป็นมงคล
อย่างยิ่ง เพราะชาวภาคใต้อาศัยรูปลักษณะของควายที่เกี่ยวข้องกับการทำนา
และข้าวมาประยุกต์ใช้ในการทำว่าวที่ไม่เพียงแต่เป็นการละเล่นที่
สนุกสนานจรจโรจใจเท่านั้น หากยังเป็นการตอบแทนบุญคุณควายซึ่งมี
ประโยชน์ต่อการทำนาและชีวิตชาวนาในช่วงฤดูว่างจากงานในไร่นา ดัง
คำพูดของหมอว่าวชาวใต้ท่านหนึ่งที่บอกว่า “ควายมีบุญคุณกับชาวนา ช่วย
เลี้ยงชีพแก่ชาวนา ทำให้นึกถึงบุญคุณของควาย หรือให้เกียรติควาย ใช้
งานแล้วเอามันมาเล่นสนุก (สนุก) ควายสนุก คนสนุก”⁴ ชาวภาคใต้นิยม
ประติษฐานว่าวควายเพื่อแข่งขันทั้งประเภทว่าวเสียงดังและว่าวสวยงาม ว่าว
ชนิดนี้ลอยตัวในอากาศไม่อยู่นิ่งเหมือนกับว่าววงเดือน แต่มีนิสยุดัน เกร
และส่งเสียงดัง (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสตูล มปป.; กรมการศึกษานอก
โรงเรียน มปป.) ดนัย เยาหะรี (2539:171-73) เรียกว่าวชนิดนี้ว่า “ว่าว
หน้าควาย” แต่นักเลงว่าวชาวใต้หลายท่านบอกว่าเป็นการเรียกชื่อที่ไม่ถูกต้อง
เพราะชาวปักษ์ใต้เรียกชื่อว่าวชนิดนี้จากควายทั้งตัว ไม่ใช่เฉพาะส่วนที่
เป็นหน้าตาของควาย ว่าวควายไม่ใช่ว่าวหน้าควาย (โปรดดูรายละเอียด
เพิ่มเติมใน รัตนชัย จึงชนะ 2539; ศิลปกิจ ตีพิมพ์ 2541)

นอกจากนี้ว่าวควายยังเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของชาวใต้ที่มี
ความผูกพันกับควายอย่างลึกซึ้ง เช่น เวลาควายตายคนใต้ก็จะมีการจัดพิธี
ทำศพควาย โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสวดศพควาย เชิญเพื่อนบ้านแขกหรือ

⁴ ศิลปกิจ ตีพิมพ์ 2541. บันทึกสนามเรื่องว่าวควาย. 31 มีนาคม 2541.

มาร่วมงาน แล้วจึงทำพิธีฝังศพภายในบริเวณบ้านหรือสวนของเจ้าของควาย พิธีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเชื่อของคนได้ที่ว่าควายเป็นเสมือนสมาชิกในครอบครัวคนหนึ่ง เจ้าของต้องรู้จักตอบแทนบุญคุณหลังจากการไ้ใช้งาน ในอดีตชาวใต้ส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงควายจนกระทั่งควายหมดอายุขัยแก่ตายตามธรรมชาติ จากการสัมภาษณ์หม่อว่าวจากจังหวัดสตูล 2 ท่านในปี พ.ศ. 2541 ศิลปกิจ ตีพิมพ์ (2541:2) เชื่อว่าว่าวควายน่าจะมีแหล่งกำเนิดมาจากจังหวัดสงขลาและนครศรีธรรมราช หม่อว่าวทั้งสองท่านบอกว่าตัวท่านเองก็เอาแบบว่าวควายจากบริเวณดังกล่าว แล้วนำมาประดิษฐ์และส่งเข้าแข่งขันในการแข่งขันว่าวของจังหวัดสตูลที่เริ่มเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2519 ทำให้ว่าวควายได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ทางศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสตูลก็ใช้ว่าวควายเป็นสัญลักษณ์ของงานประเพณีว่าวสตูล ซึ่งจัดเป็นประจำทุกปีในราวต้นเดือนกุมภาพันธ์ (อิศรา 2537:38-40)

เทศกาลว่าว: ความหมายใหม่ของว่าวไทย

ว่าวไทยได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของงานประจำปี ประเพณี มหกรรม หรือเทศกาลว่าว ซึ่งเป็นการยกระดับการเล่นว่าวตามฤดูกาลทั่วไปให้กลายมาเป็นการนำเสนอวัฒนธรรมในพื้นที่สาธารณะที่โดดเด่น ได้รับการจัดการ ออกแบบ โฆษณาประชาสัมพันธ์และดึงดูดผู้ชมทั้งในท้องถิ่นและต่างถิ่น ทั้งในประเทศและต่างประเทศเพื่อให้เข้ามาร่วมงาน เทศกาลว่าวที่มีชื่อเสียงของประเทศ ได้แก่ เทศกาลว่าวที่ท้องสนามหลวง เทศกาลว่าวนานาชาติเมืองพัทยา ประเพณีว่าวปักข์ใต้ที่จังหวัดสตูลและมหกรรมว่าวอีสาน จังหวัดบุรีรัมย์ ในช่วงระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา ว่าวไทยในงานมหกรรมหรือเทศกาลเหล่านี้ถูกนำเสนอในฐานะที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ส่งเสริมกีฬาพื้นบ้านและมรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทย

งานประเพณีว่าวไทยที่ท้องสนามหลวงถือได้ว่าเป็นการสืบทอด

ประเพณีการแข่งขันว่าวพั่นและการเล่นว่าวที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ในงานเขียนของกรมศิลปากร (2529:13-14) มีข้อความตอนหนึ่งอธิบายว่า ปัจจุบันสภาพในเมืองหลวงหรือตัวเมืองในจังหวัดอื่น ๆ มีชุมชนแออัด สิ่งก่อสร้างตึกกรมและสายไฟต่าง ๆ เป็นสิ่งกีดขวางการเล่นว่าวหรือแข่งขันว่าวอยู่ในตัว จะหาทำเลหรือสถานที่ที่โล่งเป็นบริเวณกว้างสำหรับชุมนุมเล่นว่าวได้ยาก เด็ก ๆ จึงไม่ค่อยได้เล่นว่าวเหมือนดังแต่ก่อน ส่วนว่าวพั่นนั้นก็หาตัวผู้คว่ำว่าวที่ชำนาญจริง ๆ ยากเข้า และสภาพเศรษฐกิจทำให้คนต้องดิ้นรนทำมาหากิน ไม่มีจิตใจที่คิดจะสนุกสนานไปชมการเล่นว่าวได้ดังแต่ก่อน จึงทำให้วงการกีฬาว่าวชบเซาไปทุกที เป็นที่น่ายินดี ว่า ในปี พ.ศ. 2526 เมื่อวันที่ 3 เมษายนได้มีหน่วยงานทั้งราชการและเอกชนร่วมมือกันฟื้นฟูกีฬาว่าวขึ้น โดยจัดงาน “มหกรรมว่าวไทย” ณ บริเวณท้องสนามหลวง มีการประกวดว่าวชนิดต่าง ๆ ทั้งว่าวแฝง ว่าวประเภทสวยงาม ความคิดและตกลงขบขัน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้เสด็จฯ เป็นองค์ประธาน ในงานนี้มีการแข่งขันว่าวจุฬา และปักเป้าด้วย ในปี 2527 กรุงเทพมหานครได้จัดงาน “งานประเพณีว่าวไทย 2527” ณ บริเวณท้องสนามหลวง โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จฯ เป็นองค์ประธานในพิธีเปิด ในงานนี้นอกจากการแสดงกีฬาไทยประเภทต่างๆ แล้ว จุดสำคัญคือการแข่งขันว่าวภาพและการแข่งขันว่าวจุฬา ว่าวปักเป้า ตลอดจนมีนิทรรศการในสมัยรัชกาลที่ 5 ให้ประชาชนชมด้วย งานประเพณีว่าวไทยดังกล่าวได้รับการสืบทอดเรื่อยมาจนปัจจุบัน แม้ว่าจำนวนผู้ชม ความสนใจของสื่อมวลชนและความสำคัญของงานจะไม่มากเท่ากับยุคที่ว่าวไทยรุ่งเรืองในอดีต บางปีก็มีการจัดเป็นเทศกาลว่าวนานาชาติที่เปิดโอกาสให้นักเล่นว่าวจากประเทศต่าง ๆ ทั้งในเอเชีย ยุโรป อเมริกาและโอเชียเนียนำว่าวของแต่ละชาติมาประชันกันอย่างสนุกสนานและสวยงาม บางปีหรือบางโอกาสก็จะมีนิทรรศการว่าวไทยตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2539 มีการจัดนิทรรศการ “ตำนานว่าวไทย” ที่ห้างสรรพสินค้าซีคอนสแควร์

ผู้อยู่เบื้องหลังการจัดนิทรรศการคนสำคัญ ได้แก่ นายปริญญา สุขจิต นักกีฬา ว้าวและกีฬาไทยชนิดอื่นผู้มีชื่อเสียงระดับชาติและได้รับการคัดเลือกให้ เป็นผู้มีผลงานทางวัฒนธรรมดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2537 โดยสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (Karnjariya Sukrung 1996)

งานเทศกาลว้าวในส่วนภูมิภาค เช่น สตูล บุรีรัมย์และพัทลุง ได้ กลายมาเป็นงานประจำปีของท้องถิ่นที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง (ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดสตูล มปป.; ชูลิทธิ์ ขันตยานุกุลกิจ 2539) แม้ว่าคนทั่วไปจะนิยม เล่นว่าวน้อยลง แต่กระแสการอนุรักษ์และส่งเสริมว่าวเพื่อรองรับ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น หน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย บริษัทการบินไทย บริษัทบุญรอดบริวเวอรี่และส่วนราชการในจังหวัดต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วน สร้างความหมายและบทบาททางวัฒนธรรมของว้าวไทยในบริบททาง เศรษฐกิจและสังคมอย่างใหม่อย่างน่าสนใจโดยเฉพาะนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา สังคมไทยสมัยใหม่แม้จะถูกจำกัดด้วยพื้นที่ทางกายภาพ และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองอื่น ๆ ว้าวไทยก็อาศัยเทศกาลหรือ ประเพณีเหล่านี้เป็นพื้นที่หรือเวทีที่ช่วยสืบทอดลมหายใจของตัวเอง ว่าวไทยในบริบทของสังคมเมืองอาศัยพื้นที่สาธารณะ เช่น สนามหลวง สนามกีฬาประจำจังหวัด สนามโรงเรียนหรือชายหาดริมทะเลของเมือง ท้องเที่ยว เช่น พัทลุง ในการสร้างความหมายใหม่ของการเล่นว่าวที่ สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป ถ้ามรดก ทางวัฒนธรรมไทยอย่างอื่น เช่น อาหาร ประเพณี งานฝีมือ ฯลฯ กลาย มาเป็นสินค้าหรือทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวได้ ทำไมว่าวไทยที่เคย รุ่งเรืองและอยู่คู่กับวิถีชีวิตไทยมาช้านานจึงจะทำหน้าที่อย่างเดียวกันไม่ได้ ในท่ามกลางคลื่นลมแห่งยุคโลกาภิวัตน์

แผงว่าวข้างถนน

พื้นที่ทางกายภาพที่มีว่าวประดับประดาในสังคมไทยสมัยใหม่ที่

น่าสนใจอีกแห่งหนึ่ง ได้แก่ แสงชายว่าวข้างถนน ในฤดูที่ลมว่าวพัดผ่านริมถนนสายสำคัญจะปรากฏแสงชายของข้างถนนหลายแห่งมีว่าวสีส้มและลวดลายต่าง ๆ วางขายอยู่ ในพื้นที่ภาคอีสาน ริมถนนมิตรภาพโดยเฉพาะช่วงนครราชสีมากับขอนแก่นจะมีแสงชายว่าวอยู่หลายแห่ง นักเขียนสารคดีท่านหนึ่งที่มีโอกาสเดินทางผ่านถนนมิตรภาพบริเวณดังกล่าวบันทึกเรื่องราวของ “ว่าว...สินค้าข้างถนนที่มาพร้อมกับลมหนาว” ไว้ตอนหนึ่งว่า “โดยปกติถนนสี่เลนสายนี้[ถนนมิตรภาพ]จะมีสินค้าของชาวบ้านวางจำหน่ายเปลี่ยนไปตามฤดูกาล เช่น น้ำผึ้ง มันแกวหรือเครื่องจักสานงานฝีมือ เรียงรายเป็นจุดๆ ตลอดแนวถนนทอดยาวไกลในช่วงเดือนมีนาคมจนย่างเข้าสู่ปลายหน้าฝนและก็ขบวนว่าวสีสวยที่มาพร้อมกับลมหนาว” (หนุ่มโนนหนองแสง 2541:59) นักเขียนสารคดีท่านนี้ให้รายละเอียดว่าว่าวที่พบเป็นผลงานของชาวบ้านโนนเมือง ตำบลโนนขำ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดขอนแก่น ชาวบ้านทำว่าวเพื่อหารายได้เสริมในครอบครัว ชาวบ้านนิยมทำว่าวโดยไม่ใส่และผ้าหลากสีจากท้องตลาดที่ให้สีสันดึงดูดใจคนเล่นและคนดู ชาวบ้านในตำบลนี้ทำว่าวขายกันอย่างแพร่หลาย นอกจากจะวางขายริมถนนมิตรภาพแล้วยังออกเร่ไปวางขายตามริมถนนสายสำคัญในจังหวัดต่างๆ เช่น สุรินทร์ ศรีสะเกษ หรือแม้กระทั่งจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ ในปี พ.ศ. 2539 พวกเราได้มีโอกาสพบแสงว่าวข้างถนนที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อลงไปสอบถามดูก็ได้ความว่าเป็นชาวบ้านจากหมู่บ้านทำว่าวของอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดขอนแก่น ว่าวที่วางขายส่วนใหญ่เป็นว่าวแสงหรือว่าวเบ็ดเตล็ด เช่น ว่าวนก ว่าววง ว่าวผีเสื้อ ส่วนว่าวจุฬาและว่าวปักเป้ามีอยู่ไม่มากนัก ว่าวตามแสงว่าวข้างถนนส่วนใหญ่ไม่ใช่ฝีมือประณีตหรือไม่ได้ทำขึ้นเพื่อนำไปประชันขันแข่ง แต่มุ่งเพื่อขายเป็นของฝากหรือของเล่นที่ผู้ใหญ่ซื้อให้เด็ก ๆ ชาวบ้านที่ขายว่าวบอกว่า ว่าวตัวเล็กราคา 30 บาท ส่วนตัวใหญ่ราคาประมาณ 45-50 บาท คนขายว่าวที่นักเขียนสารคดีท่านนี้สัมภาษณ์บอกว่า “เฉลี่ยแล้วขายได้ประมาณวันละ 20 ตัว บางวันอาจมีเงินกลับบ้านเกือบสองพันบาททีเดียว” (เรื่องเดียวกัน,

หน้าเดียวกัน)

แผงว่าวข้างถนนให้ความหมายของว่าวในบริบทสังคมสมัยใหม่ในแง่ที่ว่า เมื่อฤดูการเล่นว่าวมาเยือนว่าวไม่เพียงแต่ประดับท้องฟ้าหรือพื้นที่ทางอากาศเท่านั้น หากยังต้องประดับดินหรือพื้นที่ว่างริมถนนด้วย ว่าวที่วางขายอยู่ตามแผงลอยข้างถนนได้เปลี่ยนพื้นที่สาธารณะข้างถนนให้เป็นที่ตลาดสินค้าเล็ก ๆ ที่ดึงดูดใจคนชอบว่าวให้มาซื้อหาสินค้า ที่สำคัญแผงว่าวข้างถนนและสินค้าเหล่านี้สามารถซื้อหาได้เฉพาะในฤดูเล่นว่าวเท่านั้น นี่คือการปรากฏตัวของว่าวในพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของสังคมไทยสมัยใหม่อีกรูปแบบหนึ่ง

ภาษาว่าว :

วาทกรรมของพื้นที่และ การสร้างจินตนาการแบบผู้ชาย เหนือน่านฟ้าไทย

ว่าวในฐานะที่เป็นประติมากรรมในการให้ความหมายพื้นที่และจินตนาการ ความสำคัญของว่าวในแง่ที่สามารถพิจารณาได้จากความคิดและเนื้อหาที่บรรจุอยู่ในสิ่งที่พวกเราเรียกว่า “ภาษาว่าว” ภาษาว่าวหรือการใช้ภาษาทั้งที่เป็นภาษาพูดและภาษาเขียนที่มีว่าวและการเล่นว่าวปรากฏอยู่แท้ที่จริงก็คือ วาทกรรมของว่าวในวัฒนธรรมไทย ภาษาว่าวอาจปรากฏอยู่ในสำนวนภาษาที่คนไทยใช้ในชีวิตประจำวัน วรรณคดี กวีนิพนธ์ บทเพลง และข้อเขียนอื่นๆ การพิจารณาภาษาว่าวอย่างละเอียดอาจจะเป็นกุญแจดอกสำคัญที่ใช้ในการทำความเข้าใจความสำคัญและความหมายของว่าวที่มีต่อวิถีชีวิตและสังคมไทย ที่สำคัญจากภาษาว่าวนี่เองที่จะช่วยเปิดเผยให้เราได้เข้าใจถึงว่าวและการเล่นว่าวในฐานะที่เป็นประติมากรรมที่คนไทยใช้ในการให้ความหมายของพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่ทางอากาศและจินตนาการของตนเอง

บทความเรื่อง “ว่าว” ใน *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน...* (2537:188) อธิบายวิธีการเล่นว่าวว่ามี 3 วิธีที่สำคัญ ได้แก่ “(1) ชักว่าวให้ลอยลมอยู่กับที่เพื่อดูความสวยงามของว่าวรูปต่าง ๆ (2) บังคับสายชักให้เคลื่อนไหว

ได้ตามต้องการ นิยมกันที่ความงาม ความสูงและบางทีก็คำนึงถึงความไพเราะของเสียงว่าอีกด้วย และ(3) การต่อสู้ทำสงครามกันบนอากาศ” ความสวยงาม ความสูงเหนือพื้นดิน ความไพเราะของเสียงว่าวและลีลาการเคลื่อนไหวดำเนินไปในอากาศของว่าวนี่เองคือแหล่งที่มาที่สำคัญที่สุดของจินตนาการเหนือน่านฟ้าที่สามารถพิจารณาจากว่าวไทย รูปลักษณะ สีสัน และเสียงทำให้ว่าวกระตุ้นและเร้าจินตนาการและความผูกพันของผู้เป็นเจ้าของและผู้ชมว่าวได้อย่างลึกซึ้ง พวกเรามองเห็นในภาษาว่าวที่จะนำเสนอต่อไปนี้สะท้อนให้เห็นถึงความหมายของพื้นที่ทางอากาศและจินตนาการทางวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ ต่อไปนี้

ประการแรก บทบาททางเพศในพื้นที่ทางอากาศ ว่าวเมื่อถูกชักให้ลอยอยู่บนท้องฟ้าไม่เพียงแต่จะกลายมาเป็นเสมือนสิ่งที่มีชีวิตจิตใจเท่านั้น หากยังมีเพศและอัตลักษณ์ทางเพศของตัวเองอย่างชัดเจน นักเลงว่าวท่านหนึ่งเล่าว่า “ว่าวจุฬามีลำตัวใหญ่ แข็งแรงเปรียบดั่งบุรุษเพศผู้ทะนงองอาจ ส่วนปีกเป่าเปรียบเสมือนสตรี กำลังน้อย ทว่าคล่องแคล่วปราดเปรียว เมื่อแข่งขันกันบางที่ผู้ชายอาจเป็นฝ่ายชนะ แต่ในหลาย ๆ ครั้งผู้หญิงตัวเล็กก็สามารถคว้าเอาตัวใหญ่ลงมาแอ้งแม้งได้” (สนั่น วัฒนวาทิน อ้างในวิวัฒน์ พันธวุฒิชยานนท์ 2535:145) ในวงการว่าวพนักของไทย ชื่อเปรียบเปรยข้างต้นนี้เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง บางท่านบรรยายอัตลักษณ์ทางเพศของว่าวทั้งสองจากลีลา ท่าทางและท่วงท่าในการต่อสู้ไว้อย่างได้ภาพพจน์และอารมณ์ว่า “เวลาว่าวพนักสู้รบกันในอากาศนั้น มีลักษณะอาการแปลกประหลาดน่าพิศวงต่าง ๆ เปรียบประดุจว่ามีชีวิตจิตใจเหมือนคน ด้วยเหตุนี้จึงพากันสมมติเปรียบเอาว่าวปีกเป่าเป็นฝ่ายหญิง ว่าวจุฬาเป็นฝ่ายชาย ส่วนว่าวปีกเป่า[ตัวที่]เก่งก็พากันเรียกว่าผู้หญิงแม่เปร็ด เพราะอิเหนาแลดเจดเจ้าไม่ได้หยุด ฝ่ายจุฬาก็สมมติให้เป็นนักเลงโตกำกั้นแทบเต็มท้องฟ้า...” (เรื่องเกี่ยวกับกีฬาว่าว มปป.:4-5) อาจเป็นไปได้ว่า ปีกเป่าเป็นตัวแทนของผู้หญิงและจุฬาเป็นตัวแทนของผู้ชาย เวลาแข่งขันว่าวพนักกัน

จุฬางจะต้องต่อเงินเดิมพันให้ปีกเป่าและอยู่ในแดนที่เสียเปรียบ

เมื่อพิจารณาว่าทั้งในฐานะของการละเล่นและเกมก็พาจจะเห็นได้ว่าพื้นที่ทางอากาศหรือท้องฟ้าในวัฒนธรรมไทยดูเหมือนว่าจะเป็นเรื่องของเพศชายและผู้ชาย ว่าวไทยเป็นการละเล่นและกีฬาพื้นบ้านที่ใช้พื้นที่ทางอากาศเป็นสถานที่ในการละเล่นแข่งขัน ว่าวโดยตัวของมันเองก็เป็นผลผลิตหรือประดิษฐกรรมที่มาจากงานฝีมือ กำลังกาย กำลังสติปัญญา และจินตนาการของผู้ชายแทบทั้งสิ้น เป็นความจริงที่ในวงการว่าวเปรียบเปรยว่าว่าวจุฬางามสง่าและมีลีลาท่วงท่าสง่างามเหมือนกับผู้ชาย ส่วนว่าวปีกเป่าเป็นตัวแทนของผู้หญิงเพราะมีขนาดเล็กกว่าและลีลาการเคลื่อนไหวต่อสู่กลางอากาศก็เหมือนกับอากัปกริยาของผู้หญิง แต่การเปรียบเปรยดังกล่าวไม่มีผู้หญิงเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงผู้หญิงและบทบาททางเพศในกีฬาว่าวส่วนใหญ่เป็นภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นจากจินตนาการ ความรู้ และความต้องการของผู้ชายเป็นสำคัญ ภาพลักษณ์หรือการปรากฏตัวของผู้หญิงในกีฬาว่าวในบริบทต่าง ๆ เช่น การเปรียบเทียบว่าวปีกเป่าเป็นผู้หญิงจึงเป็นการสร้างภาพลักษณ์และนำเสนอภาพลักษณ์ของผู้หญิงจากสายตาและมุมมองของผู้ชาย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการปรากฏตัวของเพศหญิงบนท้องฟ้าจะเกิดขึ้นภายใต้บริบททางความคิด สังคมและวัฒนธรรมที่มีผู้ชายกำกับอยู่เสมอ ถ้าผู้ชายไม่อนุญาต ผู้หญิงก็ไม่อาจปรากฏตัวหรือเข้าไปใช้พื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทยได้เลย

พวกเราไม่ใช่คนแรกที่ตั้งข้อสังเกตว่าว่าวเป็นการละเล่นของผู้ชายเพื่อผู้ชายและพื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทยที่พิจารณาจากการละเล่นชนิดนี้เป็นเรื่องของผู้ชาย ยังมีนักเขียนไทยที่เขียนเรื่องเกี่ยวกับว่าวอีกหลายท่านที่เคยตั้งข้อสังเกตนี้มานานแล้ว งานเขียนของ Kumut Chandruang (1970[1938]:102-105) เป็นตัวอย่างงานเขียนที่นำเสนอข้อสังเกตข้างต้นนี้ชัดเจนที่สุด ท่านเขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับการเล่นว่าวในช่วงชีวิตวัยเด็กของท่านซึ่งประมาณว่าน่าจะอยู่ระหว่างสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนปลายถึงสมัยรัชกาลที่

6 ท่านบอกว่าการแบ่งแยกว่าว่าวกลาหรือจุฬาเป็นผู้ชายและว่าวอเป่าเป็นผู้หญิงนั้นพิจารณาได้จากรูปร่างลักษณะและลีลาการว่าวฟ้าได้ลมของว่าวแต่ละชนิด ขณะเดียวกัน ในเกมการต่อสู้ที่เรียกว่าว่าวพั่นนั้น อาจเทียบได้กับความพยายามของฝ่ายชายที่ตัวใหญ่กว่า มีพลังกำลังมากกว่าในการลอบเข้าไปในแดนฝ่ายหญิงหรืออเป่าที่อยู่ได้ลมเพื่อจะลักพาตัวฝ่ายหญิงกลับมายังแดนของตนให้ได้ แต่ผู้ชายต้องระมัดระวังลีลาหรือมารยาทร้อยแปดของอเป่าหรือฝ่ายหญิงที่แม้จะตัวเล็กกว่าแต่ก็มีพิษสงในตัวร้อยแปด ฝ่ายชายต้องระมัดระวังให้ดีถ้าไม่เช่นนั้นจะพลาดท่าเสียทีให้กับอเป่าจนถึงกับร่วงลงดินก็เป็นได้ แม้ว่าท่านจะเขียนเล่าความทรงจำเกี่ยวกับการเล่นว่าวในวัยเยาว์เป็นภาษาอังกฤษ แต่นักเขียนท่านนี้ได้นำเสนอภาพความนิยมสูงสุดที่ชนชั้นผู้นำสยามและประชาชนชาวสยามในทศวรรษ 1910-1930 (ราวทศวรรษที่ 2453-2473) ที่มีต่อกีฬาว่าวพั่น ท่านเล่าว่าบรรดาเจ้าและขุนนางสมัยนั้นต่างก็มีช่างว่าวและนักเล่นว่าวพั่นที่มีฝีมืออยู่ในสังกัดหลายคน เมื่อถึงฤดูเล่นว่าวผู้ชายสยามโดยเฉพาะในเมืองหลวงต่างก็เล่นว่าวอย่างเป็นบ้าเป็นหลัง ในการแข่งขันว่าวนัดสำคัญจะมีการประโคมมโหรีประกอบอย่างสนุกสนานและได้อารมณ์ (โปรดดูรายละเอียดในข้อเขียนของพระภิกษุภักดี 2520) ช่วงที่บิดาของท่านย้ายไปดำรงตำแหน่งเป็นข้าราชการกระทรวงยุติธรรมประจำอยู่ที่เมืองอุทัยธานี ท่านได้นักโทษประพาศิตคนหนึ่งชื่อ “ลุงแดง” เป็นช่างประดิษฐ์ว่าวให้เล่น ลุงแดงมีฝีมือในการทำว่าวเก่งมากทำว่าวได้สวยและลอยตัวกลางอากาศได้ดี คุณพ่อของท่านและตัวท่านเองก็ชอบเล่นว่าวด้วยกันทั้งคู่ในฤดูที่ลมว่าวพัดผ่าน บางครั้งเมื่อค่ำมืดแล้วก็จุดธูปติดไว้กับตัวว่าวเพื่อจะได้เล่นว่าวในเวลากลางคืนกัน

เมื่อพิจารณาจากธรรมชาติของการแข่งขัน ความคิดหลักเกี่ยวกับว่าวกลาและว่าวอเป่า รวมทั้งการพั่นขันต่อ Kumut Chandruang นำเสนอไว้อย่างชัดเจนว่าในสมัยของท่านการเล่นว่าวเป็นปริศนาละเอียด

วัฒนธรรมสำหรับผู้ชายสยาม พวกเราเชื่อว่าแง่คิดและข้อเสนอของท่านยังคงสอดคล้องกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมของกีฬาว่าวไทยในยุคเปลี่ยนสหัสวรรษอย่างไม่ต้องสงสัย

ประการที่สอง ชีวิตและชะตากรรมของมนุษย์ สำนวนไทยจำนวนหนึ่งได้มาจากการเล่นว่าว เช่น ว่าวเหลิง ว่าวติดลม สุดสายป่าน ลอยลมบน วังรอก ฯลฯ สำนวนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะให้ความหมายในการเปรียบเทียบว่าวไทยชนิดต่าง ๆ กับชีวิตและชะตากรรมของมนุษย์ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) ให้คำอธิบายเกี่ยวกับสำนวน “ว่าวติดลม” และ “ว่าวเหลิง” ว่า “ว่าวติดลม เป็นสำนวนหมายความว่า เหลิง ลืมตัว ลืมสติ ทำเลียดตัว ละเลิกไปไม่คิดถึงฐานะของตนเอง ฯลฯ ‘ว่าวติดลม’ หมายถึงว่าวที่ขึ้นลอยกินลมอยู่ในอากาศ ในวรรณคดีเรื่อง พระอภัยมณี มีคำศรีสุวรรณว่าสามพราหมณ์ว่า ‘มันช่วยเตือนตามจิตสนิทสนม กลัวต้องลมแล้วจะหาวเหมือนว่าวเหลิง สลาดันต้องปีกจะฉีกเปิง ทำร่าเริงรางแตก จะแหกลงฯ’” (2538[2466-67]:540-541) ชะตากรรมของว่าวในแง่นี้ช่างเหมือนกันไม่ผิดกับชีวิตมนุษย์ที่มีความอนิจจังหรือความไม่เที่ยงเป็นเจ้าเรือนโดยนัยแล้วการใช้สำนวนเหล่านี้มุ่งประเด็นไปที่การเตือนตนเตือนใจให้มนุษย์ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทไม่ว่าจะทำกิจกรรมหรือดำเนินชีวิตอยู่ในลักษณะใดชีวิตย่อมมีสูงมีต่ำเป็นวัฏจักรคู่เคียงกับว่าวที่ต้องอาศัยแรงลมส่งเหมือนกับเนื้อเพลง “ว่าวขาดลม” ท่อนที่ว่า

“ชีวิตยามมีนี่ดังคล้ายว่าว

ลอยเหินลมกลางหาว

เมื่อบางครั้งเล่นลมเริงหลง

แต่ยามกรรมเคราะห์หามาเจาะจง

ลมพัดขาดลง

ว่าวเอยเจ้าคงต้องร่วงดิน

โชคชะตาของคนย่อมเวียนเปลี่ยนวน
 สับสนมมีวันสิ้น
 แต่ดวงดาวนั้นยังรุ่งวริน
 ความสูญสิ้นย่อมมีทุกตัวบุคคล
 ชีวิตคนเราที่เขลาปลั่งพลาด
 เป็นเพราะประมาทอาจจะพาให้ต้องอัจน
 หากหลงลืมนี้กรูสึกตน
 จะต้องอัจนไม่พ้นเป็นว่าที่ขาดลอยลม”

(สารานุกรมเพลงรักอมตะ 2537:485)

ประการที่สาม เพศสัมพันธ์ การเปรียบเทียบว่าวกับเพศสัมพันธ์ อาจจะไม่พบเห็นได้มากนักในข้อเขียนภาษาไทย อย่างไรก็ตาม ในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์เรื่อง “พระอภัยมณี” สุนทรภู่ใช้ว่าวพั่นหรือการจับเกี่ยวกันระหว่างจุฬากับปีกเป่าในการเปรียบเปรย “บทสมพาส” ระหว่างนางผีเสื้อสมุทรกับพระอภัยมณี อุปมาอุปไมยในวงการว่าวไทยดั้งเดิมที่ว่าว่าวจุฬา (เดิมเรียก “กุลา”) เปรียบได้กับผู้ชายและว่าวปีกเป่าเปรียบได้กับผู้หญิงถูกนำมาใช้บรรยายบทอัศจรรย์ของท่านอย่างได้ภาพพจน์และจินตนาการ ลีลาว่าวฟ้ารูกล่ของว่าวปีกเป่าในขณะที่ทำสงครามกลางเวหากับว่าวจุฬาในจินตนาการของท่านมหากวีผู้นี้ถูกแทนที่ด้วยลีลาการ “กระแซะซิด” ของนางยักษ์ผีเสื้อสมุทรที่ไล่เบียดพระอภัยมณี ผู้ตกอยู่ในภาวะจำยอมแบบเลยตามเลยและแบบ “จำจิตพิสวาส-ฝืนอารมณ์” ดังปรากฏในคำกลอนที่งามด้วยภาพและการใช้คำที่ลงตัวของท่านมหากวีดังต่อไปนี้

“พระฟังคำจำจิตพิสวาส
 ฝืนอารมณ์สมพาสทั้ง โศกเศร้า”

การ โลกียดีชั่วย่อมมัวเมา
 เหมือนนอคข้าวกินมันกันเสปียง
 เกิดกุลาคว้าวาวปักเป้าติด
 กระแจะชิดจากบกระทบเหนียง
 กุลาสายย้ายหนีดีแก้เอียง
 ปักเป้าแหวียงยักแผลกระแจะชิด
 กุลาโคลงไม่สู้อล่องกะพร่องกะแพร่ง
 ปักเป้าแทงตละที่ไม่มีผิด
 จะแก้ไขก็ไม่หลุดสุดความคิด
 ประกบติดตทพางลงกลางคิน
 สมพาสัยกษัรกร่วมกิริมย์สม
 เหมือนเต็ดดอกหญ้าดมพอได้กลิ่น
 เป็นนิสัยในภพธรณินทร์
 ไม่สุดสิ้นสิ่งแสนห้ประเวณีฯ”

(สุนทรภู่ 2520[2468]:17-18)

เป็นที่น่าสนใจว่า คำว่า “ชักว่าว” หรือ “เล่นว่าว” ในภาษาไทยสมัยใหม่มีความหมายโดยนัยหมายถึงการสำเร็จความใคร่ด้วยตัวเองของผู้ชาย คำเหล่านี้พวกเราเชื่อว่าไม่ได้ถูกใช้ในความหมายเช่นนี้ในวงการว่าวไทยในอดีตและปัจจุบัน แต่ถูกใช้ในบริบทอื่นนอกเหนือไปจากการเล่นว่าว ซึ่งจะมีเพียงช่วงสั้น ๆ ในแต่ละปีเท่านั้น คำนี้บ่งบอกถึงกิจกรรมที่กระทำในพื้นที่ส่วนตัวและกระทำกับร่างกายของตนเอง ยกเว้นกรณีที่เป็นความผิดปกติทางจิตแล้วจะ ไม่มีคนปกติกระทำกิจกรรมนี้ในที่สาธารณะ ส่วนใหญ่คำนี้มักจะปรากฏในภาษาพูดระหว่างเพื่อนฝูงหรือคนที่สนิทสนมกันจริง ๆ เท่านั้น

ประการที่สี่ รำพึงรำพันถึงคนรัก นอกจากเพศสัมพันธ์แล้ว ยังมีภาษาว่าวที่จำนวนหนึ่งที่ใช้สื่อพรรณนาบทรำพึงรำพันถึงคนรักที่อยู่ห่างไกลในโคลงทวาทศมาส ซึ่งเป็นวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยา กวีได้ใช้ว่าเป็นสื่อสัญลักษณ์ในการส่งสารและพรำรำพันถึงคนรักในถดูลมว่าวพัดผ่าน กวีท่านบรรยายว่า

“รดูดูว่าวคว้าง	กลางหาว
เห็นว่าหว่างอกตรม	ว่าวขึ้น
สายทรงปั่นอกทาว	ทรงวงพี
เห็นละลั๊กซึกพื้น	พื้นแด่ ฯ

รเร่ร่ำร้อง	เรียมตรอม
อึงแอกเสียงเรียมแปร	ป่วนไส้
ขอขึ้นยอยรรดอม	เดิวสวาท
พรายทัวฟ้าอกไหม้	มาวถวิล ฯ

ลมพัดเผยอข่าวด้วย	ลมเฮย
ลมแล่นรับขวัญบิน	บ่าไส้
เรียมรักรำยังเลย	ลาญสวาท
สารส่งว่าววานให้	แม่มา ฯ

ว่าวรับข่าวแล้วว่าว	บินวน
ลมส่งสายทรงพา	ว่าวหว่าย
เรียมฟังข่าวนุชงน	ไฉนอยู่
ว่าวบ่อกสารหน้าย	แสบทรง ฯ”

(“โคลงทวาทศมาส” อ้างใน วรรณกรรมสมัยอยุธยา 2539:96-97)

“สายทรง” ในโคลงดังกล่าวก็คือ สายซุงหรือเชือกที่ผูกระหว่างอกว่าว กวีพร่ำรำพันถึงคนรักในฤดูเล่นว่าว รวมทั้งฝากสารความรักผ่านว่าวไปถึงหญิงที่ตนรัก วานว่าวส่งข่าวไปบอกให้นางกลับมา ฝ้าคอยฟังข่าวนางด้วยความสงสัย พอรู้ว่าว่าวไม่ได้ส่งข่าวถึงนางตามที่ฝากไป ทำให้ตัวพี่ (กวี) ต้องทุกข์ระทมใจเป็นที่สุด เมื่อเวลาล่วงไปหลายศตวรรษ (จากสมัยอยุธยาถึงทศวรรษที่ 2530) การสื่อสารความรักที่หนุ่มไทยมีต่อหญิงสาวผ่านว่าวนั้นยังได้รับการสืบทอดอย่างเหนียวแน่น อารมณ์รักที่บอกถึงความวิไลหาและอาวรณ์ถึงคนรักผู้อยู่ห่างไกลที่มีว่าวเป็นแรงบันดาลใจนั้นสามารถพบเห็นได้ในบทเพลงสมัยใหม่เช่นกัน

ในเพลง “ลอยลมบน” ของวงดนตรีเพื่อชีวิต “วงคนด่านเกวียน” พวกเขาใช้ท่วงทำนองเพลงกันตรึมของผู้คนในวัฒนธรรมเขมรในดินแดนอีสานใต้ในการพร่ำรำพันถึงคนรักที่ห่างหายไปจากบ้านนาดุจเดียวกับว่าวที่ลอยหายไปกับสายลมบนที่พัดผ่าน หญิงสาวในเพลงนี้จากบ้านนาไปเพราะความแห้งแล้งกันดารหรือความยากจน อาจเป็นไปได้ที่เธอต้องจากแผ่นดินอีสานและคนรักเข้าไปหางานทำในกรุงเทพฯ วรรคตอนในเนื้อเพลงที่ชายหนุ่มพร่ำวอนว่า “ว่าวเอ๋ยฝากใจไปถึงกานดา” ช่างสอดคล้องกันด้านความหมายกับโคลงทวาทศมาสวรรคที่ว่า “เริ่มรักร้ายยังเลยลาญสวาท สารส่งว่าววานให้ แม่มาฯ” ราวกับกวีทั้งสองท่านมีชีวิตอยู่ร่วมยุคสมัยกัน ว่าวที่ว่าวฟ้าได้สร้างจินตนาการและการเพื่อรำพันถึงคนรักที่อยู่ห่างไกลได้อย่างงดงามดังที่ปรากฏในภาษากวีและท่วงทำนองดนตรีที่เราอารมณ์ต่อไปนี้

“ยามเย็นลม โขยมา
แผ่นดินผาด โผน
กำเชือกแน่นไว้
บนลมบนลมแรง

ชักว่าวขึ้นฟ้า ล่องลอยเล่นลม
ล่องฟ้าเล่นลม สุขสมดังใจ
โยกสายดึงสายให้ลอยลมบน
นาแห่งลมแล้งพัด โขยหนาวสั้น

สะท้อนวันไหว	ว่าวเอ๋ยฝากใจไปถึงกานดา
ว่าวหนุ่มบ้านนา	วอนฝากลมมาด้วยความคำนึง
เธอลาไปไกลดา	มองว่าวบนฟ้าแล้วพาใจเศร้า
เงียบเหงาห่างหาย	เจ้าร้างห่างไกลไปแล้วลับตา
ลืมนั้นเลยหนา	คำมั่นสัญญาวิวาห์ร่วมเคียง
แรงลมบนนำพา	ว่าวสายบนฟ้าเชือกโยงสายขาด
ห่างหายหักเห	ไม่ผายแผ่นโผนหล่นหายลับตา
เหมือนดั่งกานดา	ที่จากบ้านนาหนีความกั้นดาร์”

(รวมเพลงเพื่อชีวิต. มปป.:234)

ประการที่ห้า การต่อสู้ดิ้นรนของชีวิต สมบัติ จำปาเงิน (2540:91) เปรียบเทียบการแข่งขันต่อสู้ระหว่างว่าวจุฬากับว่าวปักเป้าว่า “ดูไปแล้วคล้ายกีฬาชกมวยมาก ผิดกันตรงที่มีได้ใช้คนไปชกต่อจริง ๆ แต่ได้ใช้ว่าวเป็นสื่อลอยอยู่บนอากาศเข้าไปทำการต่อสู้กัน โดยผู้แข่งขันแต่ละคนต้องใช้สติปัญญาไหวพริบ ชื่นเชิง ความชำนาญบังคับว่าวให้เป็นไปตามใจคิด เหมือนกับถอดดวงใจของแต่ละคนไปต่อสู้กันกลางอากาศ” ในแง่นี้ วาทกรรมของภาษาว่าวบอกถึงปรัชญาชีวิตอีกข้อหนึ่งแก่คนไทย นั่นก็คือ ชีวิตคือการต่อสู้ดิ้นรน หรือการต่อสู้ดิ้นรนเป็นสัญญาณที่บ่งบอกถึงความพยายามในการมีชีวิตอยู่ของคน การต่อสู้ของว่าวขึ้นอยู่กับการบินบังคับของคน ขณะเดียวกันเจ้าของว่าวต่างก็ใช้ว่าวเตือนใจเตือนตนให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทแม้ว่าตัวเองจะบังคับควบคุมว่าวได้เก่งกาจขนาดไหนก็ตาม ชะตากรรมของคนไม่มีใครหยั่งรู้ได้ ว่าวต้องอาศัยลมและปัจจัยอื่น ๆ อีกที่จะช่วยให้ลอยตัวอยู่ในอากาศได้ แต่สุดท้ายทั้งชีวิตว่าวและชีวิตคนแม้จะดิ้นรนมากมายเพียงใดก็ต้องเดินทางมาถึงจุดสิ้นสุดในสักวัน

บทสรุป : ผู้ชาย พิณท์ และจินตนาการ ในว้าวไทย

พวกเราตั้งใจที่จะเขียนบทความนี้ให้มีนัยสำคัญทั้งในทางทฤษฎี มานุษยวิทยาและในทางการสร้างสรรค์องค์ความรู้และความเข้าใจบางแง่มุม ของวิชามานุษยวิทยาเกี่ยวกับว่าวในวัฒนธรรมไทยสมัยใหม่ บทความนี้ จำกัดตัวเองอยู่ที่การอธิบายความหมายทางวัฒนธรรมของว่าวไทย ไม่ใช่ การให้รายละเอียดเกี่ยวกับการประดิษฐ์ว่าว กติกาการแข่งขันว่าวหรือการจัดงานมหกรรมว่าว⁵

โดยทั่วไปว่าวไทยเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมเหมือนกับข้าว ของเครื่องใช้ พิธีกรรมทางศาสนา หรือธรรมเนียมปฏิบัติอื่น ๆ ใน วัฒนธรรมไทย พวกเราใช้คำว่าว่าวไทยในความหมายที่เต็มไปด้วยการ เหมารวมและเต็มไปด้วยการลดความสำคัญของว่าวประจำท้องถิ่นและว่าว ต่าง ๆ ที่ล้วนแต่มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไป พวกเราใช้คำว่า ว่าวไทยในความหมายทั่วไปที่บอกถึงว่าวชนิดต่าง ๆ ที่เป็นผลผลิตของ คนไทย

⁵ หนังสือและบทความที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการประดิษฐ์และว่าวไทยที่สำคัญ ได้แก่ กรมการศึกษานอกโรงเรียน (มปป.); พระภิกษุรักษ์ดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) (2520[2464]); เรื่องเกี่ยวกับกีฬาว่าว (มปป.); วินุลย์ ลีสุวรรณ (2525); วันทนี นามสวัสดิ์ (2537)

ในส่วนที่เป็นนัยสำคัญของการศึกษาว่าวไทยที่มีต่อทฤษฎีมานุษยวิทยานั้น พวกเราต้องการชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ที่นักมานุษยวิทยาให้ความสนใจนั้น ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะพื้นดินและสิ่งแวดล้อมบนพื้นผิวโลก หากยังกินความหมายครอบคลุมถึงพื้นที่ทางอากาศหรือพื้นที่บนท้องฟ้าอีกด้วย พื้นที่ทางอากาศเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่มนุษย์เราไม่จำเป็นต้องยอมรับในสภาพธรรมชาติเสมอไป สิ่งที่นักมานุษยวิทยาได้ให้ความสนใจมากเป็นพิเศษคือ ธรรมชาติที่ถูกนิยามแต่งแต้มและให้ความหมายผ่านปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ดังนั้นท้องฟ้าในความหมายของผืนนภากาศทั่วไปกับท้องฟ้าที่ถูกประดับประดาด้วยว่าวไทยจึงมีความหมายแตกต่างกันแน่นอนว่า กระบวนการสร้างความหมายให้กับพื้นที่ธรรมชาติของมนุษย์สามารถกระทำได้หลายทาง เช่น จินตนาการ ความคิด ความฝัน ประดิษฐ์หรือตกแต่งโดยใช้วัสดุและทักษะความเชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ และการบรรยายผ่านภาษาในรูปแบบต่าง ๆ พื้นที่ทางอากาศในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ทางวัฒนธรรมเป็นพื้นที่ที่ช่วยขยายจินตนาการของมนุษย์ให้กว้างไกลออกไปอย่างไม่สิ้นสุด

ว่าวไทยบออะไรเกี่ยวกับความหมายทางวัฒนธรรมของพื้นที่ทั้งในส่วนที่เป็นพื้นที่บนดินและพื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทย พวกเรานำเสนอว่า ว่าวไทยเป็นเครื่องมือหรือเทคโนโลยีพื้นบ้านที่คนไทยใช้ในการให้ความหมายแก่พื้นที่ ว่าวมีความหมายทางวัฒนธรรมไม่น้อยไปกว่าความหมายในฐานะที่เป็นของเล่นและเกมส์กีฬาพื้นบ้าน ว่าวไทยมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ควบคู่กับสังคมไทย ดังนั้นว่าวไทยเป็นกุญแจดอกสำคัญอย่างหนึ่งที่จะบอกให้เราเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงความคิดทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับพื้นที่ของไทย

การเปลี่ยนแปลงเรื่องพื้นที่ในที่นี้อาจพิจารณาได้จากว่าวไทยประการแรกก็คือ พื้นที่บนดิน สนามว่าวทุ่งนา ที่โล่งและที่ว่างที่เคยใช้เป็นที่เล่นว่าวกำลังเลือนหายไปในเขตเมือง สนามว่าวที่ครั้งหนึ่งเคย

รุ่งเรืองในเมืองหลวงและเมืองใหญ่ถูกเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและอยู่อาศัยเกือบหมด สถานที่เล่นว่าวที่เหลืออยู่ก็ถูกเปลี่ยนให้มาเป็นพื้นที่สาธารณะที่ว่าวกลายมาเป็นงานประจำปีหรือเทศกาลตามฤดูกาลเท่านั้น เพราะการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่รวมทั้งเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมของประชากรในเขตเมือง ว่าวไทยจึงถูกเบียดออกจากพื้นที่ศูนย์กลางมากขึ้นเรื่อยๆ จึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใดที่มีข้อเขียนจำนวนมากเรียกร้องให้อนุรักษ์กีฬาชนิดนี้ไว้ในปัจจุบัน ทั้ง ๆ ที่สนามหรือที่โล่งสำหรับเล่นว่าวแทบจะไม่เหลืออีกต่อไปแล้ว

ประการต่อมา ว่าวไทยบอกกับพวกเราว่า พื้นที่ทางอากาศและพื้นที่บนดินที่พิจารณาผ่านวัฒนธรรมการเล่นว่าวนั้นเป็นพื้นที่ที่ให้ความหมายนิยามและจินตนาการโดยผู้ชาย พื้นที่สาธารณะเหล่านี้แม้ว่าจะมีผู้หญิงเข้าไปเกี่ยวข้อง แต่ก็ยังเป็นเพียงภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่ได้รับการนำเสนอโดยผู้ชายในวัฒนธรรมไทยว่าเป็นเรื่องของผู้ชายเพื่อผู้ชายมากกว่าอย่างอื่น ท้องฟ้าหรือพื้นที่ทางอากาศในกีฬาว่าวแต่เป็นจินตนาการของผู้ชาย

พวกเรานำเสนอในตอนท้ายว่า พื้นที่และจินตนาการที่พิจารณาได้จากการละเล่นและแข่งขันว่าวไทยนั้นสะท้อนให้เห็นถึงบทบาททางเพศปรัชญาชีวิต ความใฝ่ฝันและแรงบันดาลใจ ความเชื่อทางศาสนาและความสนุกสนานพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งล้วนแล้วแต่มิมีที่แสดงออกถึงความเป็นผู้ชายในวัฒนธรรมประชาของสังคมไทย เราอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ทางอากาศในวัฒนธรรมไทยเป็นเรื่องของผู้ชายและเพศชาย ผู้หญิงและบทบาทของผู้หญิงจะเข้าไปปรากฏตัวหรือแทรกเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่ดังกล่าวได้ก็ด้วยการอนุญาตหรือตีความของผู้ชายเท่านั้น ว่าวไทยจึงเป็นกีฬาที่ใช้พื้นที่ทางอากาศผ่านประติสัมพันธ์และจินตนาการของผู้ชายเป็นสำคัญ

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

กรกฏ (นามแฝง). “ตำนานการเล่นว่าว.” *สยามอารยะ*. 2, 16(เมษายน 2537):78-81.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน, กระทรวงศึกษาธิการ. *ชุดวิชาว่าวไทยภาคใต้
หมวดวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่น หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน.*
มปท. มปป.

กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ. *ว่าวไทย*. กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์การพิมพ์, 2529.

ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์). *สำนวนไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 1.
กรุงเทพมหานคร: บริษัทดวงกมลสมัย, 2538[2466-67].

คำข้าว (นามแฝง). “จุฬา: ราชาวัวไทย.” *สารคดี*. 10, 114(สิงหาคม 2537):73-77.

ชูสิทธิ์ ชันตยานุกุลกิจ. “อสังการตำนานเมืองบุรีรัมย์: มหกรรมว่าว
อีสาน.” *เคลินิวส์*. 5 ธันวาคม 2539.

คณีย์ เขียวหรี. “แค่ว่าวหน้าควายด้วยรักและห่วงใย.” ศิลปวัฒนธรรม. 17, 3(มกราคม 2539):171-73.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “พื้นที่ในคติไทย.” ใน *ผ้าขาวม้า ผ้าจีน* ทางงใน และฯลฯ: ว่าด้วยประเพณี, ความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ. หน้า 130-49. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2538[2534].

ปริญญาณภิกขุ (นามแฝงของปรีชา พิณทอง). *ประเพณีโบราณไทยอีสาน*. พิมพ์ครั้งที่ 7. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท, 2534[2495].

พระญาติไทย. *ไตรภูมิพระร่วง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ บรรณาการ, 2515[2455].

พระภิกษุภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร). *ตำนานว่าวพันทัน ดำราศูกว่าว วิธีการชักว่าวและการเล่นว่าวต่อสู้กันในอากาศ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520[2464].

รวมเพลงเพื่อชีวิต. มปท. มปป.

รัตนชัย จึงชนะ. “ว่าวควายสู้ว่าวคน--มหกรรมบันเทิงพื้นบ้านในงาน ประเพณีว่าวสตูล.” *มติชนรายวัน*. 3 มกราคม 2539.

เรื่องเกี่ยวกับกีฬาว่าว. อนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพแด่นายเขน กุญชร ณ อยุธยา. วัดมกุฏกษัตริยาราม, กรุงเทพมหานคร. 16 พฤษภาคม มปป. มปป.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525.

พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2525.

วรรณกรรมสมัยอยุธยา ฉบับถอดความ. พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง.

กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

วันทนี นามสวัสดิ์. “ว่าว.” ใน *ชีวิตไทยชุดบุษบาพญาแอน*, หน้า 108-

120. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ, 2537.

วิบูลย์ ลีสุวรรณ. “จุกปาก ปีกเป่า เอกลักษณ์ของว่าวไทย.” ใน *มรดกไทย*.

หน้า 62-81. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ป่าหญ้า, 2525.

วิวัฒน์ พันธวุฒิชยานนท์. “บันทึกจากแคว้นอุษราต: ดินแดนว่าวแห่ง

อินเดีย.” *สารคดี*. 8, 89(กรกฎาคม 2535):138-47.

“ว่าว.” ใน *สารานุกรมสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาท*

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. เล่ม 13, หน้า 187-89. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, 2537[2532].

“ว่าวไทย: กีฬาที่มีหนึ่งเดียวในโลก.” *สยามอารยะ*. 1, 1(กรกฎาคม

2535):130-32.

ศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล. “ว่าควาย.” รายงานการศึกษาภาคสนามของห้องไทยศึกษานิตชนน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, นครราชสีมา. 3 มีนาคม 2541. (เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์).

สมบัติ จำปาเงิน. “ว่า” ใน *กีฬาไทย*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทต้นอ่อนแกรมมี, 2540.

สารานุกรมเพลงรักอมตะ. ฉบับปรับปรุงแก้ไข. กรุงเทพมหานคร: วี.เอส. บรรณสาส์น, 2537.

สุพล สิ้นนที. “ลมเอี้ยลมว่าว...จุฬาปีกเป่าเข้ามาแล้ว.” *อนุสาร อ.ส.ท.* 31, 9(เมษายน 2534):90-99.

สุนทรภู์. *พระอภัยมณี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2517[2468].

สุรียา สมุทรคุปต์และพัฒนา กิติอาษา. *สัญลักษณ์สำคัญในบุญบังไฟ: การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา*. นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตชนน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2537[2533].

สุรียา สมุทรคุปต์, พัฒนา กิติอาษา, และศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล. *นิทรรศการว่าไทยที่ มทส.* นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตชนน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2540.

สุจิตร์งานประเพณีว่าวไทย 29. 11 เมษายน 2529. ณ ห้องสนามหลวง.
มปท. มปป.

หนุ่มโนนหนองแสง (นามแฝง). “ว่าว...สินค้าข้างถนนที่มาพร้อมกับ
ลมหนาว.” *เนชั่นสุดสัปดาห์*. 6, 292(9-15 มกราคม 2541):58-59.

อริศรา (นามแฝง). “ว่าว...ศิลปะแต้มฟ้าจากจังหวัดสตูล.” *หญิงไทย*. 20,
461 (ธันวาคม 2537):38-40.

เอี่ยม ทองดี. *ข้าว: วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มติชน, 2538.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the
Origin and Spread of Nationalism*. Revised Edition.
New York: Verso, 1991[1983].

Denise, Lawrence. “Place.” In *The Dictionary of Anthropology*,
pp. 360-61. Edited by Thomas Barfield. Malden,
Massachusetts: Blackwell Publishers, 1997.

Feld, Steven and Keith H. Basso, eds. *Senses of Place*. Santa Fe,
New Mexico: School of American Research Press, 1996.

Geertz, Clifford. “Afterword.” In *Culture, Power, Place:
Explorations in Critical Anthropology*, pp. 259-62. Edited
by Akhil Gupta and James Ferguson. Durham and London:
Duke University Press, 1997.

Gupta, Akhil and James Ferguson. "Culture, Power, Place: Ethnography at the End of an Era." In *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*, pp. 1-23. Edited by Akhil Gupta and James Ferguson. Durham and London: Duke University Press, 1997.

Hongxun, Wang. *Chinese Kites: Traditional Chinese Arts and Culture*. Beijing: Foreign Languages Press, 1989.

Karnjariya Sukrung. "A Fading Kaleidoscope." *Bangkok Post*. April 25, 1996.

Kumut Chandruang. *My Boyhood in Siam*. London: Andre Deutsch, 1970[1938].

Thongchai Winichakul. *Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation*. Hawaii: University of Hawaii Press, 1994.

แหล่งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

<http://www.interlog.com/~excells/kites/where.html>

<http://www.kusm.montana.edu/wordsmith/words/0032.html>

